

De laatste gang. Het verdwijnen van de Europese mijnwerker

Max Paumen

bron

Max Paumen, *De laatste gang. Het verdwijnen van de Europese mijnwerker*. L.J. Veen, Amsterdam / Antwerpen 1993

Zie voor verantwoording: https://www.dbnl.org/tekst/paum001laat01_01/colofon.php

Let op: boeken en tijdschriftjaargangen die korter dan 140 jaar geleden verschenen zijn, kunnen auteursrechtelijk beschermd zijn. Welke vormen van gebruik zijn toegestaan voor dit werk of delen ervan, lees je in de [gebruiksvoorwaarden](#).

Inleiding

Het rommelt behoorlijk aan het kolenfront in Europa. De ondergrondse winning in mijnen van zwarte steenkool is in het hele werelddeel op haar retour en wel in versnelde pas. In West-Europa sluit de ene mijn na de andere. In Oost-Europa is men wegens gebrek aan andere betaalbare energiebronnen nog tot de kolen veroordeeld, maar ook daar gaan mijnen dicht en worden mijnwerkers massaal ontslagen; onder de communisten werd niet op een mannetje meer of minder gekeken, en men wil zich aan de westerse economie aanpassen.

Al bijna dertig jaar houden de kolen en vooral de mijnwerkers me in hun ban. De interesse werd gewekt toen in 1965 minister van Economische Zaken drs. Joop den Uyl in de stadsschouwburg in Heerlen kwam vertellen dat de Nederlandse mijnen hun beste tijd hadden gehad. Acht jaar later werden de laatste Nederlandse mijnen gesloten. De ingrijpende operatie, die veel leed onder de mijnwerkers veroorzaakte, is in Nederlands Limburg inmiddels met min of meer goed gevolg geklaard. In Belgisch Limburg, maar ook in Groot-Brittannië, Duitsland, Frankrijk, Spanje en landen van het voormalige Oostblok moet men die lijdensweg nog goeddeels beginnen. Ik was er destijds in Heerlen bij en ik heb nadien voor mijn krant *NRC Handelsblad* het hele proces, inclusief de herstructurering van het industriële patroon van Zuid-Limburg, beschreven. Ook daarna liet de zaak me niet los. In het begin van de jaren tachtig schreef ik samen met mijn collega ir. Simon Rozendaal, die toen nog redacteur wetenschappen bij de *NRC* was, een serie artikelen die als onderwerp hadden de vraag of het wel verstandig was geweest om de hele Nederlandse kolenindustrie van de hand

te doen. Opvallend was toen dat België nog grootse plannen had met zijn kolen, die tien jaar later echter zo werden verguisd dat alle mijnen werden gesloten. Tussentijds was ik regelmatig in Belgisch Limburg om daar de veldslagen te verslaan tussen de Rijkswacht en de mijnwerkers, die streden tegen de sluiting van hun mijnen.

Zwartberg 1966, waar drie mensen werden gedood, staat nog diep in mijn geheugen gegrift: barricades in de straten, traangas alom, vrouwen en kinderen die in de cafés, waarin ze waren weggekropen, werden beschoten: alsof het oorlog was. In de zomer en het najaar van 1992 en in de winter van 1993 maakte ik een reis langs verschillende mijnstreken in Oost- en West-Europa. Ik was in België, waar de kolenwinning in 1992 geheel werd beëindigd, maar ook in Duitsland en Engeland omdat deze twee landen in West-Europa nog de meest beduidende mijnindustrie hebben. In Nederland raketten de mijngeschiedenis nog eens op. Daarnaast maakte ik reizen naar Roemenië, Polen en Tsjechië kort nadat daar de scheiding met Slowakije tot stand was gekomen. De drie voormalige Oost-bloklanden koos ik uit omdat men ook daar bezig is om - onder veel protest van de mijnwerkers - de mijnindustrie te saneren waardoor vele tienduizenden arbeidsplaatsen op de tocht staan. Tsjechië trok óók mijn aandacht omdat daar dezelfde man als in Belgisch Limburg, crisismanager Thyl Gheyselinck, adviseerde over herstructurering en privatisering. Na al die bezoeken en de gesprekken met vakbonden, mijndirecties, mijnwerkers en vertegenwoordigers van de overheden bleek me dat vooral in West-Europa de mijnwerkers bezig zijn aan 'De laatste gang', wat ook de titel werd van dit boek.

Het is geen wetenschappelijke verhandeling geworden; meer een journalistieke beschrijving in een combinatie met *oral history*. Hoewel ik besef dat uit zuiver economische gronden er voor het grootste deel van de Westeuropese mijnindustrie geen plaats meer is en mijnen op de lange termijn altijd aan hun einde komen omdat het om een uitputtingsindustrie gaat, gaat het me net als de mijnwerkers aan het hart dat een tijdperk wordt afgesloten.

Bij het schrijven van dit boek heb ik bijzondere steun gehad van de Belgen Urbain Grogard uit Genk en prof. dr.

Hendrik Keeris uit Gent, respectievelijk oud-mijnwerker en hoogleraar economie, en van drie Nederlandse oud-mijnemployés: ir. Winand Schiffelers uit Nuth, dr. ir. Jan Stuffken uit Heerlen en de heer Jo Weijnen uit Maastricht. Ze behoedden me met hun wijze raadgevingen voor uitglijders of ze voorzagen me van kostbaar archiefmateriaal, waarvoor ik ze hartelijk bedank. Mijn collega Marcel Haenen van de krant gaf me tekstuele en redactionele tips, waarvoor ik hem bijzonder erkentelijk ben omdat ze mijns inziens de leesbaarheid van het boek ten goede kwamen. Mijn zoon Max Paumen jr., die documentalist is, bediende me gedurende mijn exercitie voortdurend van publikaties in binnen- en buitenlandse media over de Europese mijnindustrie. Daardoor bleef mijn informatie up-to-date, wat nodig was omdat gedurende het schrijven er vele berichten van het front binnenkwamen, die de situatie telkens weer veranderden. Veel plezier heb ik gehad van de verklarende woordenlijst die is gevoegd bij het boek *In en om de mijn* van het gepensioneerde hoofd Voorlichting van DSM Paul Frische.

Omdat ik altijd wat met kompels heb gehad, draag ik dit boek aan hen op. En aan mijn kleinkinderen Floor en Thomas, die zich - wie weet - in de toekomst misschien toch nog wel eens zullen koesteren in de behaaglijke warmte van de kolen, die evenwel zeer waarschijnlijk nooit meer van eigen (Nederlandse) bodem zullen zijn.

Hoofdstuk 1

De laatste mijn in België

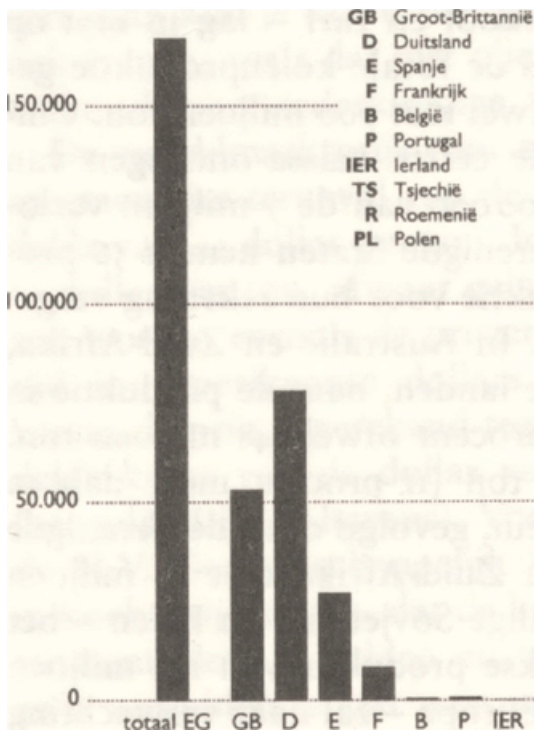
Er was champagne met een koud buffet. Het was als op een begrafenis die men in deze streken wel vaker afsluit met een flinke pint om het verdriet een beetje te vergeten. Maar buiten de feesttent, waar het galgenmaal werd genoten, morde het volk. Zolder, een plaats in Belgisch Limburg, bekend van het internationale autocircuit, op 30 september 1992. Een brede weg, die de Koolmijnlaan heet en waaraan een café ligt dat 'De laatste mijn' heet, voert langs twee enorme koeltorens. Op het mijnterrein liggen twee schachten, een steenberg en bassins met schlamm, een zwarte modderige substantie die vrijkomt bij het wassen van de steenkool. Tegen dat decor had zich op dezelfde dag nóg een merkwaardige gebeurtenis afgespeeld. Terwijl de directie van de mijn gereed stond om de journalisten voor het laatst mee naar beneden te nemen om daar gevoelige woorden te spreken over de doden die het mijnwerk had geëist, stapten ongeveer honderd mijnwerkers in twee bussen. Ze waren in vol mijnwerkersornaat: helmen op, de zweetdoekjes om de hals en ze torsten enige imposante bloemenkransen. Zo togen ze naar Zwartberg in de oostelijke mijnstreek, waar ze de graven bezochten van mensen die in 1966 bij gevechten met de Rijkswacht om het leven waren gekomen en die nog altijd als martelaren worden gezien. Vervolgens ging het naar As, waar de ontdekker van steenkolen in de Limburgse ondergrond, de Luikenaar André Dumont, met een monument wordt geëerd. Daar legden ze een brok steenkool neer, omdat - zoals hun leider Michel Dylst zei - de beleidsverantwoordelijken er niet in zijn geslaagd te zamen met de steenkolen ook verwerkende industrie naar de provincie te brengen: 'We geven u daarom de steenkool terug.' De tocht was

zorgvuldig geheim gehouden. Later zou blijken waarom. De twee plaatsen, die men aandeed, liggen in het voormalige oostelijke mijnbekken en de oud-mijnwerkers daar zouden - hadden ze lucht van de tocht gekregen - zich misschien wel tegen de kransenleggers hebben gekeerd, want in de streek rond Genk heerste toen verbittering over de houding van de mannen met wie ze eens het hechte mijnwerkerslegioen hadden gevormd. Het waarom daarvan zal verderop in dit verhaal blijken. De bustocht had een opvallend verloop. Op een kruising van een autoweg sprong een aantal mijnwerkers uit de bus en hield het verkeer tegen en zie: ook nú stopte iedereen gedwee. Het was het achterhoedegevecht van een beroepsgroep die in de jaren ervoor wel vaker met opstanden het straatbeeld had beheerst.

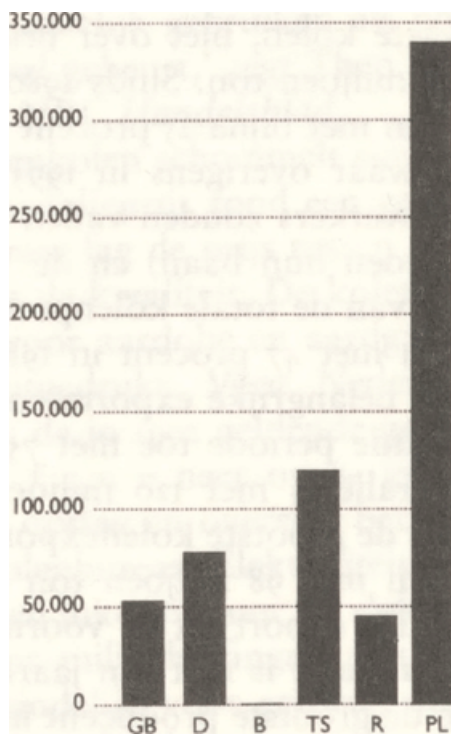
Daarna keerden ze terug naar Zolder, waar intussen de journalisten - enkele voorzien van een laatste brok steenkool - weer boven waren gekomen. Vervolgens bood de NV Kempense Steenkolenmijnen, de beheersmaatschappij van de Limburgse mijnen, de lunch aan. Veel mijnwerkers hadden voor het feestvertoon, zo bleek uit reacties op straat, niet erg veel waardering. Met het afscheidsfeest, dat het weekeinde ervoor met open dagen was begonnen en waarop 70 000 Belgen waren gekomen om hun laatste mijn te zien, waren enige miljoenen guldens gemoeid. En dat, zo vonden de critici, had men toch beter in de reconversie, het Vlaamse (sic) woord voor verandering van het industriële patroon, kunnen steken die op dat moment slechts aarzelend van de grond kwam. Met de sluiting van de mijn in Zolder was een einde gekomen aan de Belgische mijnindustrie. Al eerder gingen alle mijnen dicht in het Luikse bekken en in de Borinage. Speciaal voor Belgisch Limburg was er een einde gekomen aan een tijdperk dat Vlaams België en de provincie naast enige tientallen jaren van betrekkelijke voorspoed, vooral veel frustraties had opgeleverd. Bovendien heeft de hele Vlaamse mijnproblematiek de belastingbetaler uiteindelijk zo'n 300 miljard BF (16,5 miljard gulden) gekost. De totale neergang van een bedrijfstak in België is illustratief voor hetgeen er de komende jaren met nog veel meer Europese mijnen zal gebeuren.

Mondiale cijfers

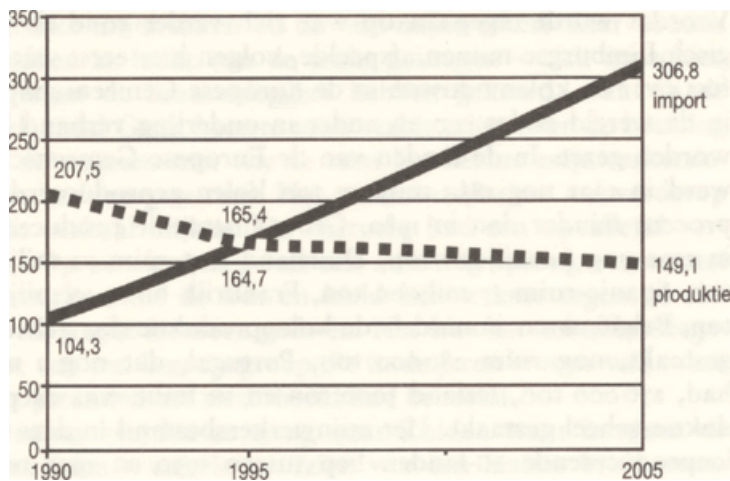
Voordat wordt ingegaan op wat zich verder rond de Belgisch Limburgse mijnen afspeelde, volgen hier eerst wat cijfers over de kolenindustrie in de Europese Gemeenschap en in de wereld zodat een en ander in onderling verband kan worden gezet. In de landen van de Europese Gemeenschap werd in 1992 nog 183,5 miljoen ton kolen geproduceerd, 28 procent minder dan in 1980. Groot-Brittannië produceerde in 1992 nog 84 miljoen ton, Duitsland nog ruim 72 miljoen ton, Spanje ruim 17 miljoen ton, Frankrijk bijna 10 miljoen ton, België, waar inmiddels de kolenproductie dus geheel is gestaakt, nog ruim 280 000 ton, Portugal, dat nog 1 mijn had, 270 000 ton, Ierland 5000 ton en in Italië was de productie geheel gestaakt. Het mijnwerkersbestand in deze kolenproducerende EG-landen liep tussen 1990 en 1992 terug van 187 000 naar ruim 167 000. In Groot-Brittannië waren in 1992 nog 53 000 mijnwerkers aan de slag, in Duitsland nog ruim 78 000, in Spanje 27 000, in Frankrijk 8300, in België nog rond de 500, in Portugal, waar in 1995 de laatste mijn dichtgaat, nog 600.¹

Mijnwerkersbestand en kolenproductie in de Europese gemeenschap 1992. Bron EG.

Mijnwerkersbestand in 1992 in Groot-Brittannië, Duitsland, België, Tsjechië, Roemenië en Polen

Europese productie en invoer van zwarte steenkool in Europa Bron: Internationaal Energie-agentschap

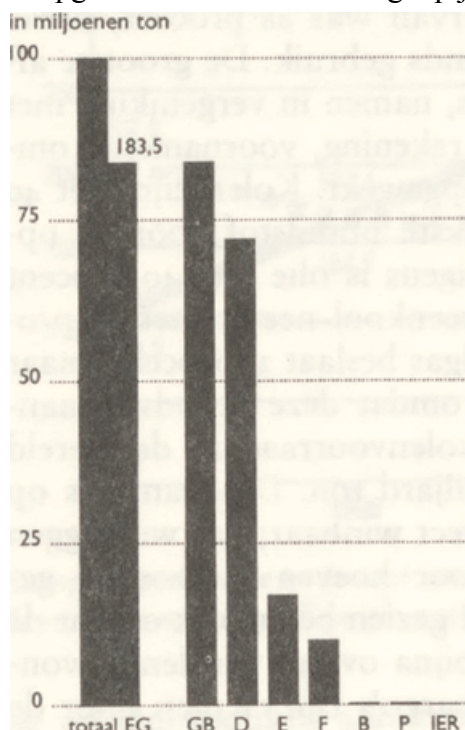
De wereldproductie aan kolen - gesproken wordt hier over zwarte kolen, niet over bruinkool en turf - lag in 1991 op 3428 miljoen ton. Sinds 1980 is de totale kolenproductie gestegen met bijna 25 procent ofwel met 700 miljoen ton. China, waar overigens in 1993 de eerste massa-ontslagen van mijnwerkers zouden vallen (100 000 van de 7 miljoen verloren toen hun baan) en de Verenigde Staten nemen 56 procent van de totale kolenproductie voor hun rekening vergeleken met 47 procent in 1980. In Australië en Zuid-Afrika, twee belangrijke exporterende landen, nam de productie in dezelfde periode toe met 75 procent ofwel 148 miljoen ton. Australië is met 120 miljoen ton (11 procent meer dan in 1990) de grootste kolenexporteur, gevolgd door de Verenigde Staten met 98 miljoen ton en Zuid-Afrika met 49 miljoen ton. De export uit de voormalige Sovjetunie en Polen - het laatste land is met een jaarlijkse productie van 140 miljoen ton de grootste producent in Europa - zal naar verwachting door de economische problemen verder gaan afnemen. Polen, dat in 1990 nog 40 miljoen ton exporteerde, zakte in 1992 tot onder het niveau van 25 miljoen ton. Gedeeltelijk

heeft dit met het milieu te maken, want veel van de Poolse kolen bevatten een hoog zwavelgehalte. Over de kolen en het milieu wordt in hoofdstuk 9 geschreven.

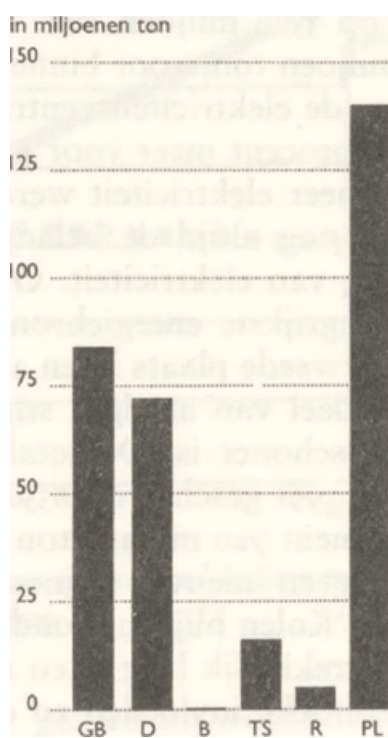
Het totale steenkoolverbruik in de wereld werd in 1991 geschat op 3370 miljoen ton. Hiervan was 88 procent, ofwel 2974 miljoen ton, voor binnenlands gebruik. De grootste afnemers, de elektriciteitscentrales, namen in vergelijking met 1980 40 procent meer voor hun rekening, voornamelijk omdat er meer elektriciteit werd opgewekt. Kolen zijn met 40 procent nog altijd de belangrijkste brandstof voor de opwekking van elektriciteit. Overigens is olie met 40 procent de belangrijkste energiebron, steenkool neemt met 27 procent de tweede plaats in en aardgas beslaat 21 procent, maar het aandeel van aardgas stijgt omdat deze brandstof aanzienlijk schoner is. De totale kolenvoorraad in de wereld werd in 1991 geschat op 8330 miljard ton. Daarvan was op dat moment 720 miljard ton direct winbaar; dat wil zeggen dat er geen nieuwe mijnen voor hoeven te worden gebouwd. 'Kolen blijven mondiaal gezien belangrijk omdat de prijs betrekkelijk laag is en ze bijna overal worden gewonnen. Politieke invloeden en embargo's zijn er niet: door de spreiding kun je kolen niet gemakkelijk gebruiken als politiek wapen, zoals dat met olie wel gebeurt,' zegt Theo Westerwoudt, energiedeskundige, in *NRC Handelsblad*.

De wereldmarktprijs voor steenkolen schommelt sinds de spectaculaire terugval van de aardolieprijs rond een gemiddelde van 44 dollar per ton. In 1992 lag de prijs tussen 38 en 50 dollar per ton, al naar gelang de kwaliteit. De kolenprijzen worden evenals de prijzen voor aardolie en aardgas altijd in Amerikaanse dollars uitgedrukt. Voor Nederland kwam de prijs - gerekend tegen de in 1992 geldende gemiddelde koers van de dollar van f 1,75 - neer op 84 gulden (aangeland in de havens). Voor opslag en overslag betaalde de N.V. Gemeenschappelijk Kolenbureau Elektriciteitsproductiebedrijven GKE, dat de kolen inkoopt voor de elektriciteitscentrales, 10 gulden en voor milieuheffingen nog eens zo'n 20 gulden, zodat men uiteindelijk voor een ton ongeveer 115 gulden kwijt was. Ziet men dat de meeste kolenproducerende landen in de Europese Gemeenschap daar in 1992 met hun produktiekosten gemiddeld 142 gulden boven lagen,

dan is het niet moeilijk te voorspellen dat op puur economische gronden de kolenwinning in die landen, met uitzondering wellicht van Groot-Brittannië, ten dode is opgeschreven. Zoals in België pijnlijk is gebleken.

Steenkoolproductie in 1992 in de landen van de Europese Gemeenschap (Bron: EG)

Steenkoolproductie in 1992 in Groot-Brittannië, Duitsland, België, Tsjechië, Roemenië en Polen

Belgische mijnhistorie

De geschiedenis van de Belgisch Limburgse mijnindustrie begon toen André Dumont, die samen met de bekende geoloog G. Lambert al enige jaren proefboringen had gedaan, in 1901 in As aantoonde dat daar winbare kolen in de grond zaten. Het bleek om een voortzetting te gaan van hetzelfde bekken waaruit Nederland en Duitsland hun kolen betrokken. Vanaf 1906 werden in de Kempen twaalf concessies verleend. Omdat er in de Kempense ondergrond voornamelijk vetkolen ofwel industriekolen voorkwamen, bleken vooral de Waalse en Franse staalproducenten geïnteresseerd in de exploitatie van de mijnen. Ze richtten vennootschappen op

om de nieuwe mijnen in produktie te nemen. In 1917 startte de produktie in Winterslag in het oostelijke bekken. Het zou tot 1939 duren voordat alle zeven mijnen in produktie zouden zijn. Toen werkten er behalve in Winterslag ook mijnen in Eisdën, Waterschei en Zwartberg in het oosten van de provincie en in Beringen, Zolder en Houthalen in het westen met in de beste jaren te zamen ruim 42 200 personeelsleden. In de totale Belgische mijnindustrie, dus ook die in Wallonië, werkten in 1956 nog bijna 158 000 mensen. Negen jaar later zou dat aantal meer dan gehalveerd zijn tot 78 800 om in 1992 goeddeels tot nul gereduceerd te zijn. Wat toen nog aan werknemers over was, hield zich bezig met het technisch sluiten van de mijn in Zolder, onder meer door in de schachten proppen beton van 6000 kubieke meter elk te storten.

Bezieet men de aandeelhouders in de mijnmaatschappijen die in Belgisch Limburg actief waren, dan vallen vooral de namen op van de Société Générale, het staalconcern Cockerill en van de hoogovens in het Franse Pont-à-Mousson. Terzijde dient hier te worden opgemerkt dat de in Nederland actieve particuliere mijnmaatschappij Laura en Vereeniging ook een dochter was van de Société Générale. De Waalse en Franse belangen zouden meteen al bij de rechtgeaarde Vlamingen irritatie opwekken; later zou die irritatie overslaan in verbittering, toen bleek dat de maatschappijen slechts voordeel hadden gehaald uit de steenkoolwinning in de Kempen en niet thuis gaven op het moment dat er geld nodig was voor industriële omschakeling. Anders dan in Nederland het geval is geweest, hadden ze er bovendien geen chemische activiteiten uit afgeleid, die voor de streek werkgelegenheid hadden kunnen bieden.

‘Ze hebben alleen maar rooibouw gepleegd,’ zegt Urbain Grogard (1930) uit Genk. Hij was bij de André Dumontmijn in Waterschei tot 1970 secretaris geweest van de handelsdirectie, ging later over naar de KS, de Kempense Steenkolenmijnen, en is sinds 1987 gepensioneerd. Hij was verschillende jaren parlementair secretaris van volksvertegenwoordigers van de Volksunie. Hij beheert nu het Mijnarchief Stichting Minerva-Fricke. Hij is geheel gepassioneerd door de politieke besluitvorming over wat hij noemt ‘de

economische uitbuiting van de grondstoffen in onze provincie'. 'De arbeiders en de bedienden werden door de sluiting als honden bejegend en buitengezet, omdat er voor de mijnen niets anders in de plaats is gekomen dan de steenberg. Niet alleen ik maar ook mijn zoon en schoonzoon zijn zo op straat komen te staan. Dat krijg ik niet van mijn hart af.' Als een rechtgeaarde flamingant en geboren Limburger voegt hij eraan toe: 'De Limburgse mijngeschiedenis was een vorm van pure kolonialisatie door de Franstalige Belgen.' Men moet goed bedenken dat in de tijd dat de Kempense mijnen in produktie kwamen, Vlaanderen in economisch potentieel nog ver achter lag bij Wallonië. Daar voornamelijk was de grote basisindustrie van ijzer en staal gevestigd. Daar werd het grote geld verdiend. Daar had men het in het België van toen voor het zeggen. Later, toen de klad kwam in de staalindustrie, zouden de rollen worden omgekeerd en zou Vlaanderen het toonaangevende landsdeel worden.

De Kempense mijnen hadden meteen al te kampen met een groot gebrek aan personeel. Het voornamelijk agrarische Limburg was uiterst dun bevolkt. De infrastructuur was slecht. Tussen 1920 en 1930 kenden de Kempense mijnen vier soorten arbeiders: de 'wintermannen', dat waren boeren die in de zomer op het land werkten en in de winter de mijn ingingen, de 'trein- of reismannen', die uit de richting van Bree en Antwerpen kwamen, de Waalse vakkrachten en ten slotte de buitenlanders, die de mijndirecties uit werkelijk alle delen van de wereld ronselden.² Alleen al in de mijnwerkerswijk (cité) van Eisden, die later in dit hoofdstuk wordt beschreven, wonen nu nog twintig nationaliteiten.

Een van de 'treinmannen' was Josef (Jefke) Boekx uit Herentals, wat zo'n vijftig kilometer verderop ligt. Ik ontmoette dit allervriendelijkste mannetje van slechts een paar turven hoog toen hij de dagen voordat de mijn van Zolder dichtging als een soort pelgrim er iedere dag weer was verschenen. Jefke vertelde hoe hij in 1947, toen hij in de bioscoop zat, een wervingsfilmpje van de mijn had gezien. Daarin werd aan wie er kwam werken een premie van 2000 BF in het vooruitzicht gesteld, wat in die dagen nog behoorlijk wat geld was. Dat leek Jefke, die tot dat moment

schoenlapper was, wel wat en zo dook hij in Zolder de mijn in, waar hij negenentwintig jaar actief was. Hij was een echte kompel geworden die in de mijn altijd het eenvoudigste werk deed. Daarvoor had hij het 'Ereteken van de arbeid eerste klas' gekregen, dat hij tijdens zijn pelgrimage naar Zolder evenals zijn pensioenstrookje bij zich had. 'De mijn laat je niet los. Je werd wel stevig achter je broek gezeten door de opzichters, die almaar riepen: rapper, rapper, maar daaronder waren vooral vriendschap en lotsverbondenheid,' zei hij. En toen begon hij in het restaurant luidkeels een liedje te zingen, dat hij ondergronds altijd ten beste had gegeven en dat over 'Jozefien in het vliegmachien' ging en dat zoveel coupletten telde dat zijn goulash met fritten, zoals ze in Vlaanderen zeggen, er koud van werden.

In de Tweede Wereldoorlog hadden de Duitse bezetters Russische krijgsgevangenen in de mijnen tewerkgesteld. In de twee jaren na de oorlog waren op hun beurt weer Duitse krijgsgevangenen en Belgische collaborateurs verplicht in de mijnen te werken, wat overigens ook in de Nederlandse mijnen het geval is geweest. Over hun aandeel moet men niet te licht denken, want in 1946 waren het er meer dan 15 000 geweest. Een van de Duitse krijgsgevangenen was Hans Hofer (1927), die ik eveneens in september 1992 trof, toen hij op een terras van hetzelfde restaurant waar ik Jefke Boekx ontmoette in mijnwerkerstenue met collega's een potje bier zat te drinken. Hij had eenenveertig jaar in de mijn van Beringen gewerkt, het laatst als leermeester van de jonge mijnwerkers. Hij was er blijven hangen omdat hij een Belgisch meisje had getrouwd en hij had er een goede aard gekregen. Hij was onder meer gids in het mijnmuseum van Beringen. Hofer was een van de oud-mijnwerkers die met lede ogen de feestelijkheden rond de sluiting van de mijn in Zolder aanzagen. 'Dat is alleen maar voor de hoge heren. Ons eenvoudige kompels heeft men niet uitgenodigd; we zijn allemaal al lang vergeten.' Hoe vaak zou ik dat nog horen van oudmijnwerkers; dat ze zijn vergeten?

De krijgsgevangenen en collaborateurs zouden toch niet voldoende soelaas bieden, temeer daar men ze in 1947 weer moest vrijlaten. Een groot deel van de oorspronkelijke mijnwerkers had zich na de Tweede Wereldoorlog van het mijn-

werk afgekeerd en was elders aan de slag gegaan, niet zelden pendelend naar Duitsland en Nederland. Eerste minister Achiel van Acker - ook wel 'Achille Charbon' genoemd - lanceerde in 1946 daarom zijn 'kolenslag'. Hij trof maatregelen om de distributie van de kolen te herstellen, hij verhoogde de invoer vooral uit Duitsland - wat moet worden gezien als een soort herstelbetaling -, hij verplichtte werklozen om in de mijnen te gaan werken, hij stelde een stakingsverbod in en hij zorgde ervoor dat er een mijnstatuut kwam waardoor de mijnwerkers sociale voordelen kregen zoals goedkope leningen voor de aankoop van een eigen huis. De mijnwerkers werden ereburgers van het land. En er werd, nog meer dan voor de Tweede Wereldoorlog, een beroep gedaan op buitenlandse arbeidskrachten. In 1946 had België in ruil voor kolen onder meer 30 000 Italianen aangetrokken, vooral voor de toen nog volop producerende Waalse mijnen. Door de maatregelen kwam de produktie weer op het vooroorlogse peil.

Maar aan mijnwerkers zou steeds een groot gebrek blijven bestaan. In het begin van de jaren zestig werden er daarom nog eens grote groepen Turken en Marokkanen geronseld. Een van de Marokkanen is Mimoun Abdelmalek (1942). Hij had in de mijn van Beringen gewerkt totdat die in 1989 met die van Zolder werd samengevoegd. De laatste jaren waren voor de gastarbeiders zo prettig niet geweest. Het was toen duwen en trekken geworden om de steeds spaarzamer wordende arbeidsplaatsen. Abdelmalek stelde in 1991 zijn belevenissen te boek. Over de laatste jaren van zijn mijnwerk schrijft hij: 'Het gaat slecht met de mijnen. Er moet bespaard worden. Er zullen werkmensen worden afgedankt. De migranten krijgen het lastig. Als ze een fout maken in hun werk vliegen ze er uit. Er zijn Belgen die tegen de opzichters zeggen dat de migranten hun werk niet goed doen. Die mannen denken: als alle migranten buitenvliegen kunnen wij blijven. (...) Ook de vakbonden verdedigen de migranten niet meer. De vakbondsafgevaardigden zijn vergeten door wie ze verkozen zijn. Hier en daar zijn er ook een paar goede afgevaardigden. Die zeggen: We moeten ons samen verdedigen, anders staan we allemaal op straat. Maar nu is het te laat. Alles is verloren. Bijna alle mijnen zijn dicht.'³

Het drama-Zwartberg

Het begin van wat uiteindelijk de doodsteek werd voor de hele Kempense mijnindustrie moet in de jaren zestig worden getraceerd. Eén naam vlamt hier op: Zwartberg. Dat is het tot de gemeente Genk behorende dorp, waar de mijn van de Société Anonyme Les Liégeois en Campine lag. Op 15 september 1965 meldt het dagblad *Le Combat* dat er in het kader van de inkringing van de Belgische mijnindustrie niet alleen in Wallonië, maar ook in het Kempense bekken een mijn dicht moet. Op 22 december, als zeven ministers in Brussel een persconferentie houden, valt de naam. In 1966, aldus de ministers, moeten vijf Waalse mijnen dicht en de mijn van Zwartberg. Met de sluitingen moet de steenkolenproductie in heel België in 1966 met 1,75 miljoen ton worden teruggebracht, want de voorraden zijn niet meer te overzien, omdat er naar de Belgische steenkool door concurrentie van veel goedkopere - vooral Amerikaanse - kolen en van aardolie een sterk teruglopende vraag is. De verschillen tussen produktie- en opbrengstprijzen worden dan al enige jaren door de staat bijgepast. Op die manier is er tussen 1945 en 1965 60 miljard BF (wat veel meer was dan de ongeveer 3,5 miljard gulden van nu) in de Belgische mijnindustrie gestoken.

In Belgisch Limburg wordt met ontsteltenis gereageerd. De mijn van Zwartberg wordt de modernste van heel België genoemd en in vergelijking met veel Waalse mijnen is het verlies het laagst: 60 BF per ton. Anderen zullen zeggen dat er in het oostelijke bekken helemaal geen verlies wordt geleden. Belgisch Limburg begint zich te roeren. Twee dagen voor Kerstmis is er een eerste protestbijeenkomst van de vakbonden in Hasselt. Op dezelfde dag verklaart directeur Renotte van de mijn in Zwartberg tijdens een vergadering in Hasselt dat hij namens de raad van beheer van Cockerill-Ougrée, het Luikse staalconcern dat de kolen van Zwartberg afneemt, kan meedelen dat 'de resultaten van dien aard zijn dat het onzin zou zijn deze mijn te sluiten. Ik geloof dat men zich vergist en dat men de resultaten van de mijn niet goed heeft onderzocht.'⁴

Op 28 december staat er in de kranten een herderlijk

schrijven van de bisschoppen van Luik en Hasselt. De Luikse bisschop schrijft onder meer dat ‘de Limburgse mijnen er veel toe hebben bijgedragen om in andere gewesten van het land (bedoeld is hier Wallonië) de mijnindustrie op gang te houden en aan duizenden een werkgelegenheid te helpen bezorgen. Is het dan niet billijk dat in deze pijnlijke omstandigheden heel het land een inspanning zal doen om ook Limburg te helpen en aan deze jonge en wilskrachtige provincie gelijke bestaanskansen te verzekeren?’ Van vele kanten wordt erop gewezen dat de regering in haar programma, dat de mijnsluitingen begeleidt, de Walen bevoorrecht boven de Vlamingen. In Wallonië, zo hebben vakbondsleiders uitgerekend, zullen 1,3 miljoen mensen van de reconversiesubsidies van de staat genieten tegen amper 240 000 in Limburg. ‘Vorrang voor Wallonië,’ kopt in die dagen *Het Laatste Nieuws*. De Limburgse socialistische vakbondsleider August Husson zal zeggen dat de Limburgse mijnen miljoenen BF hebben afgedragen om de Waalse mijnen in stand te houden en dat ‘er miljarden in de Waalse mijnen werden gestoken en deze daar zelfs gebruik van hebben gemaakt om kolen op de markt te brengen tegen prijzen die lagen beneden de afgesproken prijzen waardoor de Limburgse mijnen moesten volgen en hetzelfde hebben gedaan.’ Waarmee ze hun vermogenspositie uithouden.

Op 22 en 23 januari 1966 houdt de Vlaamse Volksbeweging onder het motto ‘Limburg wil werk’ een manifestatie in de oostelijke mijnstreek. Tegelijkertijd zeggen vertegenwoordigers van de katholieke vakbond ACV op een bijeenkomst in Zwartberg dat ze ‘de overtuiging opdoen dat de arbeiders heftig zouden reageren indien er ontslagbrieven zouden komen’. Die komen niettemin op 27 januari. Onmiddellijk reageert het mijnpersoneel met een staking. De gemoederen raken extra verhit als de burgemeester van Hasselt de zondag erop aan een ondersteuningscomité weigert een vergunning te geven voor een collecte, waarvan de opbrengst bestemd is voor de stakers. Op dat moment treedt voor het eerst de Rijkswacht op, die de collecte verhindert. Op 30 januari slaat de vlam in de pan als een groep Volksunie-leden in Genk een demonstratie houdt, waarbij het tot een confrontatie met de Rijkswacht komt.

Op 31 januari vallen twee dodelijke slachtoffers. Als mijnwerkers van Zwartberg optrekken naar de mijn van Winterslag en later naar die van Waterschei om hun collega's over te halen mee te staken, gebruikt de Rijkswacht voor het eerst vuurwapens. In een witboek van de Volksunie, dat naar aanleiding van de kwestie-Zwartberg wordt uitgegeven, staat dat 'mijnwerkers neergeknald worden als konijnen'. De eerste dode is Jan Latos, die van Hongaarse origine is. Het is een mijnwerker uit Winterslag, getrouwd en vader van drie kinderen. Hij wordt getroffen in de rug door twee kogels, die van korte afstand zijn afgevuurd. Zwartberg en omgeving zijn in staat van beleg. De Rijkswacht raakt door het dolle heen. Hoewel het tegen het voorschrift is, worden traangasgranaten horizontaal afgeschoten. Daardoor wordt een van de sympathisanten van de mijnwerkers, Valeer Sclep uit Waterschei, die in Maastricht in de Grand Bazar werkt, in het voorhoofd getroffen; hij overlijdt. Urbain Grogard, die Sclep goed kent omdat hij herhaaldelijk als babysit op diens kinderen heeft gepast, ziet het onder zijn ogen gebeuren. 'Hij had een groot gapend gat in zijn voorhoofd.'

Als wilden razen de rijkswachters door de straten. Ze vuren traangasgranaten af in cafés, waar vrouwen en kinderen zich hebben verschanst of schieten er hun wapens in leeg. Ze verhinderen dat een vrouw die in het voorhoofd is geraakt eerste hulp krijgt. Een opdracht van de commandant om het vuren te staken wordt niet opgevolgd. Mijnwerkers en sympathisanten worden met geweerkolven neergeslagen. Er zijn vele gewonden, sommige met schotwonden in de buik. Uiteindelijk zal er enige weken later nog een derde man aan zijn opgelopen verwondingen bezwijken.

De Belgische regering besluit de Rijkswacht te vervangen door eenheden van het leger in de hoop dat die redelijker zullen optreden en daarmee de volkswoede zal bekoelen. In de nacht van 2 op 3 februari bereiken de vakbonden een akkoord met het Kolendirectorium, het overlegorgaan waarin overheid, vakbeweging en mijndirecties zitten. Al aangekondigde ontslagen zullen worden ingetrokken tot zeker 1 maart en werknemers kunnen, als ze dat willen, overgeplaatst worden naar een andere mijn. De regering verplicht

zich ertoe in ruil voor de sluiting van de mijn van Zwartberg, die later dat jaar dichtgaat, in de toekomst pas dan mijnen te sluiten als er voor de wegvallende plaatsen vervangend werk is in andere sectoren van de nijverheid. De Belgische staat verbindt er zich eveneens toe gedurende dertig jaar, dat wil zeggen tot 1997, de verliezen van de mijnen te financieren. Men spreekt over de Akkoorden van Zwartberg, waaraan mijnwerkers en vakbonden later telkens met graagte zullen refereren bij de sluiting van de andere Kempense mijnen. De Akkoorden van Zwartberg zullen uiteindelijk ook van Europees belang blijken te zijn. Ze vormen de basis voor artikel 56, paragraaf 2 van het EGKS-verdrag, dat voor werknemers van mijnen die sluiten zogenoemde wederaanpassingsregelingen inhoudt, onder meer bestaande uit loonsuppletie als ander werk minder betaalt en een uitkering ineens voor degenen die vrijwillig werk buiten de mijnen aanvaarden. Verder wordt er tegemoet gekomen in gedwongen verhuizing en in omscholingskosten. Delen van deze regeling vinden Europese geldingskracht bij het in 1974 gesloten verdrag van Parijs: staalbedrijven en kolenmijnen in de Europese Gemeenschap mogen pas dan worden gesloten als er voor voldoende vervangend werk is gezorgd of als er behoorlijke afvloeiingsregelingen zijn getroffen.

De aankondiging op 22 december 1965 van de sluiting van de mijn van Zwartberg is vijf dagen nadat in Nederlands Limburg minister drs. Joop den Uyl van Economische Zaken in de stadsschouwburg van Heerlen het begin van de sluitingen van de Nederlands Limburgse mijnen heeft aangekondigd. De Nederlandse mijnen bevinden zich in de jaren zestig in precies dezelfde ongunstige omstandigheden als de Belgische. Ook daar heeft er in de loop van tien jaar een aanzienlijke verschuiving plaatsgevonden van het gebruik van kolen voor de staalindustrie en voor de elektriciteitsopwekking ten voordele van olie. In België was het aandeel van olie in de elektriciteitsopwekking vóór 1940 nog maar 3 procent tegen kolen 97 procent; in 1965 zou het aandeel van de olie zijn opgelopen tot 40 procent tegen 60 procent kolen. Ook in België heeft men te kampen met de concurrentie van veel goedkopere importkolen. Maar anders dan in België heeft Nederland zich intensiever beziggehouden

met de valorisatie van de kolen door er chemische activiteiten uit af te leiden bij Staatsmijnen, later DSM geheten. Bovendien heeft Nederland in Slochteren dan al een aardgasbel van jewelste ontdekt met een voorraad van op dat moment 2500 miljard kubieke meter, door de Nederlandse mijnningenieur dr. ir. J. Stuffken al berekend in zijn proefschrift van 1960. Dat zullen de Belgen allemaal met jaloerse blikken bekijken.

Het drama-De Wilde

Het drama-Zwartberg is ook het drama van Maurice de Wilde. Wat hem overkomt is tekenend voor wat er in het België van die dagen allemaal mogelijk is op het gebied van de persbreidel. De Wilde is een herhaaldelijk gelauwerde journalist bij de Nederlandstalige afdeling van de Belgische Radio en Televisie BRT. In België staan BRTN en de Waalse tegenvoeter BRTF onder staatstoezicht. Hij heeft een documentaire gemaakt over de problemen rond de mijnen. De documentaire heet *Het mijnalarm*. Het is een indringende reportage geworden waarin werkelijk alle partijen, zowel die van Waalse als van Vlaamse zijde, aan het woord worden gelaten. De bedoeling is om *Het mijnalarm* uit te zenden op 4 februari 1966. Maar onder druk van de regering wordt de uitzending niet alleen opgeschort, maar moet er ook een aantal passages uit worden geschrapt en dient ze te worden aangevuld met een vraaggesprek met de vice-premier Anton Spinoy, een Vlaming van de Socialistische Partij en zijn collega van Economische Zaken Marc A. Pierson, een Waal en eveneens socialist. Uiteindelijk zal de documentaire pas op 4 maart op het scherm verschijnen. Volgens verslagen in kranten van die dagen vreesde de regering dat ‘sommige harde uitspraken van vakbondsleiders en mijnwerkers olie op het vuur zouden gieten, vooral ook omdat de uitzending zou plaatsvinden de avond vóór de begrafenis van de slachtoffers van de wanordelijkheden (van Zwartberg). (...) Men kan gissen naar de waarachtige redenen van de bezwaren die de regering had tegen de uitzending van het programma. Er komen bijvoorbeeld vraaggesprekken in voor met Limburgse vakbondsleiders - opgenomen vóór de

staking en de incidenten - waarin kritiek werd uitgeoefend en eisen werden gesteld. Dergelijke taal werd ingevolge de incidenten door deze vakbondsleiders niet meer gevoerd en het zou hen niet bepaald aangenaam zijn op vrijdag 4 februari te horen wat zij vroeger hadden gezegd. Anderzijds waren er ook bezwaren tegen het feit dat het standpunt van de overheid alleen door Franstaligen werd uiteengezet, daar geen Vlaams regeringslid zou bereid gevonden zijn dit te doen.⁵ De Belgische journalistenvereniging stelt dat het uitzendverbod in strijd is met de statuten van de BRT. Er wordt gesproken over 'de hardnekkigheid waarmee de regering tracht de democratische vrijheid van meningsuiting en meningsvorming te onderdrukken door radio, tv en pers aan de korte band van een ongenadige censuur te leggen'.⁶ In verschillende publikaties wordt erop gewezen dat de kern van het uitstel van *Het mijnalarm* moest worden gezocht in de passages over de staatssubsidies en de dividenden die verschillende mijnmaatschappijen hadden uitgekeerd ondanks het feit dat ze verlies leden. Minister Pierson wordt daarover door De Wilde in de reportage aan de tand gevoeld. De Wilde vraagt: 'Is het waar dat tussen 1950 en 1960 voor tien miljard franken aan toelagen en voor negen miljard aan dividenden werden uitbetaald?' Minister Pierson antwoordt: 'Dat is juist, dat is juist. De staat heeft inderdaad voor de kolennijverheid de door u aangehaalde opoffering gebracht en het is juist dat sommige maatschappijen de door u vermelde som van aandelen in de winst en dividenden hebben uitbetaald. Ik heb die berekening zelf gedaan. Doch deze politiek heb ik nooit goedgekeurd en zal ik nooit voeren.'

Waarom hier zo lang stilgestaan bij de verwikkelingen in de jaren zestig? Omdat ze waarschijnlijk de voedingsbodem zijn geweest voor het rumoer waarmee nadien de sluiting van alle Limburgse mijnen gepaard zou gaan. Er is in die jaren zestig een klimaat geschapen van achterdocht, dat herhaaldelijk zou leiden tot uitbarstingen van geweld aan de kant van de mijnwerkers. De opeenvolgende regeringen - en dat waren er in België nogal wat - zouden steeds om de hete brij heen dansen uit angst voor nog meer geweld. De mijnwerkers op hun beurt hielden de fakkel van hun verzet

brandende via de Vriendenkring Zwartberg, die is ontstaan in 1966 en die zonder ophouden de gedachte levendig heeft gehouden aan wat er toen is gebeurd.

Tengevolge van de problemen met Zwartberg werd in 1967 de NV Kempense Steenkolenmijnen KS opgericht. Ze zou de nog bestaande zes mijnen gaan beheren. De oprichting van de KS zou opnieuw gepaard gaan met een ongehoord schandaal. Want wat gebeurde? Terwijl de staat via de KS alle te verwachten verliezen voor haar rekening zou nemen, wisten de mijnmaatschappijen hun onroerend goed, inclusief de mijnterreinen, buiten de deal te houden en er later forse winsten mee te maken. Slechts enkele parlementariërs zouden wijzen op deze ongerechtigheid. In een parlementair debat van 30 juni 1970 zou de Waalse afgevaardigde Pierre Califice van de Parti Social Chrétien zeggen: ‘Dit betekent de nationalisatie van de verliezen en het toeëigenen van de winsten door de maatschappijen.’⁷ ‘En mogen we daar even aan herinneren: dat was hoofdzakelijk - zo niet uitsluitend - Brussels, Waals en Frans kapitaal. Inderdaad, Limburg werd geplunderd, vreemde kapitalen ten bate,’ zoals Urbain Grogard het omschreef in zijn dossier over de sluiting van de Kempense mijnen.

‘In ruil voor deze lege inbreng kregen de zogenaamde stichtende vennoten (lees de mijnmaatschappijen) niet alleen 90,9 procent van de aandelen van de nieuwe vennootschap, maar bovendien en vooral een door de staat gewaarborgde vordering op deze vennootschap van 1 miljard 381 miljoen BF. Dit bedrag was de boekhoudkundige waarde van het nettoactief van hun inbreng. Er werd daarbij wel een akkoord gesloten dat voorzag dat de helft van de realisatie van deze vordering en de helft van de opbrengst uit immobiliënverkoop (750 miljoen BF) door de stichtende vennoten zou geherinvesteerd worden in Limburg. Deze uitkeringen door de staat en de partiële herinvestering zijn ondertussen gebeurd, waarbij dient te worden opgemerkt dat de herinvestering niet heeft gediend tot het nemen van nieuwe initiatieven met nieuwe tewerkstelling maar tot het opkopen van bestaande bedrijven.’ Zo omschreef prof. dr. Wim van den Panhuyzen, hoogleraar economie aan de Vrije Universiteit van Brussel, het in het *Economisch en Sociaal Tijdschrift*

(1989). Bovendien zou de staat ook alle rechtstreekse controle uit handen geven doordat de verliesfinanciering werd overgelaten aan de N.V. Nationale Maatschappij voor de Financiering van de Steenkolenmijnen NMFS, een 100 procents-dochter van de Nationale Investerings Maatschappij NIM. ‘Terloops kan worden opgemerkt dat de openbaarheid van bestuur en het toezicht door de democratisch verkozen organen over tientallen miljarden gemeenschapsgelden niet bevorderd werden door de bevoegdheden te verleggen van de jaarlijkse parlementaire begrotingswet naar de raad van bestuur van een naamloze vennootschap die weliswaar onderworpen is aan het toezicht van het Rekenhof (wat in Nederland de Rekenkamer is) maar in bestuurlijk opzicht toch een dochter van de NIM blijft,’ aldus Van den Panhuizen in *De financiële historiek van de Kempense Steenkolenmijnen*.

Door een en ander moest de Belgische belastingbetaler uiteindelijk vele miljarden BF meer offeren dan nodig zou zijn geweest indien de particuliere mijnmaatschappijen hun deel in de verliezen hadden gedragen. Maar volgens de Limburgse vakbondsafgevaardigde Luc Cieters zou het nog veel erger zijn: ‘Nadat de staat bij de oprichting van KS had beloofd de verliezen te zullen dragen, hebben de eigenaren de verliezen opgevoerd en miljarden franken in de zak gestopt. Dat geld is allemaal voor de reconversie verloren gegaan. Die wantoestand eindigde pas in 1982.’⁸ Het begrip ‘reconversie’ kwam overigens in het vocabulaire van de overheid niet voor. ‘Tot 1985 was het woord taboe in politieke middens. Nochtans werd reeds in een studie van de Dienst voor Nijverheidsbevordering aan het einde van de jaren zeventig over omschakeling gesproken, maar die passage verdween tussen de plooiën omdat de hoofdstelling van de studie was dat subsidiëren van mijnactiviteiten goedkoper bleef dan het plotseling stopzetten ervan,’ aldus Antoon Soete in *De Morgen*.⁹

Crisismanager Gheyselinck

We maken nu een wat grotere sprong in de geschiedenis en belanden in 1986. Vlaanderen heeft op dat moment nog vijf mijnen: drie in het oostelijke bekken rond Genk en twee in

het westelijke bekken in de streek van Houthalen; de mijnen van Houthalen en Zolder zijn al samengevoegd. Kerncentrales voorzien dan al voor 20 procent in de energiebehoefte van het land. Even heeft de regering zelfs met de gedachte gespeeld om in de mijn van Zolder nadat die gesloten zou zijn afval van die kerncentrales te dumpen, maar dat leidde tot felle tegenstand. De vijf mijnen produceren te zamen dan nog 4,3 miljoen ton steenkool en hebben ruim 17 000 mensen in dienst. Inmiddels is er een man op het toneel verschenen die naderhand door de ene partij zal worden geprezen vanwege zijn moed, omdat hij het aandurft het mes in de mijnindustrie te zetten, maar door de ander wordt gewraakt als een ‘huurmoordenaar’. Het is Thyl Gheyselinck, door zijn moeder half Nederlander. Hij is afkomstig van Shell in Portugal. Gheyselinck is een man van staal: recht op de man af, een ietsje arrogant maar eerlijk en onverschrokken, wat blijkt als hij herhaaldelijk terecht komt in confrontaties met mijnwerkers. Een wellicht wat kinderlijke enthousiasteling bovendien. Zo ontpopt hij zich als ik hem in april 1990 spreek en hij op grote vellen papier vaardig de viltstift hanteert en geestdriftig verhaalt over zijn troetelkind: een Educatief Recreatief Centrum ERC, dat zijn weerga in de wereld niet zal kennen en dat is gepland op een voormalig mijnterrein in Waterschei in het oosten. Het zal werk bieden aan meer dan tienduizend mensen.

De nationale regering onder leiding van Wilfried Martens vroeg Gheyselinck op 28 juli 1986 een herstructureringsplan voor de KS op te stellen. Dit plan werd 31 december 1986 goedgekeurd. Men leest het goed: het gaat om een herstructurering en het woord ‘sluiten’ valt nog nergens. In het plan staat: ‘De herstructurering heeft tot doel het financieel tekort op zo kort mogelijke termijn te herleiden tot een bedrag dat draaglijk is voor het land en door de regering kan aanvaard worden. Deze herstructurering moet op langere termijn de voorwaarden scheppen voor een mijnactiviteit die verantwoord is op economische, sociale en energieverzekeringsgronden. De herstructurering betreft het totale beleid en alle activiteiten van de onderneming (bedoeld is de N.V. Kempense Steenkolenmijnen).’

Er wordt op dat moment per jaar zo'n 13 tot 15 miljard BF

staatsgeld in de mijnen gestopt. Dat geld komt uit de successierechten. Verder stelt Gheyselinck voor ‘de mogelijkheden te scheppen om in overleg met werknemers, de sociale partners, provinciale en gemeentelijke instanties beschikbare fondsen zo positief mogelijk te gebruiken voor werknemer en streek’. Gheyselinck stelt sluiting van de drie mijnen in het Oosten voor en een fusie tussen de mijnzetels van Beringen en Zolder, wat later ook zal geschieden. Maar door juist de mijnen te sluiten die kolen hebben met het hoogste gasgehalte en derhalve nog enige kans maken voor industriële aanwending, snijdt Gheyselinck het beste uit de mijnindustrie weg, zoals zijn tegenstanders ook nu nog bij hoog en bij laag volhouden. In de geïntegreerde mijn kunnen mensen terecht die door sluitingen in het oostelijke bekken op straat komen te staan. Gheyselinck verwacht dat meer dan de helft van de werkgelegenheid (9000 man) en een produktie van 3 miljoen ton per jaar kunnen worden gehandhaafd.

Maar feitelijk is het voor Gheyselinck direct na zijn komst al duidelijk wat de KS te wachten staat. België kan kolen importeren voor 36 dollar per ton, terwijl die uit eigen bodem 120 dollar kosten. ‘Economisch noch strategisch was een rechtvaardiging te vinden voor het produceren van ook nog maar één ton kolen. Per werknemer wordt per jaar 1,2 miljoen BF ($\pm$ 60 000 gulden) toegelegd. Ik was de eerste die dat durfde zeggen. Bij de politiciers echter heerste de angst. Was dat niet zo geweest dan had men geen twintig jaar lang honderdvijfenzestig miljard BF onder de grond gestopt,’ zou hij in een gesprek met mij in 1990 zeggen. Vandaar ook dat hij in april 1989 zijn opstelling duidelijk had gewijzigd nadat de minister van Economische Zaken N. de Batselier hem om een actualisering van het plan van 1986 had gevraagd. De Belgische staat heeft 99 miljard BF voor de hele operatie van de sluitingen in het oosten en de integratie in het westen uitgetrokken. De verantwoordelijkheid voor de mijnen is in handen gekomen van de op 1 januari van dat jaar gestichte Vlaamse regering. Als we nu eens die staatssteun gebruiken voor een versnelde sluiting van de mijnen, dan houden we nog een mooi bedrag over voor de reconversie, zo vatte Gheyselinck in het gesprek met mij zijn gedachtengang sa-

men. Sluiting dus vóór 1 januari 1993 in plaats van de oorspronkelijke datum 1 januari 1997.¹⁰

Later is de vraag gesteld wie nu de mijnen heeft gesloten: Gheyselinck of de Vlaamse regering? Gheyselinck zegt dat het de regering is geweest, wat formeel natuurlijk ook zo is; hij was alleen maar de bedenker en uitvoerder van de sluitingsplannen. ‘Na de verkiezingen in 1989 kwamen de socialisten in een regering die een andere lijn wilde volgen. Die regering wilde aantonen dat het ook mogelijk was het Westen te sluiten. Ik kreeg de opdracht om het Westen te herstructureren. Daarmee werd sluiten bedoeld. Dat was geen initiatief van mij, maar minister De Batselier gaf opdracht dat te doen.’¹¹ Vakbondsman Luc Cieters schreef samen met zijn collega Jan Grauwels in *De Slag om de Mijnen* (1988) dat er aan de sluiting van de Belgisch Limburgse mijnen een complot ten grondslag lag. ‘De saneringsplannen voor de mijnen werden uitgewerkt door het directiecomité van KS. Vier van de zes leden van dit comité zijn pionnen van de Generale (Société Générale). Via deze pionnen en via de regering voert de Generale haar offensief tegen de mijnwerkers. De Generale is ook de grootste aandeelhouder van Petrofina. Deze multinational koopt kolenvelden in Amerika om steenkool in te voeren in België. Dat is eveneens een reden waarom zij de mijnen zo snel mogelijk dicht willen.’

Mijnwerkers onder aanvoering van het comité Verbroedering Opzichters, dat als leidsman hoofdopzichter Michel Dylst van de mijn in Zolder heeft, trekken zowel in Hasselt als in Brussel een aantal malen de straat op, waarbij Dylst zich een ware veldheer toont aan het hoofd van zijn troepen. Ze stellen zich onder meer teweer tegen de door Gheyselinck voorgestelde vertrekpremie van 400 000 BF, terwijl in 1983 overbodig geworden werknemers in de Waalse staalindustrie 1 miljoen 300 duizend BF hadden gekregen. Opgemerkt moet hier worden dat de vakbonden in de hele zaak dan al geen rol van betekenis meer spelen, omdat de aangesloten mijnwerkers daarin geen vertrouwen meer hebben. Bij de acties vallen flinke klappen en er worden vernielingen aangericht. Tijdens een ervan in april 1989 in Houthalen dreigt zich te herhalen, wat in 1966 in Zwartberg is geschied: een rijkswachter, die kort tevoren flink is aangepakt door

mijnwerkers, richt zijn vuurwapen op de demonstranten, schiet twee kogels over hun hoofden heen en kan op het moment dat hij gericht in de groep wil gaan schieten daarvan ternauwernood door collega's worden afgehouden. 'Het was net oorlog,' schreef ik in een verslag over deze wanordelijkheden. Maar toen bleek ook dat het publiek zich van de mijnwerkers had afgekeerd. 'Ze gedroegen zich als beesten,' zoals een inwoner van Hasselt zou zeggen.¹²

Nadat de roerselen in 1990 verdwenen waren, zou ik met Dylst een vraaggesprek hebben in het café van de Italiaanse Beatrice in Houthalen tegenover het hoofdkantoor van de KS. Alsof het om een samenzwering ging, zo boog hij zich naar me toe. Gheyselinck vergeleek hij met 'een wurger, een slager, een doodgraver'. Hij vermoedde toen nieuwe acties als 'de lente het bloed zal doen prikkelen'. Maar nieuwe acties kwamen er nooit meer, of het moest de bloemenhulde zijn tijdens de sluiting van de laatste mijn. Later is me duidelijk geworden dat Dylst zelf ook niet meer in nieuwe acties geloofde. De fut was weg, het mijnwerkerslegioen was gesust met vertrekpremies van 809 000 BF ($\pm$ 44 000 gulden) per man en hun aantal was zo beduidend teruggelopen dat ze geen vuist meer konden maken. Een portier van de mijn zou zeggen: 'We hebben de buit binnen.'

In de oostelijke mijnstreek, waar de drie mijnen toen al dicht waren, is furieus gereageerd op het feit dat de mijnwerkers van het westen een betere afvloeiings- en pensioenregeling kregen, terwijl zij toch eigenlijk bij hetzelfde herstructureringsproces waren betrokken. Daar ging men op zoek naar een zondebok en vond die niet alleen in de persoon van Gheyselinck maar ook in die van Dylst. Dat bleek toen ik in november 1992 in Maasmechelen sprak met Jean Ooms (1941). Hij was 28 jaar ondergronder geweest in de mijn van Eisden, eerst als sleper, toen als houwer en uiteindelijk als onderhoudsmonteur. Terwijl andere mijnwerkers na de sluiting van de drie oostelijke mijnen desgewenst in Zolder konden gaan werken, werd Ooms ontslagen. 'Ik was vijfenveertig jaar en ik wilde blijven werken, maar ik denk dat ik werd ontslagen omdat ze me te lastig vonden. Dat heeft me erg verbitterd gemaakt.' Ooms is vroeger vakbondsleider geweest van de liberale bond. Hij was in 1970

staking leider toen de mijnwerkers gedurende zeven weken het werk hadden neergelegd en ze er in plaats van een geëiste loonsverhoging van 15 procent maar liefst 27 procent uitsleepten. Ook is hij voorzitter geweest van de ondernemingsraad van de Eisdense mijn. In 1992 was hij leider van de Beweging Oostelijke Mijnwerkers BOM, die nog streed voor dezelfde (betere) pensioenrechten als de mijnwerkers in het westen hadden bedongen. Ooms: 'Dylst bedroog de mensen. Toen Gheyselinck in 1987 besloot dat onze mijnen hier dicht zouden moeten hadden we al gewaarschuwd dat, indien we niet met z'n allen, dus in oost en in west, zouden vechten voor het openhouden van de mijnen, we uiteindelijk aan het kortste eind zouden trekken. Wat ons nadien opviel is dat Dylst pamfletten heeft gemaakt, waarin alles stond wat er later bleek te gebeuren en dat terwijl er nog niet eens een politieke beslissing was genomen. Dus hebben we ons afgevraagd welk spelletje er werd gespeeld. Heeft hij zich misschien zo opgesteld omdat hij een politieke functie in de CVP (Christelijke Volks Partij) ambieerde? Toen we in 1991 de kwestie van de gelijke pensioenberechtiging voor de Raad van State brachten, gingen Dylst en de zijnen de straat op met de boodschap dat het pensioenvoordeel voor Zolder niet mocht worden afgeschoten. Dat heb ik als een dolksteek in de rug ervaren. Wij mensen van het oosten zijn de dupe geworden, ook van de dubbelrol die Dylst heeft gespeeld. Er heerst hier verbittering. Er zijn oud-mijnwerkers die hem om zeep willen helpen. Volgens ons heeft hij uiteindelijk alleen maar de belangen van de mensen in Zolder behartigd en niet het algemeen belang van alle Limburgse mijnwerkers. We zijn daaronder allemaal even zwart geweest en nu toch dit onderscheid. Ik ben er kotsbeu van.'

In *Het Belang van Limburg* zou Dylst zijdelings ingaan op deze kwestie. Uit zijn woorden blijkt dat hij als lid van de katholieke vakbond ACV er op een gegeven moment niet voor voelde om 'op de kap van de mijnwerkers de kar van de linkerzijde te trekken. Mijn persoonlijke visie: de linkervleugel in Limburg - Jan Grauwels, Luc Cieters, Jef Ulbrughes, Buurtwerk, Wereldscholen, Kristenen voor het socialisme, noem maar op - heeft gedacht: nu moeten we het monopolie van de mijnstrijd naar ons toetrekken. Zo heb ik

meegemaakt dat de Vriendenkring Zwartberg en andere bewegingen die in het Maasland (bedoeld is de oostelijke mijnstreek rond Genk) al jaren actief waren, door linkse bewegingen aan de poorten werden weggejaagd. (Nota bene: de vader van Michel, Désiré Dylst uit Hasselt, is een van de leidende mensen van de Vriendenkring). Het was een beweging tegen de regering omdat de socialisten toen niet in de regering zaten. De mijnwerkers van het oosten zijn daar het slachtoffer van geworden. Die waren een middel om andere dingen te bereiken.’¹³ Wellicht verklaart deze opmerking de houding die consorten van dezelfde Dylst aannamen tijdens de open-mijndagen in september 1992, toen propagandisten van de linkse splinter Partij van de Arbeid bij de poorten van de mijn werden weggejaagd omdat ze daar in woord en geschrift kritiek leverden op de mijnsluitingen. Op die 29ste september 1992 keek Dylst in *Het Belang van Limburg* trouwens met tevredenheid terug op hetgeen hij en zijn medestanders hadden bereikt. ‘We hebben voor onze job gevochten en toen dat niet haalbaar bleek hebben we het beste sociaal akkoord uit de Belgische geschiedenis uit de brand gesleept. Een akkoord waarvan niet alleen de mijnwerkers beter werden, maar ook de KS en Limburg, gesteld dat ze er tenminste de vruchten van willen plukken.’

Het akkoord was inderdaad niet gering. Het hield onder meer in dat degenen die twintig jaar ondergronds of vijfentwintig jaar bovengronds bij de mijn erop hadden zitten met pensioen konden gaan. Degenen die op het moment van hun ontslag elf jaar bij de mijn hadden gewerkt konden aanspraak maken op een pensioen als ze er nog veertien volmaakten bij een nieuwe baas. Wie zich liet omscholen kreeg twee jaar lang zijn volle salaris door KS uitbetaald. Bovendien hadden toen de mijnwerkers die vrijwillig de mijn hadden verlaten, al de vertrekpremie van 809 000 BF geïnd.

Maar er zou óók kritiek zijn op de sociale regeling. ‘Wat me van het hart moet is dat ze iets onrechtvaardigs heeft,’ aldus prof. Van den Panhuyzen. ‘Met dergelijke vergaande sociale regelingen werd, zou je kunnen zeggen, de solidariteit onder de werklozen gebroken. Je zult maar de pech hebben werknemer te zijn van een klein bedrijfje en bij ontslag

niet dezelfde voordelen blijken te hebben als de mijnwerkers of om het even welke grote in één streek geconcentreerde groep die op grond daarvan wordt geprivilegieerd.’ Toen in 1993 werknemers van DAF in Westerlo en van Philips in Hasselt (beide België) zonder afvloeiingsregeling op straat werden gezet, verwezen zij inderdaad naar de zeer gunstige regeling voor de mijnwerkers. ‘Het heeft me overigens verbaasd dat niemand in Vlaanderen heeft aangevochten dat er zoveel geld naar één gewest is gegaan. De Vlaamse regering had de helft van het geld dat over was in de eigen kas kunnen houden, want dat was zo afgesproken, maar heeft het niettemin helemaal voor Limburg uitgegeven. Dat geld is van ons, hebben de Limburgers gezegd, maar zo was het oorspronkelijk niet op papier gezet. Als je het strikt economisch bekijkt - zonder oog voor de sociale context - had de regering vroeger de beslissing tot sluiten moeten nemen. Dan had men meer geld kunnen overhouden om de economische structuur gunstiger te maken. Of er bij de politiciers sprake is geweest van angst waardoor ze pijnlijke besluiten voor zich uit hebben geschoven? Ik denk wel dat dit heeft meegespeeld, maar dat zal geen politiker willen toegeven. Nu het te laat is komt er enige kritiek uit het parlement maar die had men toen moeten uiten en niet achteraf nu het te laat is,’ aldus Van den Panhuyzen, die enige jaren als waarnemer namens de Nationale Maatschappij voor de Herstructurering van de Nationale Sectoren NMNS zitting had in de Raad van Bestuur van KS. Het was overigens dezelfde Van den Panhuyzen die in 1980 als adviseur van de minister van Economische Zaken ervoor had gepleit ten minste één mijn open te houden opdat België zijn kennis op mijnbouwgebied kon bewaren.¹⁴ Daarover zou hij in december 1992 zeggen: ‘Ik blijf het spijtig vinden dat onze know how met de sluiting van de laatste mijn mee verdwijnt, want vooral in de diepe mijnbouw met dunne en geologisch moeilijke kolenlagen waren we specialisten. Daardoor kwam men ons vanuit de hele wereld raadplegen.’

Crisismanager Gheyselinck is inmiddels van het toneel verdwenen. Interessante bijkomstigheid: hij is een tijdje adviseur geweest voor de Tsjechoslowaakse regering bij het pri-

vatiseren van de mijnen (zie daarover hoofdstuk 10, over de Tsjechische mijnindustrie). Zijn plotselinge vertrek uit België in mei 1991 had niet alleen te maken met een merkwaardige geldtransactie van 3 miljoen BF op zijn bankrekening in Jersey die toen aan het licht kwam, maar ook met zijn rol in de zogenoemde Super Club-affaire. Het ging om een filmstudio, die onderdeel had moeten worden van het eerder genoemde Educatief en Recreatief Centrum. In deze studio, waarmee een investering was gemoeid van 2,4 miljard BF, had KS voor 1,7 miljard aandelen gekocht van de in Zwitserland gevestigde onderneming N.V. Super Club Holding & Finance. Maar de Zwitsers trokken zich terug waardoor de KS kwam te zitten met een deficit van 1,35 miljard BF op de aandelen toen ze die uiteindelijk voor vele honderden franks onder de nominale waarde overdroeg aan Philips. In de Vlaamse Raad, het parlement van de Vlaamse regering, ontwikkelde zich over deze affaire een debat tussen de afgevaardigde Hugo Coveliers (Volksunie; inmiddels van politieke partij veranderd) en minister N. de Batselier van Economische Zaken. Coveliers: 'Mijnheer de minister, kan het in dit land dat 1,7 miljard Belgische frank, afkomstig van de overheid en bedoeld voor de reconversie in Limburg, via deze operatie naar Zwitserland wordt verhuisd en dat de beslissingsmacht over dit kapitaal naar Zwitsers recht gebeurt? (...) De gemeenschap wordt hier sterk verarmd en er is bovendien een aantal personen die goed weer maken met gelden die hun niet toekomen.' De Batselier: 'Ik plaats bij zo'n operatie grote vraagtekens, omdat het mij voorkomt dat zij hoegenaamd geen bijdrage levert tot de reconversieproblematiek van de Limburgse regio. (...) Ik heb tot mijn grote ergernis moeten vaststellen dat op verschillende vlakken louter en alleen het vennootschapsrecht speelt, ook al gaat het hier om een massaal pak gemeenschapsgelden. (...) Ik ben het eens met de heer Coveliers. In de toekomst moeten wij inderdaad goed uitkijken wanneer dergelijke contracten worden opgesteld. Het is duidelijk dat men in 1986-1987 (toen de kwestie speelde) onder druk van de omstandigheden sommige bevoegdheden te veel heeft gedelegeerd waardoor gemeenschapsgelden vandaag op zo een manier worden besteed dat de gemeenschap zelf er haast geen vat

meer op heeft. Dat is jammer genoeg geen bewijs van goed bestuur.¹⁵

Op dat moment onderzocht een commissie uit de Vlaamse Raad nog of er meer onoirbaarheden met het overheidsgeld waren voorgevallen. In een als ‘strikt vertrouwelijk’ bestempeld stuk ten behoeve van dit onderzoek¹⁶ zit een accountantsrapport. Daarin stelt de accountant vast dat ‘behalve voor wat betreft een waardevermindering van 1,3 miljard frank van KS, zijnde een in het verleden geboekte vordering op de Belgische staat, hebben onze werkzaamheden geen feiten of elementen aan het licht gebracht die ons zouden doen besluiten dat de kosten, de opbrengsten en de investeringen over het boekjaar 1991 niet zouden zijn verdeeld over de verschillende enveloppes (bedoeld zijn hier de bedragen staatssteun aan respectievelijk het oosten en het westen) in overeenstemming met de hierboven vermelde richtlijnen en principes.’¹⁷ Met andere woorden: er zou niets aan de hand zijn. Vandaar waarschijnlijk dat de nieuwe manager van KS, Peter Kluft (die overigens in april 1993 met onenigheid weer zou vertrekken) in december 1992 zou zeggen dat de KS 1993 wilde beginnen met ‘een propere lei’. ‘Vandaag blijkt nauwelijks nog dertien procent van de mijnwerkers op zoek te zijn naar werk. (...) Alleen al binnen de KS zijn er op het ogenblik zo'n zesendertig business-units, zeg maar zesendertig verschillende bedrijfsactiviteiten. (...) Maar ik heb ook een aantal angsten. Dat is in de eerste plaats het toeristisch project Fenix (gepland in Waterschei in de oostelijke mijnstreek). Het is geen ERC-project (zoals Gheyselinck dat had voorzien), maar de impact zal enorm zijn voor de provincie. Sociaal spreken we over netto negenduizend nieuwe arbeidsplaatsen, goed voor een equivalent van zeventuizendvierhonderd fulltimebanen. Zelf willen we zo'n vijftien miljard frank investeren. (...) Door het goede management van KS konden de mijnen vier jaar eerder gesloten worden. Dat bezorgde KS dertig miljard meer voor toekomstige projecten.’¹⁸ De KS zou trouwens ook na de sluiting van de laatste mijn in Zolder nog steeds actief blijven in de kolen. In de binnenhaven van Beringen in de westelijke mijnstreek worden vanuit Antwerpen en Rotterdam kolen aangevoerd uit Colombia, Zuid-Afrika, Rusland en

Polen die in Beringen worden gewassen en daarna worden doorverkocht aan Frankrijk, Nederland, Duitsland en Italië. In Beringen zou men per jaar 500 000 tot 600 000 ton gaan behandelen.

Belgisch Limburg had Klufts optimisme op dat moment hard nodig. De werkloosheid vooral onder de jonge migranten was onrustbarend en was aanleiding voor grote zorgen. ‘Dat de jongere migranten niet aan werk kunnen komen, wordt volgens mij het grootste probleem van de toekomst,’ zei Jos Evens van de Gemeentelijke Dienst Tewerkstelling Heusden. ‘Ze zitten thuis of hangen wat rond op straat, ze vervelen zich. De criminaliteit en het drugsgebruik, ook van hard drugs zoals heroïne, groeien. Het gokgedrag begint verontrustend te worden. Dat is voor een deel te wijten aan hun slechte scholing en doordat ze geen toekomstperspectief hebben nu ze niet meer bij de mijnen terecht kunnen,’ aldus Raf Nulens van het Integratiecentrum Heusden.¹⁹ Maar beziet men de situatie in andere voormalige Belgische mijngebieden dan mocht Belgisch Limburg nog niet eens zo erg klagen. Met 16,6 procent werklozen in 1992 zat het weliswaar het hoogst van alle Vlaamse gewesten, maar in Henegouwen, Luik en Namen lag dat percentage stukken hoger. Daar heeft men nog minder de gevolgen van de sluiting van de mijnen (en van de neergang in de staalindustrie) kunnen pareren. In Henegouwen, waarvan de Borinage een onderdeel is, was toen maar liefst 27,1 procent werkloos. In het Luikse was dat 23,4 procent.

Marcinelle

De hemel boven het mijnstadje Marcinelle in de Borinage was die morgen van de achtste augustus 1956 strak blauw. Het leek een dag te worden als alle andere. 275 Mensen van de ochtendploeg - onder wie twee jongens van veertien jaar - waren nog maar twee uur geleden door de schacht naar de verschillende mijnverdiepingen van de Bois du Cazier afgedaald, toen er op de 965-meterverdieping iets fout ging met het plaatsen in een lift van een wagen met kolen. De wagen stak een stuk buiten de lift toen die in beweging kwam. Daardoor werden elektriciteitskabels die tegen de

schachtwand waren bevestigd geraakt en daardoor ontstonden er vonken. Niet zeker is of die vonken eerst het mijngas en daarna het kolenstof tot ontploffing brachten, maar het effect was hetzelfde: ineens was de lucht boven Marcinelle zwart van de rook en daalden as en roet neer op het stadje en stonden grote delen van de mijn in lichterlaaie. Het was op die augustusmorgen omstreeks acht uur de ouverture van wat een van de grootste mijnrampen zou worden in de naoorlogse Europese mijngeschiedenis.

‘La Catastrophe’ zou niet alleen Marcinelle, maar heel België in diepe rouw dompelen. Journalisten uit alle delen van de wereld repten zich in die dagen naar het plaatsje. Maar ze konden slechts berichten wat de mijndirectie en de staatsverantwoordelijken vanachter de hermetisch gesloten hekken naar buiten wensten te brengen. Bij die hekken verzamelden zich in de uren nadat de brand was vastgesteld de vrouwen en kinderen. Daar zouden velen van hen minstens twintig dagen in angstige afwachting verblijven want zo lang duurde het voordat definitief de balans kon worden opgemaakt: slechts dertien mijnwerkers werden gered en 262 vonden de dood. Onder hen was ten minste één Nederlander: Jan Stroom. Pas tegen het einde van het jaar zouden de laatste vier lijken worden geborgen. Er waren onder hen veel Italianen, die een paar jaar eerder in de mijnen van de Borinage en in de streek rond Charleroi waren komen werken op basis van een contract dat de Belgische en Italiaanse regering hadden gesloten: in ruil voor de 30 000 Italianen zou Italië Belgische kolen krijgen.

Er speelden zich voor de poorten hartverscheurende taferelen af. Niemand kon vertellen wat er met de mijnwerkers, van wie er 150 op een diepte van 1035 meter aan het werk waren geweest, was gebeurd, want contact met beneden was niet mogelijk omdat ook de telefoonverbinding onklaar was geraakt. Hoop en wanhoop wisselden elkaar af. Reddingsploegen konden aanvankelijk niet veel beginnen omdat ze wegens de brand niet in de mijn konden afdalen. Toen dat wel lukte, kwamen ze daar beneden alleen maar doden tegen: ‘Tutti cadaveri,’ zoals een Italiaan zou zeggen. Slechts zeven mijnwerkers hadden op eigen gelegenheid aan het inferno kunnen ontsnappen en maar zes konden er uiteindelijk worden gered.

Onder hen was Alfons Saluyts, een Vlaming uit Itegem. Hij was die morgen, zoals zo vaak, om drie uur uit het Vlaamse dorpje ten zuiden van Herentals met nog vier dorpsgenoten met de bus naar zijn werk in de Bois du Cazier gegaan, waar hij toen een paar maanden aan de slag was. Hij was met een aantal anderen aan het werk geweest op de 765-verdieping. Omdat in dat deel van de mijn praktisch alleen maar Vlamingen werkten, sprak men van de ‘Taille des Flamands’. Om even na acht uur was een verstikkende rook de verdieping binnengekomen. Omdat ze wel in de gaten hadden dat de rook kwam uit de richting van de schacht, die de mijn voorziet van frisse lucht, besloten ze te vluchten in de richting van de luchtuittrekkende schacht. Maar het was pikkedonker omdat ook de verlichting was uitgevallen en ze in stof en rook weinig profijt hadden van hun mijnlampen waarvan ze de meeste ook nog waren kwijtgeraakt. Daarom hielden ze elkaar bij de schouders vast en zo gingen ze in ganzenpas op weg. Saluyts liep aan het einde van de rij. Op een gegeven moment struikelde hij en viel en in die paar seconden verloor hij het contact met zijn kameraden. Daar zat hij, terwijl het geloei van de brand naderbij kwam en instortend gesteente een lawaai als het laatste oordeel maakte. Toen voelde hij in het donker de aanwezigheid van een ander levend wezen: een collega. De twee mannen besloten op die plek te blijven wachten totdat de redders kwamen, maar ze wisten niet met welke problemen die op dat moment te kampen hadden. Ze verscholen zich onder een kolenwagen, die ze op zijn kop hadden gezet tegen het vallend gesteente. Daar hadden ze zitten schreeuwen in de hoop dat men hen zou horen. Op een moment dat ze niet meer in hun redding geloofden en ze aan het einde van hun krachten waren, gebeurde er een wonder. De kolenwagen ging omhoog en ze stonden oog in oog met twee redders, die de plek via de luchtuittrekkende schacht hadden weten te bereiken.

Saluyts, die ten tijde van de ramp zevenendertig jaar was, kon zich nadien niets meer herinneren omdat hij in een shocktoestand was geraakt. Dat bleek toen ik in januari 1993 in Itegem naar hem op zoek was gegaan. Op de weg naar Bevels had hij samen met zijn vrouw in een knap huis ge-

woond. Ik trof de vrouw thuis. Op mijn vraag of ik met Alfons kon praten, antwoordde ze bitter dat hij dertien jaar geleden was omgekomen bij een auto-ongeluk toen hij op weg was om te gaan vissen en toen kon ze er nog niet over uit dat haar man wél de mijnramp en de in totaal dertig jaar mijnwerk had overleefd maar op zo'n banale wijze om het leven was gekomen. Na de ramp had Saluyts drie weken in een ziekenhuis in Charleroi gelegen. Mevrouw Saluyts, die van de ramp had gehoord via de radio, was hem diezelfde avond gaan opzoeken. Ze was toen ook in de school geweest waar de lijken lagen opgebaard van de omgekomen mijnwerkers en hun lichamen waren zwart geblakerd geweest. Toen Saluyts hersteld was, was hij toch weer in Marcinelle de mijn ingegaan. Later was hij gaan werken in Zwartberg omdat de chauffeur van de mijnbus, die hem en de zijnen naar Marcinelle had gebracht, was overleden. In Zwartberg haalde hij zijn pensioen toen die mijn in 1967 sloot. Zelf had mevrouw Saluyts al die jaren in grote angst dat een nieuw noodlot haar man zou treffen thuis gezeten, maar, zei ze, 'het mijnwerk bleef die mannen maar trekken. Dat heb ik ook nooit helemaal begrepen. Er was iets daar beneden, wat ze samenbracht.'

Al tijdens de ramp ontstond er een discussie over de schuldvraag. Een zondebok was snel gevonden. Dat was de Italiaan die de wagen verkeerd in de lift had geplaatst. De man werd voor straf ontslagen en teruggestuurd naar zijn geboorteland. Maar veeleer lag het systeem van jagen ten grondslag aan het ongeluk. 'Tien jaar na de oorlog was er een nieuwe oorlog ontstaan, weliswaar zonder wapens maar toch vaak dodelijk. Dat was de Kolenslag. Er moest worden geproduceerd, telkens meer. Er was een akkoordloon, wat erop neerkwam dat wie het meest produceerde ook het meest verdiende, maar daardoor werden de mijnwerkers in twee categorieën verdeeld: de sterken en de zwakken. De leiding vloekte op degenen die het tempo niet konden volgen. En het is waarschijnlijk daarom dat de man de kolenwagen verkeerd in de lift zette met als gevolg de fatale ramp,' zeggen de schrijvers van het boek *Bois du Cazier*²⁰. Aangenomen moet worden dat de maatregelen in de mijn tegen kolenstofontploffingen ontoereikend zijn ge-

weest. De mijnen in de Borinage stonden immers al lang bekend om hun mijngas.

Marcinelle anno 1992. Op een plein staat een monument dat herinnert aan de ramp van 1956. Men ziet een in brons gegoten mijnwerker met een helm op die de wacht houdt bij een stenen tableau. Daarop staat: '262 mensen van 10 nationaliteiten vielen op het veld van eer van de arbeid.' In de straten klinken kerstliederen uit luidsprekers aan de gevels. Een kerstman doet zijn ronde door de winkelstraat. Op het kerkhof ziet men de massagraven van La Catastrophe.²¹

De borinage

Marcinelle is een voorstad van Charleroi in de provincie Henegouwen. In Henegouwen waren talloze mijnen in produktie, vooral in de streek rond Bergen (Mons), die de Borinage heet. Daar sloot in 1974 de laatste mijn. In hun beste jaren hadden ze te zamen per jaar 23 miljoen ton kolen geleverd onder meer aan de spoorwegen, die zich toen nog bedienden van stoomlocomotieven, en aan de staalindustrie. Ook was een belangrijk deel van de kolen uitgevoerd naar Vlaanderen en naar Frankrijk.²² Wat er van de mijnindustrie is overgebleven zijn de steenbergen, die men hier en daar in het landschap nog als reusachtige molshopen ziet liggen en de mijnclités. De Borinage was voor Vincent van Gogh inspiratiebron voor enkele van zijn schilderijen. Het is een verpauperde streek. Werkloosheid viert er hoogtij. Van alle provincies in België heeft men er het hoogste percentage werklozen: 27,1 procent in augustus 1992. Voor de mijnindustrie is te weinig vervangende werkgelegenheid in de plaats gekomen.

Maar wie door deze sociale armoede heen kijkt, ziet in dit deel van België relictten van een rijke industriële geschiedenis. In de tot Bergen (Mons) behorende Hornu zag ik een van de mooiste vormen van industriële archeologie die ik ooit tegenkwam. Het gaat om het complex 'Le Grand Hornu'. Alsof het een Romeinse arena betreft zijn in een ellipsvorm de kantoren en de werkplaatsen van de mijn gebouwd. Dit is het Colosseum van de mijnarbeid. Buiten de ommuurde veste liggen in lange rijen de huizen van de mijn-

werkers. Bijna honderd procent van hen is van Italiaanse origine. Het complex werd gebouwd door Henri de Gorge, een Fransman uit Orsinval vlakbij Valenciennes, die de concessierechten van de mijn had gekocht. De Gorge droomde van een geïntegreerd industrieel geheel. Hij deed daarvoor een beroep op drie architecten: François Obin uit Rijsel, Pierre Cardona uit Dendermonde en Bruno Renard uit Doornik. Vooral de laatste zal nadrukkelijk zijn stempel drukken op het complex, dat hij in 1825 ontwerpt. Hij legt er de karakteristieke in van de in Parijs ontwikkelde Empirestijl met neo-classicistische trekken. Zo ontstaat er een geheel aan werkplaatsen en kantoren. Na het sluiten van de mijn in 1954 dreigde het complex in verval te raken. In 1971 kocht architect Henri Guchez uit Hornu de ruïne. Op 21 juni 1989 werd de provincie Henegouwen eigenaar van Le Grand Hornu. Tegenwoordig is er een museum in gevestigd en zijn de voormalige kantoren verbouwd voor bedrijven uit de streek. Naast Le Grand Hornu ligt in de Borinage nog een aantal min of meer geconserveerde cités zoals die van Bois-du-Luc. In Cheratte in het Luikse bekken ligt eveneens een goed bewaarde cité. En dan zijn er natuurlijk de cités van de Vlaamse mijnen, zoals de cité van Eisden, die verderop in dit hoofdstuk aan de orde komt, en die van Nederlands Limburg, waarvan er een aantal, zoals die van Hopel (Kerkrade), nog goed is geconserveerd.

De mijn in Blegny

Vlakbij Cheratte in het Luikse bekken ligt Blegny-Trembleur. Daar bracht ik een bezoek aan een mijn die voor de produktie was gesloten maar als demonstratiemijn voor toeristen fungeert. Daar ontmoette ik zo'n mijnwerker die zijn werk maar niet kan vergeten: Willy Desmit (1939). Met zijn vriendjes had hij vroeger vaak gespeeld bij de mijn. Hij was na schooltijd bij de liftkooi gaan kijken als de mijnwerkers zwart als de nacht naar boven kwamen. Dat had grote indruk op hem gemaakt. Tegen zijn vader, die ook ondergronder was, had hij gezegd dat hij graag in de mijn wilde gaan werken, maar die verbood het hem. Toen was Willy naar zijn grootvader gegaan: 'Opa, kunt gij niet eens met vader

gaan praten?’ Dat had opa gedaan. ‘Waarom verbiedt ge de jongen te doen, wat gij ook doet,’ had opa tegen vader gezegd. En zo kwam het dat Willy op 17 mei 1954 voor het eerst door de schacht naar beneden ging. In de mijn moest hij aanvankelijk het zwaarste werk doen: het slepen van de kolen vanuit de pijlers naar de wagentjes en ze daar met de schop inladen. ‘Ik was een jongen van veertien jaar, dus ik was niet sterk genoeg. Elke keer dacht ik: morgen keer ik niet terug, maar de volgende dag stond ik toch weer beneden. Tot mijn achttiende heb ik veel afgezien. Dan zat ik van ellende wel eens te huilen, maar altijd kwamen mijn kameraden in de ploeg om te helpen, zodat we toch onze produktie haalden. Toen ging ik in militaire dienst. Een paar dagen voordat ik daaruit kwam had ik tegen mijn mama gezegd: moederke, ik ga niet meer in de mijn af, maar op vrijdag kwam ik uit het leger en de maandag erop zat ik toch weer onder.’ Want Willy had intussen een meisje leren kennen en moest geld verdienen om te kunnen trouwen en ander werk was er in de omgeving niet. Hij verdiende in die dagen per dienst 400 BF, wat gezien de waarde van de Belgische frank in die dagen een goed loon was.

Willy heeft tot 31 maart 1980 in de mijn van Blegny-Trembleur gewerkt, ten slotte als opzichter. Op die datum werd de mijn als laatste in het Luikse bekken gesloten. Voorafgegaan waren de mijnen in de Borinage. Later volgde nog de sluiting van de laatste mijn, de Roton, in het Charleroise bekken. Wallonië had toen geen enkele kolenmijn meer. Van enig verzet, zei Willy toen ik hem in november 1992 sprak, was geen sprake. ‘We zagen zelf wel in dat de produktiekosten veel te hoog waren om onze kolen nog te laten concurreren met de veel goedkopere buitenlandse kolen. Op het laatst kostte bij ons een ton meer dan 6000 frank.’

Van de 400 werknemers werden er 115 invalide verklaard; 136 mijnwerkers, onder wie Willy Desmit, kregen een overbrugging naar het pensioen. Willy kreeg een vertrekpremie van 38 000 BF (ongeveer 2000 gulden). Zijn pensioen is 43 000 BF per maand (ongeveer 2300 gulden). Bovendien heeft hij voor 9 procent silicose, wat hem eens in de drie maanden nog eens 5400 BF (300 gulden) oplevert.

De mijn is tegenwoordig open voor toeristen. Je hebt er nog de schacht Marie en de lampisterie, waarin de mijnlampen werden bewaard. De lampen zijn genummerd. Voordat hij de mijn inging, leverde de mijnwerker een penning in met zijn nummer. Een penning die nog op het bord hing als de dienst was afgelopen, betekende dat de mijnwerker nog ondergronds moest zijn. Dan ging men naar hem op zoek. Het gebeurde dan wel dat hij in de pijler in slaap was gevallen, want daar beneden was het warm en benauwd en het werk was daardoor des te zwaarder. Op het mijnterrein ziet men ook een gammel gebouw. Daar staat op 'Bureau'. Daar liggen ook de waslokalen, waarin de mijnwerkers elkaars ruggen wassen, wat ze in Nederlands Limburg *poekelen* (van poekel = rug) noemden. Nadat er een film is vertoond, onder meer over het ontstaan van de steenkool, kan men met de lift in de mijn afdalen tot een diepte van 60 meter (de lagere verdiepingen zijn gesloten). Het is de moeite waard om dat te doen. Dan ziet men onder welke barre omstandigheden de mijnwerkers er gewerkt hebben. Men kan er de pneumatische afbouwhamers en boren hanteren en dan is het of je hele lijf uit elkaar rammelt. Men kan er het afgrijselijke lawaai horen van de luchtverversing, die er de hele dienst stond te loeien. In het Luikse bekken zitten voornamelijk dunne kolenlagen, die in dikte variëren van 30 tot 110 centimeter. Ze lopen vaak steil omhoog tot in hoeken van 80 graden. De ontginning vond plaats als de laag ten minste 40 centimeter dik was. Dan was er voldoende hoogte voor de mijnwerker om er te werken. Men ziet in de mijn dergelijke pijlers. Er is een pop ingelegd, die een mijnwerker voorstelt. Hij ligt op zijn buik. Zijn voeten vinden steun tegen de onderkant van de stempels, waarmee het dak van de pijler is geschraagd. Zo werkte hij ruim zeven uur per dienst. In de vorige eeuw en het begin van deze eeuw had men ook de dunnere lagen gewonnen. Daarvoor had men jongens vanaf acht jaar en meisjes vanaf twaalf jaar gebruikt. Die waren klein en slank en konden gemakkelijk de smalle engte in. Dat was ook de tijd dat er nog mijnpaarden werden gebruikt voor het voorttrekken van de kolenwagens. De beesten kwamen - meestal blind - weer pas in het daglicht als ze dood waren. In sommige mijnen in Wales worden trouwens

vandaag de dag nog altijd mijnpaarden gebruikt. De Nederlandse mijnpaarden stond op hun oude dag een grazige weide ter beschikking.

Willy is nu gids in de mijn van Blegny-Trembleur, want, zegt hij, 'van mijn pensioen kan ik niet zo nu en dan een pintke drinken of plezier maken'. En bovendien, voegt hij eraan toe, 'na zes maanden thuis te hebben gezeten, had ik zowat alle klusjes opgeknapt'. Elke keer als hij met een groep bezoekers afdaalt, raakt hij weer in vervoering. 'De kolenmijn was mijn leven. Iedere keer als ik er over vertel, dan gaat mijn hart weer open. Zouden ze zeggen: maandag gaat de mijn weer open, dan zou ik de eerste zijn om weer terug te gaan. Het was avontuurlijk werk, dat elke dag weer anders was. En dan die kameraadschap.'

De cité

Over die kameraadschap werd ook Janek Ziolkowski bijna lyrisch toen ik hem en zijn vrouw bezocht in de cité van het Belgisch Limburgse Eisden. Janek had met kracht op de leuning van de bank geslagen en geroepen: 'Ging de mijn morgen weer open, dan zou ik ernaar teruggaan, want daaronder waren we allemaal vrienden.' Bij Janek en Gusta Ziolkowski-Hannak brandde nog altijd de kolenkachel toen ik ze op een stormachtige novemberdag in 1992 bezocht. Hoewel de aardgasleiding tot aan de voordeur lag, zwoeren ze bij de kolen. De warmte is veel behaaglijker en bovendien ruikt zo'n kachel soms een beetje naar kolendamp, dus naar de mijn. De man en de vrouw, beiden van Poolse ouders, die al meer dan vijftig jaar waren getrouwd, woonden sinds hun vroegste jeugd in de cité van Eisden; hij kwam er toen hij negen jaar was, zij toen ze vier was. Janek en Gusta waren met hun ouders uit Frankrijk via de mijnen van Charleroi in Waals België naar Eisden gekomen. 'Mijnwerkers waren eigenlijk net zigeuners. Ze streken daar neer waar werk was of waar meer was te verdienen,' zei de goedlachse Gusta. Ze lag een beetje onderuit in een luie stoel met de armen gekruist over de borst. Soms was het net of ze zat te dutten, maar dat was maar schijn, want geen woord ontging haar. Een enkele keer vermaande ze haar man: 'Je moet

naar de vragen van mijnheer luisteren,’ zei ze dan. Ze vertelde over haar moeder, die het arm had gehad en die om een centje bij te verdienen de kleren van de mijnwerkers had gewassen. Janek vertelde honderduit over vroeger toen hij voetballer en later voetbaltrainer was geweest en wijkmeester. Dat was een functie in de Mijnwerkers Brancardiers, een rooms-katholieke vereniging die onder meer tijdens de jaarlijkse Lourdesbedevaarten zorgdraagt voor de zieken en gehandicapten onder de bedevaartgangers. Hij hield tot het laatst van zijn leven nog altijd de terreinen bij van de voetbalclub Patro Eidsen. Op zijn wandelingen door de wijk trof hij ook wel eens ‘inhalers’ aan, ‘pompen’ zoals hij ze noemde, waarmee hij en zijn collega-silicoselijders nog een beetje lucht proberen te krijgen. Het gaat om sprays, die een stof bevatten die de luchtwegen versoepelen. ‘Vanmorgen nog dacht ik dat ik kapotging. Dan gaat het hart bonzen en dan neem ik de pomp maar weer,’ zei Janek, die een piepende adem had. Hij had voor 59 procent silicose, dus stoflongen. Hij vermoedde dat de dokters hem op dat percentage hielden omdat men anders te veel aan extraatjes moest uitbetalen. Bij 60 procent hoeft er geen kijkgeld voor de televisie te worden betaald, betaal je minder belasting en worden de autokosten vergoed, maar een auto hadden de Ziolkowski's niet.

Janek Ziolkowski was van 1928 tot 1958 ondergronder in de Limburg-Maasmijn in Eidsen geweest. Hij maakte onder meer de grote staking van 1932 mee, toen de mijnwerkers in de Waalse Borinage het werk neerlegden en de sociale actie zich als een olievlek over heel België uitbreidde. Maar vóór de cité van Eidsen hield ze halt. ‘Er waren wel blokkades van stakers uit het Waalse, maar door een omweg konden we toch in de mijn geraken. We hebben daar toen niet zoveel van gemerkt.’ Ziolkowski was specialist in het bekleden van de gangen, die de toegangswegen zijn tot de pijlers, waar de kolen worden gewonnen. Daarbij moest hij blokken van meer dan 50 kilo tillen, waardoor zijn rug krom was gaan staan. Het was specialistisch werk, waarvoor de Belgisch Limburgse mijnen in heel Europa bekend stonden: men won de kolen tot op wel 1000 meter diepte en daardoor

was de druk op gangen en pijlers ook erg groot, zodat het stutwerk extra zorg behoeftde. Janek: ‘Je moest veertien jaar oud zijn om in de mijn te mogen werken. Mijn vriendjes hadden me zitten opdraaien om net als zij ook naar de mijn te gaan, maar ik was nog acht dagen van mijn veertiende verjaardag af. Toch wilde ik er ook bij zijn. Dat heeft de mijn toen even geregeld, want ze konden in die dagen iedereen gebruiken. Mijn vader namen ze destijds wat graag omdat hij zes andere mannen meenam. De omstandigheden in de mijnen waren niet slecht, ook in de oorlog niet. De mijnwerkers in mijn begintijd waren hele brave mensjes. De opzichters waren doorgaans Walen, maar op hun gedrag was niks aan te merken. Ik ben ook nooit in een andere mijn gaan werken. Wel ben ik eens gaan kijken bij de mijn van Zwartberg, die hier vlakbij lag, omdat daar betere voetballers zaten. Daar wilde ik bijhoren. Ik ben er toen naar de kooi gaan kijken waarmee ze naar boven kwamen, maar toen ik zag dat ze zwarter waren dan die van de mijn in Eisden, besloot ik toch maar liever in Eisden te blijven, want dat duidde erop dat in Zwartberg meer stof in de mijn zat en ze dus ongezonder was.’

Gusta: ‘Normaal zat je niet zo vaak in angst. Maar als hij later thuiskwam dan gewoonlijk, dan liep ik toch hiervoor op de stoep te ijsberen. Dan moest hij overwerken of was hij het café ingegaan.’ Andere inwoners van de cité vertellen hoe de moeders hun kinderen naar de mijnpoort stuurden om te informeren waar vader bleef. In 1984, toen bij een gasexplosie in de mijn van Eisden zeven mijnwerkers om het leven kwamen, hadden de vrouwen en kinderen zich voor de poorten verzameld in angstige afwachting of hun man en vader bij de slachtoffers waren. Een broer van Janek Ziolkowski was in 1943 in dezelfde mijn om het leven gekomen doordat hij onder de stenen van een ingestorte pijler terecht was gekomen. Toen Janek erover vertelde, raakte hij nog geëmotioneerd. ‘Collega's kwamen naar me toe gerend en riepen: Janek, je broer ligt onder de steen. Ik vroeg waar zijn kameraden dan waren gebleven, want echte kameraden lieten elkaar bij een ongeluk nooit in de steek. Die waren op de loop gegaan. Daar was een man van Duitse afkomst bij. Toen die op het kerkhof zei dat het hem speet dat mijn

broer daar in de kist lag, heb ik gezegd: het is jouw schuld dat hij nu dood is. Toen riep hij: wenn du nicht die Schnauze hältst, dann gehst du nach Deutschland. Ik heb toen mijn mond gehouden, maar als ik die man later nog eens was tegengekomen dan had ik hem kapotgeschoten; dat had ik mijn broer beloofd.'

Twee dagen na ons laatste gesprek overleed op woensdag 25 november 1992 Janek Ziolkowski aan de gevolgen van silicose. Hij is de zaterdag daaropvolgend in de cité van Eisden met mijnwerkerseer begraven. Collega-brancardiers in mijnkledij en met de mijnhelmen op escorteerden met mijnlampen de kist, waarop in de kerk een brandende mijnlamp was geplaatst.

Het echtpaar Ziolkowski woonde in een van de 800 woningen van de cité, die tussen 1910 en 1938 door de mijnbedrijven waren gebouwd. De wijken zijn meestal ruim van opzet. Je ziet er brede lanen, ruime plantsoenen en veel bomen. Aan de zoom ervan liggen een grote steenberg en de sinds 1987 verlaten mijngebouwen, waarop nu de berkebomen groeien. De bedoeling was om de mijnwerkers aan de mijn te binden, maar vooral ook om ze goed in de gaten te kunnen houden. 'De buitenlanders die bij de mijnen waren komen werken, werden automatisch in de cités gehuisvest. Dat waren prestigieuze objecten, die een zuiver feodaal systeem verborgen. Alles immers bestond hier bij de gratie van de werkgever, die een permanente en diepgaande controle op de inwoners uitoefende. Mede doordat de gastarbeiders zelf vastklampten aan de levensstandaard hier (België), hielden zij zich verre van een politiek of syndikaal engagement en lieten ze zich de verregaande sociale druk welgevallen,' aldus de historicus Luc Minten van de Katholieke Universiteit Leuven in het boek *De stakingen in de Limburgse steenkoolmijnen tijdens het interbellum*.

De cité had zijn eigen winkels, medische dienst, school en bibliotheek, waardoor de bewoners binnen de grenzen werden gehouden. Het was een wereldje op zich, waar de buitenwereld wat vreemd tegenaan keek. Men had er zijn eigen trots. Dat was de mijn. Nooit was er een betere mijn dan de hunne. De huizen zien er stevig uit. Sommige lijken op En-

gelse cottages, andere hebben meer Duitse trekken. Voordat ik het echtpaar Ziolkowski had bezocht, had ik zitten praten met Jan Kohlbacher (1936), die als onderwijzer aan de citéschool had gestaan maar die nu in ruste was. Kohlbachers Oostenrijkse ouders hadden zich met een groep van 160 mannen en vier vrouwen in 1925 door ronselaars naar Eisden laten lokken. Kohlbacher zet alles wat er over de Eisdense mijngeschiedenis bekend is op papier en probeert de archieven van de mijn voor versnippering te behoeden. De bewoners van de cité noemen hem ook wel ‘het geweten van de mijnwerkers’. Hij is voorzitter van de actiegroep Behoud Limburgse Mijngebouwen en oprichter van de Geschiedkundige Kring Eisden, die al tien jaar aan orale geschiedschrijving doet bij de oud-mijnwerkers. Hij spant zich in om de wijk in de oude staat te behouden, wat hier aardig lijkt te lukken. Op het moment van mijn bezoek werden er voorbereidingen getroffen om in een van de karakteristieke panden in de wijk een documentatiecentrum in te richten. De andere helft van de twee-onder-een-kapwoning werd ingericht als een mijnwerkerswoning uit de jaren '30 en '40. Die woning dient als museum. Kohlbachers inspanningen zijn hard nodig, want veel Belgische mijncités worden bedreigd. Van een consistent overheidsbeleid om, zoals ze in België zeggen, het patrimonium (erfgoed) te beschermen, is nauwelijks sprake. ‘Het lijkt of men de cités enkel beschouwt als beschikbare industrieterreinen, waar om het even wat kan gebeuren zolang het de tewerkstelling maar ten goede komt. Daarmee wordt niet alleen een opmerkelijk hoofdstuk economische en culturele geschiedenis van Limburg miskend of een kans op geïntegreerde reconversie verkeken, maar wordt bovendien de maatschappelijke identiteit van de mijnstreek aangetast. Het collectief geheugen van een gemeenschap - ingebed in haar bebouwde ruimte - kan niet zonder ernstige nevenwerkingen weggewist worden. Hier en daar beginnen mijncités al op getto's te lijken,’ zei de historicus dr. A. Loeckx tijdens een colloquium over de mijnen dat in oktober 1992 aan de Hasseltse universiteit werd gehouden. ‘De cités bleven bij de oprichting van de KS in 1967 eigendom van de oprichtingsmaatschappijen van de kolenmijnen, die hun patrimonium stelselmatig te gelde maakten

waardoor het onderhoud van de woonwijken niet langer wordt behartigd,’ aldus prof. dr. Hendrik Keeris.

Kohlbacher had me vele uren lang in de ban van zijn verhalen gehouden. Wat ik met hem meemaakte, had ik ook in gesprekken met veel mijnwerkers gezien: men gaat zitten en dan breekt een niet meer te stuiten stortvloed van woorden los. Het zijn verhalen, waaraan je je kunt warmen omdat ze een geweldige betrokkenheid bij het werk uitstralen. Hij had me uitgelegd waarom de huizen allemaal voorzien zijn van een behoorlijke lap grond tot soms wel 12 are. In de voortuin, zo luidde het voorschrift van de mijn, moest men bloemen planten zodat alles er kleurrijk uitzag. In de achtertuin werden groenten verbouwd opdat, zoals Kohlbacher zei, ‘de mijnwerker ook na zijn dienst zijn uren niet in ledigheid zou doorbrengen’. Vooral vóór de Tweede Wereldoorlog heerste er een streng regime. Eens in de maand leverde de onderhoudsdienst van de mijn aan de bewoner van het eerste huis in de straat een heggeschaar af, waarmee alle bewoners dan de heggen voor hun huizen moesten knippen. De ‘garde’ van de mijn - dat was de mijnpolitie - kwam kijken of iedereen zijn plicht had gedaan. Had men die verzaakt dan knipte de onderhoudsdienst de heg en werden de kosten ingehouden op het eerstvolgende loon. De ‘garde’ hield ook de handel en wandel van de jeugd in de gaten. Haalde die katekwaad uit dan werden de vaders op de mijn op het matje geroepen en een eventuele boete werd op het loon ingehouden. Bleek de vader evenwel een zeer produktief mijnwerker, die men graag wilde behouden, dan was de conclusie vlug getrokken: dat de schuld van het baldadig gedrag bij de moeder lag. Dat overkwam op een keer de vader van Jan Kohlbacher. Toen in 1931 de mijn probeerde vrouwen aan het werk te zetten, maar mijnwerkersdochters de Maastrichtse aardewerkfabriek Sphinx prefereerden, werden ze bij thuiskomst met de tram door de ‘garde’ genoteerd. Vaders werden dan op de weigerachtigheid van hun dochters aangesproken. Het vrouwenwerk duurde overigens maar een half jaar, omdat opzichters zich aan hen vergrepen of mannelijke collega's door in de kledlokalen geboorde gaten naar het vrouwelijk schoon keken.

De woorden ‘cité’ en ‘garde’ duiden er al op dat in Eis-

den, hoewel het in Vlaams België ligt, veel Frans werd gesproken. Dat kwam omdat de eigenaren van de mijnen en het hoger kader Walen waren. Tot begin jaren vijftig was de cité tweetalig. Tot dan werd er op de school van Kohlbacher ook in twee talen les gegeven. Het loon, dat vroeger eens in de veertien dagen werd uitbetaald, werd ‘kezem’ genoemd naar het Franse ‘quinzaine’. Een mijnwerker heette een oevrie, een handlanger een manoeuvre, de opzichter was de porion en de werkleider de conducteur. De cité kent een eigen taaltje: het cité-Duits. ‘We gaan naar het bos denneappels rapen en zuring eten’= ‘Wir gehen nach Busch sjieskis (Pools) rafen und sjosko (Hongaars) eten’. Een meisje wordt er aangeduid met ‘'n sjiekse’, wat weer van het jiddisch stamt, en tegen het stuur van een fiets zegt men ‘fietssteuer’. De Eisdense cité is, evenals de andere cités in de Belgische mijnstreken, altijd een smeltkroes van nationaliteiten geweest.

Nu nog wonen er vele nationaliteiten bijeen: Polen en Balten, Oekraïners en Russen, Slovenen, Italianen en Oostenrijkers, Hongaren, Spanjaarden en Grieken, Turken en Marokkanen. Overal in de straten zie je mensen met donkere gelaatskleuren: vrouwen met hoofddoekjes en mannen met gebreide mutsjes. De Marokkanen hebben twee moskeeën: een van de aanhangers van koning Hassan, de andere van diens tegenstanders. De Turken hebben hun eigen gebedshuis. Toen ik er was, werd er een ruimte bijgebouwd als ontmoetingscentrum om, zoals een van de Turken zei, de kinderen van de straat te houden. Ook worden er lessen in het Nederlands gegeven, want veel Turken spreken geen Nederlands, waardoor ze op de arbeidsmarkt een grote achterstand hebben. De werkloosheid onder hen is dan ook bijzonder groot. De Turkse gastarbeiders kwamen in 1963, toen de Belgische regering met behulp van de Turkse regering in Ankara een wervingscampagne was gaan houden. De eerste groep bestond uit vijfenveertig mannen, die in pensions werden ondergebracht. Later kwamen de vrouwen over. Na de mijnsluiting zijn er slechts enkelen naar hun vaderland teruggekeerd. De totale Turkse gemeenschap in de cité van Eisdén omvat nu ongeveer 3000 zielen op een totaal van ongeveer 5000 inwoners. ‘Wij Turken leven hier tot onze volle

tevredenheid. We houden ons altijd rustig, want we leven in een vreemd land. We willen goed contact met de Belgische mensen hebben. Dat lukt,' zei voorzitter Kurt Halil van de Turkse vereniging toen ik hem met een achttal anderen ontmoette in café St. Barbara tegenover de moskee. Daar dronken ze hun thee en gingen ze tegen half drie voor tien minuutjes naar de moskee voor een gebedsdienst, waarvan er elke dag vijf worden gehouden. 'We houden ons met opzet rustig om geen problemen op te roepen met het Vlaams Blok. Daarom doen we ook niet aan politiek,' aldus Halil. Er zat een oudere man bij die bij de eerste groep behoorde die in Eisden was aangekomen: Kemal Ulusoi. Hij had eenentwintig jaar in de mijn gewerkt. Hij had voornamelijk de stempels voor de ondersteuning van de pijlers geplaatst. Daarvan waren er enige in het café uitgesteld. 'Dat was hard werken, want je zat soms in pijlertjes van maar veertig centimeter hoog. Die stempels waren loodzwaar; die moest je dan de pijler insjouwten. Daar zijn onze ruggen van kapotgegaan.' De sfeer in de cité werd ten tijde van mijn bezoek nog goed genoemd, maar oudere bewoners waagden zich toen al niet meer in het donker op straat uit angst voor beroving door drugsverslaafden, wier aantal ook hier toeneemt.

Straten droegen vroeger Franse namen: Rue du Camp Romain of La Grande Place die nooit werd afgebouwd omdat de kolencrisis van de jaren vijftig roet in het eten gooide. De voormalige Grande Place ligt bij de kolossale rooms-katholieke kerk, die zwart afsteekt tegen de lucht en de hele cité overheerst. Ze is gewijd aan Sinte Barbara, de patrones van de mijnwerkers.

De kerk speelde in vroeger dagen een eminente rol. Het was er de mijndirecties alles aan gelegen dat de jongens in grote discipline werden opgevoed; dan immers hadden ze er gewillige werknemers aan. Die taak vervulden de pastoors en de kapelaans maar al te graag. Er werden veel jeugdclubs opgericht. Het verenigingsleven bloeide er geweldig. Meestal waren hooggeplaatsten op de mijn er voorzitter van. De voetbalclub Patro Eisden, die in 1942 was opgericht, speelde in het begin van de jaren zestig in de hoogste Belgische klasse. In 1993 zat ze in de derde klasse. Dat heeft alles met het

wegvallen van de mijn te maken. Ook de fameuze Koninklijke Harmonie Limburg, die zijn muzikanten uit het Eisdense mijnwerkersleger rekruteerde en die deswege bijzondere privileges kregen, ging ter ziele op het moment dat de mijn zich als milde schenkster terugtrok.

De cité van Eisden is na de mijnsluiting een slaapgemeente geworden. De mensen moeten voor hun werk naar de papierfabriek van de KNP in Lanaken, naar Ford in Genk of naar DSM in Nederlands Limburg. De ‘eigen’ fabrieken, zoals Siemens en Bekaert die er in de jaren zestig werden neergezet om de toen al voorziene sluiting van de mijn te compenseren, bieden aan nog maar heel weinig mensen werk. Eisden hoopte in 1992 op de vestiging van een bungalowpark van Center Parcs bij de grindgaten die er zijn ontstaan. Maar welk een vervelende samenloop van omstandigheden: tegelijk wil men in de oude elektriciteitscentrale van de mijn, die op een steenworp van het toekomstige Center Parcs ligt, afvalrubber als brandstof gaan gebruiken, wat niet bevorderlijk zal zijn voor een schone lucht. Zo hingen er dus eind 1992 veel donkere wolken boven de cité van Eisden.

Eindnoten:

1. Cijfers (geprognoseerd) van de Europese Gemeenschap, Brussel 1992.
2. Steenkool in Limburg, Provinciaal museum voor industrieel erfgoed, St.-Truiden.
3. *Het verhaal van Mimoun*, Infodok Leuven, NBLC Den Haag, 1991. Abdelmalek was, toen ik hem in september 1992 sprak, vrijwilliger bij het Integratiecentrum van Heusden.
4. *Het Volk*, 24 december 1965.
5. *Het Laatste Nieuws*, 12 februari 1966.
6. *Wij*, 12 februari 1966.
7. Handelingen van de Kamer van volksvertegenwoordigers van 30 juni 1970.
8. *NRC Handelsblad*, 3 oktober 1992.
9. *De Morgen* van 28 november 1992. Soete is een van de schrijvers van het in 1992 verschenen boek *Een eeuw steenkool in Limburg*.
10. *NRC Handelsblad*, 3 april 1990.
11. *Het Belang van Limburg*, 30 september 1992.
12. *NRC Handelsblad*, 26 april 1989.
13. *Het Belang van Limburg*, 29 september 1992.
14. *NRC Handelsblad*, 26 februari 1980.
15. Handelingen Vlaamse Raad van de vergaderingen van februari 1991.
16. De Nota inzake de financieringsenveloppen van de N.V. Kempense Steenkolenmijnen van 7 september 1992.
17. Marcel Asselberghs & Co, bedrijfsrevisoren.
18. *De Financieel Economische Tijd*, 3 december 1992.
19. *NRC Handelsblad*, 3 oktober 1992.
20. *Bois du Cazier. Marcinelle 1956*, Editions Archives de Wallonie, 1987. Het is een fotoboek over de ramp. Daar uit putte ik ook - naast de gegevens uit het gesprek met mevrouw Saluys - de elementen voor bovengeschetste reconstructie.
21. De mijnramp die na de Tweede Wereldoorlog na die van Marcinelle het meeste opzien baarde was die in het Duitse Lengede bij Salzgitter. Daar brak op 24 oktober 1963 een waterbassin, waardoor grote delen van de ijzerertsmin onder water kwamen te staan. 79 Mijnwerkers konden zichzelf redden; 7 werden na 24 uur zoeken bereikt, 14 mijnwerkers werden, nadat de hoop al

was opgegeven, na 14 dagen gevonden. Men had ze door middel van klopsignalen weten te traceren. Vervolgens werden er gangen naar die plaats geboord waardoor ze naar boven werden gehaald. De reddingsactie werd praktisch integraal door de televisie uitgezonden en de wereld keek ademloos toe. 29 Mijnwerkers overleefden de ramp niet.

22. *Wallonie-Bruxelles, Berceau de l'industrie sur le continent européen*, Leuven 1990.

Hoofdstuk 2

Applaus in Nederland

Van Belgisch naar Nederlands Limburg is slechts één stap, of beter gezegd: een brug. Alleen de Maas ligt ertussen. Die rivier staken Nederlandse en Belgische mijnwerkers vroeger het gemakkelijkst per pontje bij Berg (gem. Stein) over om in elkaars mijnen te gaan werken; dit al naar gelang de vraag waar op dat moment het meest was te verdienen. Ze hadden meer dan hun beroep met elkaar gemeen: ze spraken ook hetzelfde kolenbekken aan, dat zich van het Ruhrgebied in Duitsland, via Nederlands en Belgisch Limburg onder de Noordzee door uitstrekt tot in Groot-Brittannië. De Maas bleek, hoewel aan weerszijden mensen met nagenoeg dezelfde volksaard wonen, de scheiding tussen twee totaal verschillende benaderingen van de mijnsluitingen. Vielen er in Belgisch Limburg zelfs doden (Zwartberg 1966), in Nederlands Limburg vloeiende nooit ook maar één druppel bloed. Daar werd voor soortgelijke sluitingsplannen geapplaudisseerd.

Het was op 17 december 1965. Plaats van samenkomst was de stadsschouwburg van Heerlen in de oostelijke mijnstreek. De zaal zat propvol tot zelfs op de toneelvloer toe. Directies van de mijnmaatschappijen, vertegenwoordigers van de vakbonden, geestelijke gezagdragers, onder wie - in paars ornaat - bisschop mgr. P. Moors van Roermond en wereldlijke autoriteiten.

Drs. Joop den Uyl, op dat moment minister van Economische Zaken in het kabinet-Cals, vertelde daar - de handen karakteristiek rustend op de randen van de kathedraal - dat er in de komende jaren sprake zou zijn van een inkrimping van de mijnactiviteiten. De produktiekosten waren te

hoog om nog langer te kunnen concurreren met olie, aardgas en de veel goedkopere importkolen. Wat hij er niet bij vertelde was dat de Nederlandse overheid zich binnen de in 1951 opgerichte Europese Gemeenschap voor Kolen en Staal (EGKS) altijd veel strikter aan de subsidiebepalingen had gehouden dan landen als Duitsland, Frankrijk en België, waar de overheden bijna schaamteloos geld staken in de mijnindustrie door de verliezen te compenseren. Het gevolg was dat Nederland zijn eigen mijnindustrie aan het uithollen was.

Den Uyl sprak uitdrukkelijk niet over een totale sluiting van de mijnen; alleen over inkrimping van activiteiten. Hij noemde er slechts twee die op korte termijn dicht moesten: de staatsmijn Maurits in Geleen-Lutterade in de westelijke mijnstreek (8000 werknemers), die nota bene bekend stond als de modernste van Europa, en de stokoude particuliere Domaniale Mijn in Kerkrade in de oostelijke mijnstreek, die toch al bijna aan het einde van haar activiteiten was omdat het kolenveld nagenoeg was uitgeput. En verder kondigde hij de integratie aan van de twee staatsmijnen Emma en Hendrik in Treebeek/ Hoensbroek. Klapte men toen Den Uyl was uitgesproken voor zijn eigen doodsbericht of voorzag men een beter leven zonder stoflongen en zonder geploeter honderden meters onder de grond? In ieder geval was dit het begin van het einde van een époque.

Mijnhistorie

Al in de twaalfde eeuw was er in Nederlands Limburg sprake van de winning van wat toen werd genoemd ‘de brandbare steen’ of ‘zwarte aarde’. Dat werd gedaan in het Wormdal door monniken van de abdij Kloosterrade, het tegenwoordige Rolduc (gemeente Kerkrade). Op die historische plek is tegenwoordig het Mijnmuseum gevestigd. In Rolduc lag de steenkool praktisch aan het aardoppervlak. De monniken zouden zich tot 1794, toen de kloostermijnen door de Fransen werden onteigend, met steenkoolwinning bezighouden. Uit hun activiteit zou later de Domaniale Mijnmaatschappij ontstaan, die tot haar sluiting in 1967 actief zou blijven op het gebied van de mijnindustrie.

Pas echt goed kwam de Nederlands Limburgse mijnindustrie van de grond toen in het begin van de twintigste eeuw de staat zich met de kolenwinning ging bemoeien en staatsmijnen werden opgericht. Er bestond toen al wel een aantal particuliere mijnen, die in handen van buitenlanders waren. Vele boeken zijn er al over de Nederlandse mijnindustrie geschreven, dus vandaar dat er hier niet zo erg uitvoerig meer op zal worden ingegaan, maar één ding is nooit vermeld. Dat is dat de eerste directeur van de particuliere mijn Laura en Vereeniging ir. R. Pierre, de eerste president-commissaris van de particuliere Oranje Nassaumijnen ir. J.L. Cluysenaer en de eerste president-directeur van de Staatsmijnen ir. H.J.E. Wenckebach elkaar al aan de westkust van Sumatra in het toenmalige Nederlands-Indië hadden leren kennen. Daar waren ze rond 1890 betrokken geweest bij het in productie brengen van de Ombilinmijn en daar hadden ze de brede ervaring opgedaan, die ze later in Limburg zouden aanwenden.

Het was dr. ir. Jan Stuffken (1919), mijnningenieur bij de staatsmijn Emma, die deze Indisch-Nederlandse relatie in 1991 ontdekte toen hij ten behoeve van de geschiedschrijving van de Sumatraanse mijn te rade ging in Nederlandse archieven. De invloed van deze drie heren op de ontwikkeling in de twintigste eeuw van de Nederlandse mijnindustrie moet niet worden onderschat. Ze waren er voor een belangrijk deel verantwoordelijk voor dat de kolenindustrie zich rond de eeuwwisseling ontwikkelde van een kleinschalige tot een grootschalige industrie.

Volgens Stuffken is het vooral Cluysenaer geweest die, hoewel hij zelf direct betrokken was bij een particuliere mijnonderneming, aandrang op staatsexploitatie. De mijnen die tot dan toe in Limburg in werking waren, waren alle in handen van buitenlandse particuliere ondernemingen. Cluysenaer voerde als argument voor staatsdeelneming aan dat daardoor een Nederlandse generatie van mijnwerkers, mijnkader en mijnningenieurs zou ontstaan. De aanleg van de spoorlijn tussen Sittard-Heerlen-Duitsland, die zorgde voor een ontsluiting van de mijnstreek en daardoor voor een snelle ontwikkeling van de Limburgse mijnindustrie, was te danken aan Cluysenaer, die op Sumatra had ervaren hoe be-

langrijk een door hem samen met Wenckebach aangelegde spoorlijn is, die over een lengte van circa 150 kilometer door ruw gebergte liep naar de havenstad Padang. Ook ir. Henri L.C.H. Sarolea van de Oranje Nassaumijnen zette zich in voor de spoorlijn van Sittard naar Duitsland.¹

De Nederlandse staat op zijn beurt was bang dat hij op den duur op de energiemarkt, die toen nog hoofdzakelijk uit kolen bestond, te afhankelijk zou worden van de buitenlandse mijnmaatschappijen. In 1901 diende minister ir. C. Lely van Waterstaat, Handel en Nijverheid, daarin gesteund door de Limburgse monseigneur W.H. Nolens, die Kamerlid was voor de Rooms-katholieke Staatspartij, een wetsontwerp in dat beoogde om alle nog niet uitgegeven concessie-gebieden te reserveren voor staatsexploitatie. Er kwamen vier staatsmijnen: de Wilhelmina in Terwinselen, de Emma in Hoensbroek/Treebeek, de Hendrik in Brunssum en de Maurits in Geleen. Daarnaast waren er acht particuliere mijnen: de Oranje Nassaumijnen I tot en met IV in en rond Heerlen, de Laura en Vereeniging met de mijnen Laura en Julia in Eijgelshoven, de Willem-Sophia in Spekholzerheide en de Domaniale Mijn in Kerkrade.

In 1958, op het hoogtepunt van hun bloei, produceerden de staatsmijnen te zamen 7,5 miljoen ton voornamelijk vetkolen en de particuliere mijnen 4,5 miljoen ton voornamelijk antraciet voor de huisbrand. Bij alle mijnen te zamen werkten toen 56 000 mensen. Het jaar 1958 zou ook het einde betekenen van de voorspoed. Toen brak de kolencrisis uit doordat vrij plotseling het aanbod van goedkope cokes- en industriekolen veel groter bleek dan de vraag. Toen werd het begin van het einde ingeluid, dat ten slotte ertoe zou leiden dat de kolenindustrie in Nederland in 1974 geheel was verdwenen.

Toch moet worden opgemerkt dat die versnelde neergang niet door alle insiders in de Nederlands Limburgse mijnindustrie werd voorzien. In zijn in 1959 in Amsterdam uitgegeven boek *In en om de mijn* staat het hoofd van de afdeling Voorlichting van DSM, Paul Frische, nog uitvoerig stil bij de aanleg in Vlodrop van de staatsmijn Beatrix, die echter nooit in produktie zou komen. Die mijn, zo schrijft Frische dan, is bedoeld om 2 miljoen ton kolen per jaar te delven.

En verder: ‘De drie andere staatsmijnen (de staatsmijn Wilhelmina was toen al goeddeels uitgeput) zullen zeker hun activiteit tot in de eenentwintigste eeuw kunnen voortzetten.’ ‘Als men mij twintig jaar geleden zou hebben gezegd dat de mijn dicht zou gaan, dan zou ik hebben geantwoord: ons koninkrijk zal misschien wel een republiek worden maar dit nooit,’ aldus de Hoensbroekse restauranthouder André Meulenberg in 1973 op het moment dat de mijn Emma/Hendrik bijna dicht was. Hij was in de uitoefening van zijn restaurant, dat recht tegenover de mijn lag, sterk afhankelijk van de gasten van de mijn, zoals zoveel middenstanders het in die dagen van de mijnen moesten hebben. Toen ze weg waren gingen er heel wat gerenommeerde zaken over de kop. Meulenberg’s vader was paardenvoerman in de mijn geweest, maar had tegelijkertijd een cafeetje. Toen dat eenmaal goed begon te lopen, hield hij met het mijnwerk op. ‘Ik weet nog hoe ik als jongen van een jaar of tien 's morgens de mijnwerkers moest bedienen. Ze dronken de jenever uit limonadeglazen. We hadden zo'n ouderwets café met zand op de vloer. De kerels pruimden veel tabak om het stof kwijt te kunnen raken en dan spuugden ze op de grond. Die spuug kon je met het zand gemakkelijk wegvegen. Het waren nogal eens vagebonden die uit heel Europa op de mijnen afkwamen. Er werd toentertijd veel gedronken en gevochten. Iedere zaterdag - het loon werd op vrijdag uitbetaald - was het hier in de straat raak. Dan kwam de politie en die sloeg met de blanke sabel op de vechtenden in. Ik weet niet hoe vaak hier de ruiten zijn gesneuveld. Er werd op voorschot gedronken. Je had hier in Hoensbroek twee caféhoudsters die op de grote betaaldag naar de mijn gingen en de wanbetalers hoogst persoonlijk in de kraag grepen. Mijn moeder schreef altijd alles op de lat. Dat goeie mens heeft heel wat vergeten,’ aldus Meulenberg.²

Terug nu naar de Heerlense stadsschouwburg op die 17de december 1965. Den Uyl bracht zijn boodschap uitdrukkelijk voorzichtig. Hij wilde voorkomen dat de slag te groot was en de Limburgse mijnwerkers in opstand zouden komen. Maar waarschijnlijk wisten die toen al lang via hun machtige vakbond de Nederlandse Katholieke Mijnwerkers Bond

NKMB van de legendarische Frans Dohmen, wat er te gebeuren stond: op termijn sluiting van alle mijnen. Had 'd'r Frens', zoals ze hem in Limburg noemden, niet al in 1963 in *De Nieuwe Linie* geroepen: 'Ik sluit de mijnen,' en had president-directeur H.H. Wemmers van staatsmijnen in 1958 al niet gewezen op de zorgwekkende situatie van de Nederlandse kolenindustrie? Dohmen (1910), inmiddels overleden, was zelf een jongen van de 'koel' (de mijn), waarin hij als ondergronder had gewerkt. Vanaf 1945 was hij voorzitter van de NKMB geweest totdat die begin jaren zeventig opging in de Industriebond NKV, later de Industriebond FNV, wat toen nog tot een aanzienlijk ledenverlies leidde, omdat veel mijnwerkers vonden dat die laatste bond niet katholiek genoeg was.

Met zijn NKMB organiseerde Dohmen 80 procent van alle mijnwerkers. Op zijn hoogtepunt had de bond 35 000 leden. Dohmen had de mijnwerkers goed in de hand. Pas als hij dat wilde waren ze in het verleden tot sociale acties overgegaan, zoals in de jaren vijftig. Staken kwam in zijn vocabulaire niet voor. Men kan zich de vraag stellen of het wel zo democratisch was dat één man het in vakbondslan voor het zeggen had, maar dat is nakaarten: de verhoudingen in Limburg waren in die dagen nu eenmaal patriarchaal. Er waren weliswaar ook nog andere mijnwerkersvakbonden, zoals een protestants-christelijke, een socialistische en de zich christelijk en humanitair noemende Algemene Bond van Werkers in het Mijnbedrijf ABWM, maar zeker wie van de laatste twee lid was liep de kans voor een rebel te worden uitgemaakt. Er zijn mijnwerkers die na een huisbezoek van de pastoor overstapten naar de bond van Dohmen, omdat de zieleherder gedreigd had een van de kinderen van een katholieke opleiding te laten verwijderen. 'Trek jij dat rode jasje nu maar eens eindelijk uit,' had de pastoor toen gezegd, zoals oud-mijnwerker Piet Jonker zich nog goed kan herinneren. Later is Dohmen wel verweten dat hij te innig aanleunde tegen de mijndirecties, die uit vakbondshoek gezien zijn natuurlijke vijanden hadden moeten zijn. De innige samenwerking tussen de sociale partners bestond trouwens al sedert 1945, toen de Mijn Industrie Raad MIR was opgericht, waarin directies, overheid en vakbeweging elkaar ge-

regeld troffen om over de lopende zaken te praten. ‘Zo kon de oorlog gewonnen worden,’ zoals oud-mijn directeur ir. Winand Schiffelers het uitdrukte in een gesprek met mij in december 1992.

Den Uyls behoedzaamheid daar in de Heerlense schouwburg werd óók ingegeven doordat er binnen de hoofddirectie van de Staatsmijnen in Limburg geen eensluidend oordeel over de toekomst bestond. Hoofddirecteur drs. W.A.J. Bogers, de financieel-economische man van de chemiepoot DSM (DSM staat nog altijd voor Dutch State Mines), vertegenwoordigde in de directie de voorstanders van mijnsluiting; ir. A. Hellemans, die de mijnbouwkundige sector onder zijn beheer had, was de exponent van degenen die pleitten voor een verdere verhoging van de produktie per man zodat de concurrentiepositie kon worden verbeterd en die dus nog wilden vasthouden aan de kolen. Er waren trouwens wel meer van die Limburgse kolenfanaten, zoals ir. C. Raedts, lange tijd directeur van de Oranje Nassaumijnen en een bijzondere kenner van de Limburgse kolenmijnen, die in 1980, toen ik hem bezocht, nog een vurig pleidooi hield voor het opnieuw beginnen van de mijnindustrie. Tussen die twee standpunten moest Den Uyl zien te schipperen.

Gewillig werkvolk

Als men uiteindelijk de balans opmaakt, dan moet toch worden vastgesteld dat door Dohmens opstelling de arbeidsrust werd gehandhaafd, wat de herstructurering uiteindelijk ten goede zou komen. De Limburgse mijnwerkers hadden zich laten kennen als ‘gewillig werkvolk’, en dat sprak de investeerders aan. ‘Vooral de actieve en voortdurende medewerking van de vakverenigingen heeft de omschakeling in Zuid-Limburg gunstig beïnvloed. Ze hebben zich geen moeite gespaard om tijdens het hele proces aan de door sluitingen getroffen arbeiders individuele bijstand te verlenen. De vakverenigingen hebben dus blijkbaar een onvervangbare rol gespeeld bij het opvangen van de gevolgen van de mijnsluitingen, waardoor de nadelen voor de werknemers en de streek tot een minimum werden beperkt en een ordelijk en succesvol verloop van de omschakeling kon

worden verzekerd.³ De optimistische toon werd overigens wat al te vroeg aangeslagen, want in 1974 zou de herstructurering stagneren wegens de oliecrisis en de recessie, maar de opmerking over de rol van de vakbeweging is waarschijnlijk een juiste. Met de willige werkers werd in die dagen ook geadverteerd.

Bekijkt men het verloop van de mijnsluitingen in andere landen dan moet worden vastgesteld dat daar investeerders kopschuw zijn geworden door de mijnwerkersopstanden. Dat gegeven trof ik vooral aan in Roemenië: kapitaalverschaffers lieten het daar afweten nadat mijnwerkers tot vier maal toe marsen op de hoofdstad Boekarest hadden gehouden en daar danig tekeer waren gegaan met hun stokken en pikhouwelen. Pikante bijzonderheid: al in 1912 liep door de onwil van de Roemeense mijnwerkers een Nederlandse poging om in dat land een mijn in exploitatie te nemen stuk.⁴ Maar ook de Waalse herstructurering zou na het sluiten van de mijnen minder goed verlopen omdat nieuwe bedrijven de opstandige Waalse mijnwerkers de rug toekeerden en hun heil zochten in Vlaanderen. Overigens zou men met hetzelfde gemak kunnen stellen dat ondernemers met hun bedrijvigheid juist dáárheen moeten waar de arbeidsbevolking zó met haar werk is begaan dat ze er bloedige veldslagen voor over heeft om dat werk te behouden.

Mijnwerk, vond Dohmen, was gevaarlijk en ongezond. Die mening was Den Uyl ook toegedaan en zo troffen een vurige sociaal-democraat en een vurige rooms-katholiek elkaar. Later zou Den Uyl nog eens in een vraaggesprek met mij in *NRC Handelsblad* herhalen dat hij er in 1965 van overtuigd was geweest de juiste beslissing te hebben genomen. Toen zei hij: 'Natuurlijk zullen er ook gelukkige mijnwerkers zijn geweest, maar het overheersende beeld dat mij uit de contacten met die mensen is gebleken, is dat zij fysiek en psychisch betaald hebben voor hun werk. Dus vond ik dat het beroep van mijnwerker op den duur een aflopend beroep behoorde te zijn.'

Het was niet gering wat er uiteindelijk te gebeuren stond: het verval van tegen de 45 000 directe arbeidsplaatsen, die in 1965 nog in de mijnen bestonden en van nog eens 35 000 indirecte arbeidsplaatsen in de toeleveringsbedrijven en de angst

bij de mijnwerkers dat aan een tijd van goed geld verdienen een einde zou komen. ‘Een proces van ongeëvenaarde omvang’, zoals het omschreven stond in het speciale mijnsluitingsnummer van *Geologie en mijnbouw* (maart/april 1971). Op het hoogtepunt van de mijnindustrie waren 275 000 mensen van de mijnindustrie afhankelijk en lag het gemiddelde inkomen van de inwoners van de mijnstreek bijna 20 procent hoger dan het landelijk gemiddelde. ‘Wat het mijnpersoneel in ruil voor zijn prestaties ontvangt, vormt een veelheid van goederen en diensten, zoals woongelegenheid, kleding, voeding, ontspanning en vermaak, scholing enz. Het afgeleide inkomen lag daardoor op vijftig procent,’ met andere woorden: men verdiende door al die voordelen 50 procent extra boven het eigenlijke loon. Zo stond het in het gedenkboek dat Staatsmijnen in 1952 uitgaven.⁵

De gevolgen

Men had ten tijde van de aankondiging van de inkrimpingen de tijd mee. De Nederlandse economie bevond zich in een hoogconjunctuur. In Slochteren was een gigantische hoeveelheid aardgas gevonden. Daardoor waren de Nederlandse kolen, tot dan toe naast wat aardolie in Drente de enige bron van energie van eigen bodem, ook van minder belang geworden. Bovendien leverden de aardgasbaten een aardige ruggesteun om in Limburg in plaats van de mijnen andere werkgelegenheid van de grond te brengen. Uiteindelijk zou de hele herstructurering 10 miljard gulden gaan kosten, waarvan een niet-onbelangrijk gedeelte kwam uit gelden die de Europese Gemeenschap voor Kolen en Staal EGKS voor herstructurering na mijnsluitingen ter beschikking stelt. Bovendien hoefde Limburg op het moment dat Den Uyl in de schouwburg in Heerlen sprak, zich ook niet zo militant op te stellen. Had de minister immers niet namens het hele kabinet plechtig beloofd dat er geen mijn zou dichtgaan voordat er vervangend werk zou zijn? En had hij niet een aanzienlijk douceurtje bij zich? De vestiging - met staatsdeelneming - van Van Doorne's Automobielfabrieken DAF in Born met op den duur 6000 arbeidsplaatsen, die voor de mijnwerkers bestemd zouden worden?

Later is de vraag gesteld of mijnwerkers, die gewend waren zelfstandig beslissingen te nemen in hun gevecht tegen gevaar en natuur, wel zo geschikt waren om aan een lopende band te worden gezet. Bekend is dat velen het bij de autofabriek dan ook na een tijdje voor gezien hielden en opnieuw als mijnwerkers afdaalden in kolenmijnen in België en Duitsland en DAF (later Volvo, tegenwoordig NedCar) in hun plaats Marokkanen en Turken moest werven. Maar de oud-mijnwerkers die wel bij DAF bleven, stortten zich met even veel energie op de autoproduktie als ze destijds bij de kolenproduktie deden. ‘Als jullie auto's gaan bouwen, komen ze vierkant de fabriek uit,’ hadden ze in 1967 bij DAF in Eindhoven, waar toen nog de personenauto's met het beroemde pientere pookje werden gemaakt, gezegd. Dat hadden de oud-mijnwerkers zich persoonlijk aangetrokken.

Dat herinnerde in 1988 de voormalige ondergrondse opzichter Paul-Jozef Heckman uit Kerkrade - bij Volvo hoofdwerkmeester, later mentor - zich nog maar al te goed. Ik sprak Heckman toen in de fabriek in Born de miljoenste auto van de band was gerold, wat met veel feestelijk vertoon gepaard was gegaan. Hij beschouwde die mijlpaal als een deel van zijn levenswerk. De eerste auto's die aan de lopende band uit hun handen kwamen, hadden inderdaad de nodige gebreken vertoond. ‘Soms lag het dak te veel naar voren en dan viel een stuk van de voorruit weg, soms werd het te veel naar achteren geplaatst en dan gaapte de voorruit. Maar de sfeer was van het begin af aan goed. Het tempo lag heel hoog. Het opvoeren van de aantallen auto's had toentertijd de hoogste prioriteit. Jullie redden het nooit om er binnen een half jaar 500 per dag te maken, hadden ze in Eindhoven gezegd. Maar dat was onze eer te na. Ons antwoord was: dan kennen jullie de kompels niet. In de mijn waren we gewend om elkaar te helpen en dat deden we in de fabriek nu ook. Je begreep elkaar met een knipoog. We zeiden altijd: bij God en bij de mijn is alles mogelijk. Als je in de mijn zei dat iets niet kon dan schaamde je je ogen uit je kop en dat zat er zo ingebakken dat we met dezelfde geest bij DAF aan het werk gingen. Het heeft een half jaartje geduurd en toen hadden we het zaakje hier compleet: toen kwamen er inderdaad 500 auto's per dag van de band en het

waren potverdikkies goeie auto's. Als je een ander soort dan de mijnwerkers had gehad, was het nooit gelukt, maar we moesten wel per dienst soms vier tot zes uur overwerken. Dat deden we met overtuiging. Dat het om je werk en om je toekomst ging, speelde je voortdurend door je hoofd.' Toen het met Volvo in de jaren tachtig zo slecht ging dat honderden arbeidsplaatsen moesten verdwijnen, bekroop ook Heckman de angst dat hij eruit zou vliegen. 'Als me dat overkomt dan is het gedaan met me, zei ik. Ik zou nooit meer de energie kunnen opbrengen om op een derde plaats nog eens zo hard aan te moeten pakken.' Heckman had in de tussentijd veel van zijn 1500 collega's uit de mijn met wie hij destijds het avontuur in Born was aangegaan, weg zien gaan. 'Je ziet ze afhaken omdat ze de leeftijd hebben of omdat ze niet meer meekunnen. En telkens als er één vertrekt, is dat het ergste wat me kan overkomen. Daar gaat weer een van je oude kameraden met wie je lief en leed hebt gedeeld, denk ik dan, dan wordt opnieuw een stukje van het verleden afgebroken. Daar kan ik niet tegen; daar word ik ziek van.'⁶

Er was nog een tweede reden waarom Limburg gerust was op wat er komen zou. Nederland was anders dan de Belgen, de Engelsen, maar ook de Polen, de Tsjechen en de Roemenen zo verstandig geweest zinnigere dingen met de kolen te doen dan ze alleen maar op te stoken in elektriciteitscentrales of ze te verkooksen voor de hoogovens. Uit het gas uit de kolen was bij Staatsmijnen in Limburg (later DSM genoemd) een belangwekkende chemische industrie ontstaan, die aan vele duizenden werk bood. Ook daar konden veel oud-mijnwerkers terecht. Terzijde moet hier worden opgemerkt dat zowel NedCar als DSM in de jaren negentig door de economische recessie honderden arbeidsplaatsen moesten afstoten.

Was er dan helemaal geen tegenstand? Zeker wel. Toen werknemers van de staatsmijn Maurits via een extra editie van het dagblad *De Limburger* hoorden wat er over hen was beslist, konden ze nog maar ternauwernood van een staking worden afgehouden, herinnert zich Jo Weijnen (1923) uit Maastricht, die in die dagen tweede man was op de afde-

ling Sociale Zorg van de Maurits. De chef ondergronds bedrijf van de mijn, Thei Ruers, had in de kantine op een stoel moeten gaan staan om de gemoederen te bedaren. ‘Het was allemaal heel emotioneel,’ aldus Weijnen. Mijnwerkersvrouw Fienie Goossens uit Stein, die ik in 1990 eveneens sprak toen het vijftientig jaar geleden was dat Den Uyl de mijnsluitingen aankondigde, zei dat men hem misschien wel zou hebben gelyncht als hij de weken na zijn boodschap in Limburg op straat zou zijn verschenen. Haar man Pieke Goossens, die ondergronder bij de Maurits was: ‘We zeiden tegen mekaar: wat moet die mijnheer uit Den Haag die de klote verstand heeft van het mijnbedrijf ons hier komen vertellen?’ Dat zou overigens best meevallen. Den Uyl, zo hebben ook zijn politieke tegenstanders later verklaard, had zich terdege in de materie verdiept. Ze prezen zelfs de moed waarmee hij zijn plannen had gebracht.

Pas toen in 1974 de eerste oliecrisis uitbrak en de tot dan toe redelijk voortvarend verlopen herstructurering stokte, ging het volk morren. Toen ontbraken er maar liefst 50 000 arbeidsplaatsen en was het werkloosheidspercentage in vooral de oostelijke mijnstreek opgelopen tot ver boven de 20; in Kerkrade zelfs boven de 25 procent. In het hierboven al genoemde vraaggesprek dat ik in 1980 met Den Uyl had, zou hij zeggen dat de kabinetten na het kabinet-Cals de mijnsluitingen in een veel te hoge versnelling hadden gegoooid waardoor ze niet in gelijke pas liepen met de herstructurering. Hij had toen als premier nog geprobeerd de laatste staatsmijn, de Emma/Hendrik, open te houden of althans in een dergelijke staat te behouden dat de kolenwinning zou kunnen worden hervat om de inmiddels in het leven geroepen commissie-Martens de kans te geven te bestuderen of er in de nabije toekomst nog wat met de kolen te doen was. ‘Maar de trein was niet meer te stoppen,’ aldus Den Uyl in 1980.⁷ De Emma/Hendrik ging eind 1973 als laatste staatsmijn dicht. Oud-directeur Schiffelers van deze mijn: ‘Het moment dat de laatste kolenwagen boven kwam, ging me dwars door mijn ziel. Toen had niemand me moeten zien.’ Kort daarna volgde nog de enige resterende particuliere mijn Julia in Eijgelshoven.

Toen het economisch tij in de jaren zeventig ongunstig

veranderde, begon men zich in mijnwerkerskringen ook zorgen te maken over de pensionering, die niet in alle opzichten zo gunstig bleek uit te vallen. Piet Jonker (1922), een oud-mijnwerker van de Julia en een van de weinige overgebleven spreekbuizen van de mijnwerkers, zei in 1992 in een vraaggesprek met mij: ‘Het leek wel allemaal zo mooi, maar in feite was er niks geregeld. Zoals zovele anderen kwam ik in de WAO terecht en ik was nog niet eens bij een dokter geweest. Dat gebeurde met tachtig procent van mijn collega's. Niet voor niks is de sociale werkplaats hier nog altijd de grootste werkgever. Nu maakt men zo'n bombarie over al die mensen die zo maar in de WAO zijn gestopt. Als ik boven mijn pensioen van zevenhonderd gulden per maand mijn AOW niet had gehad, dan was het armoede geblazen. Als je niet in de WAO kwam, kreeg je, als je nog geen vijfenzestig was, alleen maar je pensioen met als gevolg dat een massa mijnwerkers naar de bijstand moesten omdat ze nog geen driehonderd gulden per maand bleken te hebben. We hebben toen een protestmars naar Den Haag moeten houden en Lubbers, die toen op Economische Zaken zat, heeft onder druk van de Kamer de pensioenen moeten verbeteren zodat nu geen mijnwerker meer onder de dertien- tot veertienhonderd gulden per maand zit.’

De afspraak, neergelegd in een wet van 1975, kwam erop neer dat voor de oud-mijnwerkers, vooral in de leeftijdsgroep tussen vijfenvijftig en vijfenzestig jaar, een dusdanig inkomen werd geregeld dat ze met hun pensioen niet zouden zakken beneden 70 procent van wat ze vroeger verdienden. De regeling gold toen voor een groep van 2580 mensen. Daarvan waren er einde 1992 nog geen 100 meer over. ‘Het was voor deze groep heel schrijnend om door die zeventig procent te zakken,’ zei eind vorig jaar directeur mr. H. Dumont van het Administratiekantoor Zuid-Limburg AZL, dat onder meer de pensioenfondsen van de mijnwerkers AMF en van de mijnbeambten BFM beheert. De pensioenen van de mijnwerkers liggen ongunstiger dan die van de beambten omdat ze zijn gebaseerd op een zogenoemd historisch opbouwsysteem waarbij het inkomen per jaar als uitgangspunt dient. Het BFM daarentegen kent het eindeloonsysteem, dat het pensioen berekent op het laatst genoten inkomen. Vol-

gens Dumont is het niet waar, zoals wel is opgemerkt, dat er mijnwerkersweduwen zijn die onder het bestaansminimum zouden leven. Deze weduwen krijgen altijd 49 procent van het pensioen van de overleden man, wat neerkomt op 300 tot 400 gulden bruto. Samen met de uitkering uit de Algemene Weduwen- en Wezenwet AWW of de Algemene Ouderdomswet AOW zit men per maand op een netto inkomen van 1500 gulden, maar er zijn ook weduwen die daar belangrijk boven zitten.

In de zorgwekkende beginjaren zeventig kwamen er ook berichten dat voormalige particuliere mijnmaatschappijen met het geld dat ze van de overheid en van de EGKS hadden gekregen om vervangend werk van de grond te brengen, andere dingen hadden gedaan en dat er op de vette vestigingspremies bedrijven waren afgekomen, die korte tijd later failliet zouden gaan. ‘Ze hebben de regeringssubsidies opgestreken en ze zijn vertrokken,’ zou een oud-mijnwerker later zeggen.⁸ Jonker: ‘De omschakeling van zwart naar groen is macro-economisch gezien geslaagd, daarover mogen we uiteindelijk niet klagen. Maar het is ook niet gelukt als je kijkt naar het enorme leger van vooral jongere werklozen. De komende jaren komen er nog duizenden mensen bij die pensioengerechtigd van de mijn zijn. We zullen voor hen nog voor sociale begeleiding moeten zorgen, want ook in hun harten heeft de mijnsluiting nog altijd sporen nagelaten. Ik spreek nog wel eens met collega's en dan blijkt dat ze toch eigenlijk de weg niet hebben gevonden, die ze zochten.’ Schiffelers: ‘Ik ga bijna elke week naar de markt van Hoensbroek. Daar kom ik dan vaak oude kompels tegen. En altijd weer praten we over de mijn. Als ik er op een kist zou gaan staan en ik zou zeggen: die mijn, dat was niks, dan zouden ze antwoorden: natuurlijk hebben we heel wat individuele pijn moeten verschmerzen, maar uiteindelijk maken we het met z'n allen toch goed.’

Immaterieel werken de mijnsluitingen nog door tot de dag van vandaag. Waar ter wereld men ook mijnen sluit, men raakt er altijd de mijnwerkers mee in hun diepste wezen omdat men hen niet alleen hun werk afpakt, maar ook al hun wortels doorsnijdt. Het duurt minstens één generatie,

misschien wel twee generaties voordat men dat te boven is. Ze hebben meer dan welke andere beroepsgroep een bijzondere band met hun werk. Als het er niet meer is, vallen ze in een diep gat, ook omdat er meestal geen ander werk voorhanden is. Opgemerkt dient hier te worden dat mijnen niet alleen dichtgaan als ze niet meer kunnen concurreren tegen goedkopere kolen van elders, maar ook als de kolenvoorkomens uitgeput raken: het delven van kolen is dus in meer dan één opzicht een uitputtingsslag. Er zijn uit Nederlands Limburg verhalen dat de kompels in de nachtelijke uren radeloos rondzwierven op de steenberg.

Het droeve lot trof niet alleen de mijnwerkers zelf, maar ook hun vrouwen en kinderen. ‘Materieel en immaterieel breekt voor vele huisvrouwen (na de vervroegde pensionering van hun man) een nieuwe levensfase aan waaronder ze zwaar gebukt zullen gaan en waaraan ze soms zelfs bezwijken. Terwijl de man voorheen door werktijden (continudiensten) en werkomstandigheden (zware fysieke arbeid) maatschappelijk nauwelijks als vader heeft kunnen functioneren en dikwijls ook behandeld werd als een oudste zoon, gaat hij zich nu bemoeien met het huishouden en met de opvoeding van de kinderen. Er ontstaat daar een zwaar geladen spanningsveld, daar de man zijn overbrugging naar het pensioen beleeft als een gedwongen werkloosheid, geen raad weet met zijn vrije tijd, machteloos staat tegenover het geringere inkomen en maatschappelijk in een isolement terechtkomt. De sfeer in het gezin wordt onleefbaar indien de man onophoudelijk aan zijn frustraties lucht geeft tegenover vrouw en kinderen.’⁹

De bouw van twee aanzienlijke psychiatrische ziekenhuizen in Heerlen en Maastricht is wel in verband gebracht met de sluiting van de mijnen. Een groot aantal mijnwerkers zou later in een psychiatrische inrichting terechtkomen, wat ook Piet Jonker in het begin van de jaren zeventig overkwam, want ‘je zat op straat en er was geen alternatief. Ik heb zes weken in een inrichting gezeten doordat ik mijn werk kwijt zou raken. Ik moet er overigens wel bijvertellen dat ik ook in de put zat omdat mijn zoon toen om het leven is gekomen. Ik zat onder de kalmeringstabletten.’

Veel mijnwerkers en hun gezinnen waren de zekerheid,

die de mijn hen hun ganse leven had geboden, kwijt. Doordat de mijnen hen verzorgden van de wieg tot het graf verstonden ze vaak niet de kunst om voor zichzelf op te komen. Tegelijkertijd verloor de rooms-katholieke kerk in het overwegend katholieke Limburg haar greep op de samenleving doordat - ook landelijk overigens - de ontkerkelijking hard toesloeg. Hadden de geestelijke bedienaren in het verleden zich soms op hinderlijke wijze bemoeid met het gezinsleven van de mijnwerkers; op het moment dat ze echt nodig waren gaven ze - met uitzondering van een paar idealistische priesters - niet meer thuis. Twee monoculturen tegelijk waren verloren gegaan.

Uiteindelijk, zo moest uit de cijfers van 1992 worden afgeleid, was het met Zuid-Limburg toch nog redelijk goed gekomen, zij het dat begin 1993 tengevolge van de algemene economische recessie er tekenen waren dat de wind enigszins uit de zeilen was geraakt. De regionale component, waarmee het verschil wordt aangeduid met het landelijk werkloosheidsgemiddelde, zou in dat jaar nagenoeg zijn weggewerkt. In Heerlen waren schrijftafels, zoals men ze noemde, voor de mijnbeambten en andere door de mijnsluitingen getroffen mensen gekomen bij het Centraal Bureau voor de Statistiek, het Algemeen Burgerlijk Pensioenfonds en nog zo wat rijksoverheidsdiensten. Maastricht kreeg een universiteit en een prestigieus expositie- en congrescentrum MECC. Het vliegveld Maastricht ontwikkelde zich tot Nederlands grootste luchthaven na Schiphol. Industrierterreinen werden ingericht of gereserveerd en de infrastructuur met nieuwe wegen daarop aangepast. De Limburger zelf, zo is de indruk, heeft ook meer gevoel voor eigenwaarde gekregen. Hij is niet langer meer de zeurkous die in Den Haag de hand ophoudt, maar hij wekt de indruk zijn boontjes nu zelf te kunnen doppen. Een belangrijke bijdrage daaraan, zoals vaker is beweerd, leverde de inmiddels vertrokken Limburgse gouverneur dr. J. Kremers, die overigens zelf in Den Haag de deur plat heeft gelopen om de aandacht voor zijn Limburg gaande te houden. Die had kort na zijn aantreden in 1977 gezegd dat de Limburgers zelf maar eens de handen uit de mouwen moesten steken. Een lange weg van

loutering lijkt bijna ten einde te zijn, maar er zitten nog altijd oud-mijnwerkers thuis of in een ziekenhuis aan de zuurstoffles, omdat ze wegens silicose nauwelijks nog adem kunnen halen. Daarover wordt in hoofdstuk 3 geschreven.

Mijnwerkers uit het buitenland zijn jaloers op wat er door de herstructurering allemaal in deze provincie tot stand is gekomen, zo berichtte het *Limburgs Dagblad* in februari 1993 na een bijeenkomst in Straatsburg over de problemen in de verschillende Europese mijnstreken. De operatie van ‘Zwart naar groen’, die zich in de afgelopen vijftientig jaar in Limburg voltrok, staat in de andere mijnstreken nog slechts in de kinderschoenen. Daar zei Graham Davies, een bestuurder uit Wales, waar de mijnindustrie ook op haar laatste benen loopt: ‘Jullie in Limburg liggen in het hart van Europa met prima wegen en een grote afzetmarkt en jullie kregen na de mijnsluitingen vrij veel overheidssteun. Wij hebben van de Britse regering weinig te verwachten. Wij zitten in de Keltische uithoek aan de rand van Europa.’

Met het verlies van de mijnen is ook de kennis over de techniek van de diepe kolenwinning voor een belangrijk deel verloren gegaan. De laatste hoogleraar in de ondergrondse mijnbouw in het algemeen aan de Technische Universiteit Delft, ir. P. van Leeuwen, verdween in 1990 en een opvolger is er niet meer gekomen. Van Leeuwens voorganger was de illustere - inmiddels overleden - prof. ir. Piet Velzeboer, oud-mijnningenieur in Limburg, die toen ik hem in 1980 sprak over een mogelijke heropening van een of meer Nederlandse steenkolenmijnen zei: ‘Als we willen zouden we morgen opnieuw kunnen beginnen in het noordveld van de Emma of bij de Beatrix of misschien wel waar vroeger de Maurits produceerde. Maar aan dat willen ontbreekt het in Nederland nogal.’ Bij het haardvuur vertelde Velzeboer toen mijnverhalen. ‘In een van de mijnen ging eens het verhaal dat er een gek zat. Er zit een gek in de “oude man” - dat was de term voor een afgewerkte pijler - werd er gezegd. Iedere kompel moest dat nieuwtje aan de daarop volgende doorgeven. Zo kwam het uiteindelijk via de telefoon terecht in de opzichterskamer. Daar werd de grap serieus genomen. Een groep hoge heren, onder wie de mijnarts, worstelde zich gewapend met dwangbuizen door de gangen, ze

vroegen aan ieder die ze tegenkwamen waar de gek zat, totdat ze bij de laatste mijnwerker aankwamen, die zei: “Er was hier geen gek totdat u hier kwam.””¹⁰.

De president van de Mijnbouwkundige Vereniging in Delft, die in 1992 honderd jaar bestond, tooit zich bij officiële gelegenheden nog altijd met het hamertje waarmee in de pijlers werd getest of er gevaar voor instortingen bestond. Zo'n hamertje bevestigd aan een stok waarmee de afstand kon worden gemeten tussen de te plaatsen stempels ter ondersteuning van het pijlerdak, noemden de mijnwerkers in Limburg een ‘vaarstek’ (van ‘varen’ ofwel: de mijn ingaan) en in Duitsland een ‘Häckel’. Oorspronkelijk is dit hamertje echter afkomstig uit de ertsmijnbouw, waar het ‘Hammer und Schlagel’ werd genoemd. De zes studenten die in 1992 in Delft nog voor ingenieur in de diepe steenkoolwinning studeerden, moesten voor hun specialisatie naar het buitenland.

In de jaren zeventig en begin jaren tachtig is er nog wel een discussie geweest of er voor de Limburgse kolen misschien toch nog toekomst was. Twee commissies bogen zich over deze vraag. Het waren de commissie-Martens en de Begeleidingscommissie Inventarisatie Nederlandse Kolenvoorraden (BINK). Allebei sloten ze vooralsnog rendabele kolenwinning uit. Bij een wereldmarktprijs die in 1992 op ongeveer 100 gulden per ton lag, zou men ten minste 2000 ton per man/jaar moeten winnen om tot een kostendekkende exploitatie te geraken. Gezien de omstandigheden in de Nederlandse kolenvoorkomens (te dunne kolenlagen, te veel breuken in de lagen of beter gezegd: te diep dus te warm, te dun, te duur en soms beperkingen door het vrijkomen van veel mijngas tijdens de winning) zou men echter niet verder komen dan 700 tot 800 ton per man per jaar. De kostprijs, zo berekende de BINK, zou per ton kolen liggen op 180 gulden. De vraag kan gesteld worden hoe dat dan in Duitsland zit, waar een ton kolen in 1992 voor 308 gulden naar boven werd gehaald. Maar de Duitsers weten dan ook wat van subsidiëren af, zoals zal blijken in hoofdstuk 6.

Wie de vergane glorie nog wil proeven kan vanaf het Mijnmuseum in Rolduc/Kerkrade de Carboonroute en de Monumentenroute volgen. De eerste route loopt door het Wormdal, waar in Nederland de eerste steenkool werd ge-

dolven; de tweede gaat langs de mijn werkers wijk De Hopel en de schacht Nulland.

Het particuliere gebruik van kolen voor verwarmingsdoeleinden stelt in Nederland niet veel meer voor. Evenals de mijnen is ook de kolenboer terug bij af. ‘Voornamelijk oudere mensen stoken nog wel kolen omdat, zo zeggen ze, die een veel gezelligere warmte geven, maar de verkoop in mijn bedrijf,’ zei in de winter van 1993 kolen- en oliehandelaar Mari van den Oetelaar in het Middenbrabantse dorp Sint-Michielsgestel, mijn woonplaats, ‘is sinds hier in 1964 het aardgas kwam teruggelopen van 5000 tot 100 ton per jaar’. De kolen van Van den Oetelaar - voornamelijk antraciet - kwamen in 1993 van de mijn Sophia-Jacoba in het Duitse Hückelhoven; dezelfde mijn die in begin jaren '90 twee ondergrondse bezettingen beleefde toen mijnwerkers in actie kwamen tegen de voorgenomen sluiting en waarover in hoofdstuk 4 wordt geschreven. De kolen kostten toen bij de Brabantse handelaar 65 gulden per mud en werden via een groothandel in Utrecht aangevoerd. Van den Oetelaar was in 1993 in de verre omgeving nog de enig overgebleven handelaar. Hij had toen nog zestig afnemers, die in de stad Den Bosch inclusief. ‘Het is bijna gedaan omdat mijn klanten langzamerhand uitsterven,’ zei de toen achtenveertigjarige kolenboer met enige weemoed in zijn stem.

Eindnoten:

1. Dr. ir. J. Stuffken: *Coalmining in Indonesia and in the Netherlands - a connection?*, Heerlen 1991.
2. *NRC Handelsblad*, 24 november 1973.
3. Commissie van de Europese Gemeenschap: *De omschakeling van de kolenmijnen in Nederlands Limburg*, Brussel juli 1971.
4. Dr. ir. J. Stuffken, *Coalmining*. Zie hierover verder hoofdstuk 8, over de mijnindustrie in Roemenië.
5. *1902-1952 Staatsmijnen in Limburg*, gedenkboek bij het vijftigjarig bestaan.
6. *NRC Handelsblad*, 9 maart 1988.
7. *NRC Handelsblad*, 23 februari 1980.
8. Loek Kreukels, *Kolen en Kompels*, Elsevier 1986.
9. Dr. F.A.M. Messing, *De Mijnsluiting in Limburg*, Nijhoff 1988.
10. *NRC Handelsblad*, 22 maart 1980.

Hoofdstuk 3

Silicose

‘Ademen is toch het laatst wat ge als mens kunt doen.’ Dat zei in 1992 de Belgisch Limburgse oud-mijnwerker Hans Hofer toen ik hem tijdens de sluiting van de laatste mijn in Zolder aantrof op het terras van een café. Hofer had voor 59 procent silicose door het inademen van kolenstof. Bovendien was hij aan het linkeroor doof geworden door het kabaal onder in de mijn. Maar er was geen greintje zelfbeklag bij: lichamelijke gebreken horen bij het mijnwerk. Heeft men geen silicose, dan heeft men er reumatiek, darmstoornissen, rug- of hartklachten of longemfyseem - aantasting van de longblaasjes - aan overgehouden. Bij silicose wordt er een extra uitkering gegeven, zowel in België als in Nederland. Die uitkering wordt berekend naar de ernst van de aandoening, die in procenten wordt uitgedrukt. ‘Ik heb zo en zoveel procent stof,’ hoort men mijnwerkers vaak zeggen. In België werd in 1992 aan ruim 60 000 oud-mijnwerkers uit het Fonds voor Beroepsziekten een uitkering gegeven wegens silicose. Gespecificeerde cijfers zegt de Nationale Verzekerings Raad niet te hebben, maar ook in Nederland lopen er nog vele honderden mensen rond met silicose. Tijdens mijn gesprekken ten behoeve van dit boek ben ik heel wat lijdens aan stoflongen tegengekomen. Weliswaar kreeg de een het in mindere mate dan de andere, maar eigenlijk kan worden gesteld dat niemand van de ondergronders - van mijningenieur tot eenvoudige sleper - eraan ontkwam. In Polen, zo vertelde een vakbondsman me daar, kwamen er in een jaar tijd 800 nieuwe silicosepatiënten bij. In Groot-Brittannië werd begin 1993 gewerkt aan een regeling om longemfyseem-lijdens geldelijk tegemoet te komen; toen pas.

Het is overigens beter te spreken van antracosilicose, afgeleid van de kolensoort antraciet. Dit omdat er ook een vorm bestaat van zuivere silicose, dat wil zeggen aantasting van de longen door het inademen van steenstof alleen, wat vaak nog veel ernstigere gevolgen heeft. Zuivere silicose komt behalve bij mijnwerkers - steenstof komt in een mijn vrij bij het drijven van de gangen naar de kolenvoorkomens - ook voor bij onder meer werkers in de aardewerk-, cement- en betonindustrie. Het was de Nederlander dr. W. Matla die het onderscheid vaststelde. Dezelfde Matla ontwikkelde trouwens ook maatregelen ter bestrijding van het stof in de mijnen, die wereldwijd werden toegepast. Men sproeit nu voortdurend water of injecteert de te winnen kolenlagen met water. Daardoor zijn er de laatste decennia steeds minder silicosepatiënten onder de mijnwerkers bijgekomen.

Bij beide vormen van silicose zetten de kleinste stofdeeltjes - de kristallen in steen of kool - zich vast op het longweefsel waardoor er op den duur ontstekingen ontstaan en de werking van de longen vermindert doordat ze als het ware verstenen; in het ergste geval functioneren ze helemaal niet meer. Janek Ziolkowski in Eisden (Belgisch Limburg) zei dat hij zijn longen eruit hoestte. Zoals in de paragraaf over de cité van Eisden is vermeld, stierf hij enkele dagen nadat ik hem voor de laatste keer had gesproken. 'Hij is gestikt,' zei een van zijn vrienden. 'Een op de drie mijnwerkers werd met silicose opgezaald, maar men beschouwt het als een ziekte die erbij hoorde. Bovendien had men niet veel keus: er was geen ander werk, dus was men tot de mijn en tot stoflongen veroordeeld,' zegt de longarts dr. J. Veraert van het Sint Barbaraziekenhuis in Lanaken, waar oud-mijnwerkers uit Belgisch Limburg worden verpleegd. 'Na tien passen lopen is men doodmoe. Om toch nog te kunnen ademen is men aangewezen op de zuurstoffles,' aldus Veraert. De lijders aan antracosilicose gaan dood aan complicaties, zoals hartritmestoornissen, tbc-infecties of longontstekingen. De behandeling richt zich vooral op het voorkomen van ontstekingen aan de luchtwegen en het soepel houden van de thorax door fysiotherapie. In Belgische mijnplaatsen ziet men op straat nogal eens sprays liggen. Ze bevatten een

stof waarmee de longen wat worden versoepeld. De sprays zijn handig mee te nemen, voor het geval er onderweg ineens een aanval begint met verstikkende hoestbuien. De ernstigste patiënten worden vaak in een ziekenhuis verpleegd.

De betrekkelijke lijdzaamheid waarmee de oud-mijnwerkers hun ziekte ondergaan gaat zeker niet voor allen op. Dat bleek toen ik in 1978 in het sanatorium Hornerheide bij Roermond een groep silicoselijders uit de Nederlands Limburgse mijnen sprak. Daar ontmoette ik onder meer P. Cörver, bijgenaamd ‘t Cörverke’. Hij was toen vierenzeventig jaar oud en hij had vierendertig jaar ondergronds gewerkt. Nog steeds staat zijn gezicht me helder voor de geest: zijn kopje was dat van een ziek vogeltje, uit zijn wijd opengesperde neusgaten staken slangetjes die met de zuurstoffles waren verbonden, de schouders waren voortdurend hoog opgetrokken. Met een man of acht hadden ze zich in hun rolstoelen om me heen geschaard. Zo kreeg de bijeenkomst iets van een gericht, dat zich te langten leste zou uitspreken over het leed hen aangedaan tijdens hun mijnwerk. De emoties tijdens het gesprek liepen soms zo hoog op dat ik bang was dat ze erin zouden blijven. Bijna allemaal schreven ze hun ziekte toe aan de nalatigheid van de mijnen. Die zouden inderdaad lange tijd het verband tussen werk en silicose ontkennen. ‘De laatste jaren in de mijn was ik vaak ziek. Ik hoestte veel waarbij ik bloed opgaf, maar de dokter van de mijn stuurde me steeds weer naar het werk. Ze noemden mijn geval een ongeval en geen ziekte. Ik heb toen een jaar niet gewerkt en toen ik terugging, zeiden ze: we moeten je terugzetten tot vijftig procent. Daar zat je dan, want je kreeg ook maar vijftig procent silicoserente. De rest heb ik proberen bij te verdienen als bediende bij een benzinestation. Maar het werd steeds erger en toen ze me weer onderzochten ben ik met apparaat en al bewusteloos op de grond gevallen. Toen pas werd ik voor honderd procent invalide verklaard,’ vertelde een van de mannen. Een ander: ‘Iedere drie maanden moest je worden doorgelicht. Dan zetten ze een punt, een kruisje of een streepje achter je naam, maar je wist niet wat dat betekende. En dan stuurden ze je weer onder de grond. In mijn geval zei een opzichter op zekere dag: wat kom jij hier nog doen? Je mag toch niet meer in het stof

werken. Zo hebben ze honderden van ons de kist ingejaagd.' Ze spraken over de problemen thuis, die het gevolg waren van de ziekte. De kachel mocht er niet te hard branden, want dan gingen ze 'rechttop kapot'. 'Dan zegt de vrouw: ik ga wel in de keuken zitten, waar het warmer is, of: je kunt me wat, en dan gaat ze naar de kinderen. Silicosepatiënten zijn heel vaak alleen. Velen maken zichzelf van kant.' Toen ze daar in Hornerheide een einde hadden gemaakt aan hun beklag en ze weer terug waren gegaan naar hun kamers, bleef ik met 't Cörverke nog wat napraten. Ik zag hoe hij soms bijna huilde. Hij zei: 'Ik was vroeger toch zo'n vrolijk kereltje, maar de laatste tijd zie ik het soms niet meer zitten. De mijn heeft me kapotgemaakt. Voor mensen als wij hier is er niet veel meer te redden, maar laten ze in godsnaam wat doen voor de mensen die na ons komen.'¹

In 1992 zou de Heerlense longarts dr. F. Maesen uiting geven aan zijn cynisme over de manier waarop de mijnen met silicose omgingen. 'Er werd gezegd dat het bronchitis was. De mijnen hebben de mensen nooit verteld wat er precies aan de hand was. Die houding hebben ze eigenlijk tot op de dag van vandaag volgehouden. Ze zijn gewoon bedonderd. De mijnwerkers lijden daar misschien wel even erg onder als onder de ziekte zelf. Ze ervaren dat ze niet meer interessant waren op het moment dat men ze niet meer nodig had. Ze sterven bijna als vliegen.'

Het *Limburgs Dagblad* organiseerde midden jaren tachtig een puzzelactie, met de opbrengst waarvan silicosepatiënten een weekje weg konden. Uiteindelijk zou ook de overheid iets voor de mensen doen. Maar toen schreven we al anno 1992. Het betrof toen nog een groep van een paar honderd mensen die na de invoering van 1967 van de Wet Arbeidsongeschiktheid tussen wal en schip terecht was gekomen omdat in de WAO, anders dan de Ongevallenwet van 1921, de relatie tussen de beroepsgebonden oorzaak en de arbeidsongeschiktheid geen rol meer speelde. In feite kwam het erop neer dat mensen die na 1967 door silicose arbeidsongeschikt waren geraakt, niet meer voor de uitkering uit de Ongevallenwet in aanmerking kwamen tenzij ze zelf konden bewijzen dat ze vóór dat jaar aan silicose leden. Lukte ze dat, dan

konden ze tot hun 65ste jaar nog uit die Ongevallenwet geld krijgen. Aan de nog resterende silicoselijders werd eind 1992 elk een eenmalige uitkering in het vooruitzicht gesteld.

Dat was zo geadviseerd door een stuurgroep onder voorzitterschap van drs. J.B.V.N. Pleumeekers, toen nog gedeputeerde van de provincie Limburg, nu burgemeester van Heerlen. Ook oud-mijn directeur ir. Winand Schiffelers en de oud-mijnwerker Piet Jonker zaten in de stuurgroep. Voormalige longartsen van de Nederlandse mijnen zouden het de stuurgroep later kwalijk nemen dat ze zich in zulke kritische bewoordingen over het beleid van weleer uitliet, omdat ze zeiden dat ze zich destijds hadden gehouden aan de toen geldende criteria om de ziekte vast te stellen. Jonker was herhaaldelijk bij de grote fracties in de Tweede Kamer geweest. 'Ik drukte ze op het hart er dit keer eens geen politieke strijd van te maken maar om de handen ineen te slaan.' De uitkering-ineens beschouwde hij als een gebaar van mededogen. De stuurgroep zei in zijn advies aan staatssecretaris Elske ter Veld van Sociale Zaken van mening te zijn 'dat de weg naar de erkenning van silicose niet op louter juridisch-technische gronden dient te worden versperd. Veel mijnwerkers zijn immers door hun inzet in het verleden geheel of gedeeltelijk arbeidsongeschikt verklaard ten gevolge van silicose, terwijl de ziekte pas veel later als zodanig is (h)erkend.' Omdat de mensen uit de groep oud zijn en elk moment kunnen sterven, achtte de stuurgroep het 'volstrekt onaanvaardbaar om op een eventuele wijziging van de wet te wachten'. De stuurgroep zei verder dat veel mensen door de ziekte in een isolement zijn terechtgekomen en dat zulks soms tot verbittering heeft geleid. 'De stuurgroep stelt derhalve voor de ereschuld die de overheid ten opzichte van de oud-mijnwerkers heeft in te lossen door het verstrekken van een uitkering-ineens van 20 000 gulden bruto per persoon.'².

De discussie over het onderwerp was het gevolg van een gesprek dat silicosepatiënten in december 1990 hadden gehad met premier Lubbers. Dat was op dezelfde dag dat hij gevoelige woorden had gesproken in de stadsschouwburg in Heerlen, bij de herdenking van het feit dat vijftientig jaar eerder Den Uyl de mijnsluitingen had aangekondigd. Hij had het toen gehad over *een ereschuld*, die Nederland had

ten opzichte van een beroepsgroep die de nationale economie er na de Tweede Wereldoorlog weer bovenop had geholpen. Het woordje ‘ereschuld’ hadden de mannen, verzameld in de door de gezamenlijke steenkolenmijnen in Limburg opgezette en gefinancierde modelsteenkolenmijn in Valkenburg, waar de confrontatie met Lubbers plaatsvond, goed in hun oren geknoopt en ze hadden er de premier mee om de oren geslagen. Dat alles, zo herinner ik me nog goed, onder voortdurend gerochel en ademgepiep. Lubbers beloofde toen in het kabinet te bezien wat er aan het probleem te doen was. Maar de tijd drong, want steeds meer silicosepatiënten stierven.

Het zou niettemin nog twee jaar duren voordat Ter Veld in december 1992 tijdens een Kamerdebat overstag zou gaan. Maar van de ruimhartigheid waarover de stuurgroep had gesproken was geen sprake. In plaats van 7 miljoen gulden, die voor een groep van 350 mensen was gevraagd, kwam er een bedrag van 4,6 miljoen bestemd voor 180 van hen. Dat leidde in het Limburgse tot niet-geringe verontwaardiging.

Niet alleen het advies van de Limburgse stuurgroep maar ook dat van de Gezondheidsraad zou van doorslaggevende betekenis blijken. Een commissie uit de Gezondheidsraad kwam tot de conclusie dat ‘het diagnostisch onderzoek naar door mijnarbeid veroorzaakte longaandoeningen, zoals dat vóór 1967 plaatsvond, was gebaseerd op een te beperkt beeld van de ziekteverschijnselen en werd uitgevoerd met technieken die naar de huidige stand van de wetenschap niet toereikend zijn om met voldoende zekerheid deze aandoeningen uit te sluiten en de ernst ervan te bepalen.’ De bevindingen van de commissie kunnen ook van belang zijn voor werkers in andere industrieën waar stof wordt ingeademd en ook voor werkers in buitenlandse kolenmijnen, die nog functioneren of korte tijd geleden werden gesloten.³ Een in het De Weverziekenhuis in Heerlen verpleegde silicosepatiënt zei naar aanleiding van de uitkering-ineens: ‘Het is mooi dat uiteindelijk onze problemen zijn onderkend, maar je gezondheid koop je er niet mee terug.’

Eindnoten:

1. *NRC Handelsblad*, 3 juni 1978.
2. De stuurgroep silicose oud-mijnwerkers, Maastricht, september 1992.
3. Gezondheidsraad, *Diagnostiek van silicose*, Den Haag 1992.

Hoofdstuk 4

De Britse kolenoerlog

Een paar caravans en een rode container als keuken in carré opgesteld. Middenin stond een vuurpot gestookt met de beste cokeskolen te walmen. Een vrouw veegde zorgvuldig het binnenplaatsje. Als decor op de achtergrond aan de ene kant de mijn van Grimethorpe (gemeente Barnsley) in Zuid-Yorkshire, aan de andere kant de nederige mijnwerkershuisjes met in de achtertuintjes wasgoed dat aan draden wapperde in de wind. Op een oud beddelaken op een van de caravans stonden met een spuitbus aangebracht de woorden *Women Camp* (vrouwen vechten tegen mijnsluitingen) en verder: *Coal not dole* (werklozensteun) en onder elkaar geschreven: *Not 31, not 21, not 10, not one*, want van de mijnwerkersvrouwen Mary Smith, Doreen Jones en Olga Robinson mocht niet één mijn worden gesloten.

Al twee maanden waakten ze in wisseldienst met een aantal andere vrouwen dag en nacht over de mijn, sinds die in december 1992 abrupt uit de produktie was genomen als onderdeel van de plannen van de Britse regering van oktober 1992 om eenendertig mijnen te sluiten; daarmee kon kennelijk niet genoeg haast worden gemaakt. Het merendeel van de bijna duizend mijnwerkers in Grimethorpe kwam zo van de ene dag op de andere op straat te staan; degenen die nog eventjes mochten blijven hadden de ondankbare taak de mijn technisch te sluiten. De vrouwen werden op hun beurt bewaakt door de televisiecamera's die de manager van de Grimethorpe-mijn op het kamp had gericht, want, zo moet hij gedacht hebben, de 'Suffragettes' van vakbondsleider Arthur Scargill van de National Union of Mineworkers NUM, tot wiens schare zij zich rekenden, kunnen onmogelijk iets goeds in hun schild voeren.

‘Het enige dat we willen is door het openhouden van de mijnen de toekomst van onze kinderen verzekeren. Dit is een arme streek, waar geen ander werk is. Is het niet belachelijk om kolen uit Colombia in te voeren, die nota bene zo goedkoop zijn omdat men ze door kinderen laat delven?’ zei Olga met een stem die zó rauw was dat het leek of ze er cokes mee had geklopt. Samen zongen ze op gezette tijden hun strijdlieden: ‘We are women, we are strong, we are fighting for our lives side by side with our men who work in the nation's mines. United by the struggle, united by the past. (...) Sister, sister don't be afraid, The Women United will come to your aid. Women's Army is marching, oh sisters don't you weep.’

Ze kregen tijdens mijn bezoek juist ruggesteun van een rapport van het Amerikaanse onderzoeksbureau van John T. Boyd, dat in de mijnindustrie is gespecialiseerd: twee van de tien mijnen die toen al waren gesloten, waaronder die van Grimethorpe, zouden ten onrechte in de plannen zijn opgenomen, omdat ze winst maakten. Het rapport, dat behalve aan de beheerder van de Britse mijnen, British Coal, ook aan de vakbonden was toegestuurd, had opnieuw de kritiek aangewakkerd op de plannen om eenendertig mijnen te sluiten.

Zuid-Yorkshire en het aangrenzende Nottinghamshire lijken uit kolen te zijn geschapen. In de winterdagen is het net alsof zelfs de hagen in het landschap de zwarteheid van de kolen uit de grond hebben getrokken, zo donker zijn ze gekleurd. Zwarte wegen en bermen, zwart water in de beekjes en slootjes en door het gras dat is ingezaaid op de voormalige steenbergen steken de kolenresten overal de zwarte kop weer op. Tijdens mijn bezoek aan het vrouwenkamp waren de verwachtingen gespannen. De dag erop zou in Doncaster, eveneens in Zuid-Yorkshire, minister van Handel en Industrie Michael Heseltine, verantwoordelijk voor het mijnsluitingsprogramma, zich in het hol van de leeuw wagen.

Hem was een warm onthaal beloofd. In het gastenboek van het kamp in Grimethorpe had een van de vele sympathisanten met succes de volgende oproep geplaatst: ‘Take your eggs for Heseltine, take tomatoes too (preferably tin-

ned)'. Hetzelfde vrouwencomité, dat behalve in Grimethorpe nog op twee andere plaatsen in de Middenengelse mijnstreken kampen had ingericht, was nadrukkelijk in Doncaster aanwezig. De minister werd inderdaad bekogeld, zij het niet met ingeblikte tomaten. Aan de ingang van het fabriekscomplex, dat hij even later - ontdaan van zijn met struif besmeurde jas - zou openen, was hij aangevallen door een vrouw, die met veel moeite door de politie kon worden afgevoerd. Het was duidelijk: de vrouwelijke furie was ontembaar; in Groot-Brittannië woedde de zoveelste kolenoorlog.

Het was dinsdag 13 oktober 1992 toen de telexen van de persbureaus begonnen te ratelen. De Britse regering, zo luidde de boodschap, had besloten om eenendertig van de vijftig kolenmijnen te sluiten, waardoor 30 000 van de toen nog 53 000 mijnwerkers hun werk zouden verliezen. British Coal gaf als motief voor de sluitingen dat de beide elektriciteitsmaatschappijen PowerGen en National Power hadden besloten in de toekomst aanzienlijk minder kolen af te nemen dan tot dan toe het geval was en meer Brits Noordzeegas te gaan gebruiken. Voorzitter Neil Clarke van British Coal zei dat de ingreep nodig was om de weg te plaveien voor een sterke kolenindustrie, die in staat zou zijn de jaren negentig door te komen. De reactie van de grootste vakbond van mijnwerkers, de National Union of Mineworkers, was vervat in de historische woorden: 'Dit is de meest brute daad van vandalisme ooit in moderne tijden bedreven.' British Coal schrok niet terug voor een vorm van chantage: mochten de mijnwerkers met een staking tegen de sluitingsplannen ageren, dan zouden zij die hun banen gingen verliezen niet de toegezegde 37 000 pond (ruim 100 000 gulden) oprotpremie krijgen.

Olga Robinson in het vrouwenkamp beargumenteerde het uitblijven van de staking, behalve dat ze van staken niets verwachtten, als volgt: 'We wilden het publiek achter ons krijgen.' Dat was aardig gelukt, vond ze. Niet alleen uit Groot-Brittannië, maar van over de hele wereld waren sympathiebetuigingen binnengekomen, soms alleen maar geadresseerd aan Women Camp, Grimethorpe, UK. De Britse socialistische voorman Neil Kinnock had zich te midden

van de strijdende vrouwen laten fotograferen onder een van de prachtig geborduurde vaandels, waar de Britse mijnwerkers zo bekend om staan. Toeleveringsbedrijven van de mijnindustrie hadden hun steun betuigd; immers, als zoveel mijnen dichtgingen zouden in hun branche minimaal 40 000 arbeidsplaatsen komen te vervallen. In een kolenspecial van een gewestelijke krant in Yorkshire zei de oud-mijnwerker Bill Scales, wiens longen kapot waren en die door het mijnwerk leed aan reumatische gewrichtsontsteking (artritis): ‘Als je een mijn sluit blijft het daar niet bij. Je maakt mijnwerkers af. En als je een land krijgt waar over tien jaar geen mijnwerkers zullen zijn, dan zullen er ook nooit meer mijnwerkers komen. Wie zal hen scholen als men tot de ontdekking komt dat de kolen weer nodig zijn? Dan is het belangrijkste om zeep geholpen: niet de kolen, niet de mijnen, maar de mijnwerkers.’¹

Twee dagen na de aankondiging in oktober pakte Roy Lynk, voorzitter van de Union of Democratic Mineworkers UDM, thuis zijn tandenborstel, wat kleren en een paar boterhammen in en meldde zich bij de mijn van Silverdale, waar hij dertig jaar had gewerkt. Tegen de directie zei hij dat hij de mijn nog één keer van binnen wilde zien voordat deze veertien dagen later zou worden gesloten, zoals toen nog de bedoeling was. Maar eenmaal met de liftkooi beneden aangekomen, ging hij demonstratief op de grond zitten en deelde hij mee dat hij er zou blijven totdat de plannen van tafel zouden zijn. Arthur Scargills vrouw wierp zich in het NUM-kamp hoogst persoonlijk in de strijd door aan de vrouwenkampen deel te nemen. Lynk en Scargill zijn twee hoofdrolspelers in de Britse kolenindustrie, die elkaars bloed wel kunnen drinken. ‘De UDM kan niet worden omarmd; ze moet verpletterd worden,’ had Scargill recent nog in een lezing gezegd. Bij mijn eerdere bezoek aan Groot-Brittannië in augustus 1992 had ik Lynk gesproken in zijn kantoor in Mansfield (Nottinghamshire). Na afloop van het gesprek gaf hij me een speldje van zijn mijnwerkersbond. Maar toen hij hoorde dat ik de dag erop een bezoek zou brengen aan de mijnstreek van Yorkshire, iets noordelijker, gaf hij me er onmiddellijk een goede raad bij: ‘Stop het maar goed weg,

want als ze je er daar mee betrappen dan heb je kans dat je wordt gemolesteerd.’

De grote staking

De mijnwerkers van Nottinghamshire en van Yorkshire konden het niet zo best meer met elkaar vinden sinds de staking die van februari 1984 tot maart 1985 niet alleen de beide mijnstreken, maar ook heel Groot-Brittannië in de ban had gehouden en het hele maatschappelijke leven had lam gelegd nadat ook de havenarbeiders en de spoormannen zich hadden aangesloten. Nottinghamshire is sindsdien zo'n beetje het domein van de UDM en Yorkshire van de NUM. Op een plank in het kantoor van Lynk stond een grote steen in een glimmend mahoniehouten kastje. Op het kastje zat een koperen plaatje met de inscriptie ‘From Arthur with love’. Die steen, zei Lynk, had hij tijdens de staking hoogst persoonlijk door Scargill naar het hoofd gesmeten gekregen.

Het was er in die dagen nogal fel aan toegegaan. Mijnwerkers uit Yorkshire waren naar Nottinghamshire gekomen en hadden met hun beroemd geworden piketten hun collega's ervan proberen te weerhouden aan het werk te gaan. Toen dat niet goedschiks lukte, waren ze overgegaan tot molestatie.² Als razende Roelanden waren de mijnwerkers tekeergegaan. Mijnwerkersbussen waren in brand gestoken, blokken hout met spijkers waren voor de banden gegooid van vrachtwagens van British Coal, voorruiters van auto's van werkwilligen ingeslagen, stenen uit de stoepen getrokken om elkaar mee te lijf te gaan, er was met stokken geslagen en de politie had in de straten en op de wegen checkpoints ingericht zoals in bezet gebied. De regering had de noodtoestand afgekondigd. De tol van deze strijd was elf doden, 7000 gewonden, 11000 arrestaties, 1000 ontslagen op staande voet en duizenden mijnwerkersgezinnen die wegens loonderving in bittere armoede waren terechtgekomen en een economie die honderden miljoenen pond schade had geleden.

Het was een gevecht geweest met als inzet - toen ook al - de voorgenomen sluiting van een aantal als onrendabel aangemerkte mijnen. Een gevecht bovenal tussen twee mensen

van ijzer: de toenmalige premier Margaret Thatcher en Arthur Scargill. De eerste had al meteen bij haar aantreden laten weten dat ze de vakbonden, die in het Verenigd Koninkrijk naar haar smaak wat al te veel in de melk hadden te brokkelen, het leven zo zuur zou maken dat ze ten slotte van de aardbodem zouden verdwijnen. Scargill, de man met duidelijke leninistisch-marxistische idealen, had de handschoen opgenomen en staakte met zijn aanhangers heel het koninkrijk kapot zonder dat hij er noemenswaard resultaat mee bereikte. Zeven jaar later zou hij zeggen: 'De grootste overwinning was de strijd op zichzelf, je kunt het vergelijken met de strijd van de Suffragettes (de feministische vrouwenbeweging aan het begin van deze eeuw), met die van de Cubanen of van de Vietnamezen. De strijd veranderde het leven van de mensen.'³ 'Onze genationaliseerde industrie, onze gemeenten, onze toekomst en die van onze kinderen zijn het waard om voor te vechten en dat is vandaag de dag even waar als het was in maart 1984,' had hij in 1989 bij de herdenking van het eerste lustrum van de staking nog eens herhaald.

Toen de sluitingsplannen van oktober 1992 bekend werden, was Scargill de opstelling van toen nog eens onder de neus gewreven. Voormalig bestuursvoorzitter van British Coal, sir Ian McGregor, zei toen dat de NUM-voorman zelf had meegeholpen aan de sluiting van nog meer mijnen. 'Zijn daden in de jaren tachtig waren een soort zichzelf realiserende profetie. Scargill heeft toen duidelijk gemaakt dat Groot-Brittannië niet afhankelijk kan zijn van steenkool die wordt gecontroleerd door hemzelf en zijn despotische macht over de NUM.'

Scargill had tijdens *The great strike*, zoals de titanenstrijd later in de geschiedenisboeken zou worden opgenomen, veel sympathie verloren van grote delen van het Britse publiek omdat hij een gerechtelijke uitspraak om weer aan het werk te gaan naast zich neerlegde. Hij had gedurende de staking herhaaldelijk geweigerd om de stakers te laten stemmen over het al of niet voortzetten van hun acties. Daarom was toen de zich uitdrukkelijk democratisch noemende bond van Lynk ontstaan.

Maar de basis van de tweespalt tussen de *Notts*, zoals de

inwoners van Nottinghamshire worden genoemd, en de mijnwerkers van Yorkshire was al veel eerder gelegd. We moeten daarvoor teruggaan naar een bijna zeven maanden durende staking in 1926, die was gericht tegen een door de toen nog particuliere mijneigenaren aangekondigde loonsverlaging. Die staking had veel overeenkomst vertoond met de latere *Great Strike* van 1984/1985. Ook toen was er ondersteuningsgeld van communistische vrienden uit Rusland gekomen, ook toen hadden vrouwencomités zich met het openen van gaarkeukens en het inzamelen van geld voor de armlastige mijnwerkersgezinnen beziggehouden, ook toen waren de mijnwerkers van Nottinghamshire ingegaan op een aanbod van de mijneigenaren om te onderhandelen, wat in de overige mijngelieden als verraad werd beschouwd. Britse mijnwerkers hebben blijkbaar een historisch geheugen als van een olifant en waar ze de geschiedenis mochten vergeten daar was de NUM om hen er in woord en geschrift aan te herinneren.

Publieke verontwaardiging

De Britse mijnindustrie had na de marathonstaking 1984/85 al veel van haar kracht verspeeld: sindsdien waren nog eens 105 mijnen dichtgegaan. De mijnwerkers hadden het grootste deel van hun krediet moeten offeren op de brandstapel van de sociale actie. Het publiek zou hen bij een volgende sanering wel in de kou laten staan, was de verwachting. Hoe anders pakte dat uit. Heel Groot-Brittannië kwam in opstand. Het conservatieve parlamentslid Winston Churchill, de kleinzoon van de grote Winston, noemde de sluitingsplannen 'crimineel en het toppunt van onverantwoordelijkheid'. Met tien andere Tories sprak hij zich uit tegen de plannen, waardoor zijn partijgenoten premier John Major en minister Michael Heseltine in grote politieke problemen kwamen omdat ze geen meerderheid in het parlement dreigden te krijgen voor de sluitingen.

Een Londense huisvrouw schreef in een krant een ingezonden brief: 'Waarom stond ik - een middleclass, iets meer dan modale huisvrouw, wonend in een leuk huis in een groene voorstad - de avond na de aankondiging van de slui-

tingen te huilen bij de afwas?’ Een eenentachtigjarige weduwe schreef: ‘Ik heb het gevoel dat ik het kostbare erfgoed en de natuurlijke rijkdom van dit land nog beter zelf in mijn eentje kan regeren.’ Maar liefst 86 procent van de Britten sprak zich in een opinieonderzoek uit tegen de plannen. Honderdduizend Britten, onder wie enige tienduizenden mijnwerkers, hielden in Londen een indrukwekkende demonstratie. De bisschop van Wakefield (Yorkshire), Nigel McCulloch, veroverde de harten van de mijnwerkers door in paars ornaat mee te lopen in een protestdemonstratie. ‘Waarom ik dit doe?’, verantwoordde hij zich in een plaatselijke krant, ‘omdat ik net als veel andere geestelijken geschokt ben door het mijnsluitingsplan. De liefde voor winst en geld lijkt boven de zorg voor mensen te worden gesteld. Dat kan nooit juist zijn. De kwaliteit van leven van mannen, vrouwen en kinderen wordt onnodig verwoest door deze politiek. Vanuit christelijk oogpunt is dat volkomen onaanvaardbaar.’⁷⁴

De correspondenten van *NRC Handelsblad* drs. Hieke Jippes noteerde in een commentaar: ‘Het is niet alleen de botte manier van ontslag aanzeggen, noch de massale omvang van het ontslag die de Britten raakten. Wat de regering hier tot haar eigen ellende heeft wakker gemaakt is een diep geworteld, bijna primitief gevoel van eigendomsbescherming. *Onze* steenkool wordt ons afgepakt en *onze* mijnwerkers. En *onze* steenkool is de basis waarop *ons* nationaal verleden in al zijn grootheid is gebouwd.’⁷⁵ Het mag dan ook redelijk asociaal worden genoemd om mijnen te sluiten zonder dat de mogelijkheden voor vervangend werk zijn onderzocht - laat staan benut - of de rol van de kolen in de toekomstige energievoorziening naar behoren is bestudeerd. Hoe ondoordacht de regering te werk ging, bleek wel uit het feit dat ook winstgevende mijnen, zoals die in Grimethorpe, met onmiddellijke ingang werden gesloten.

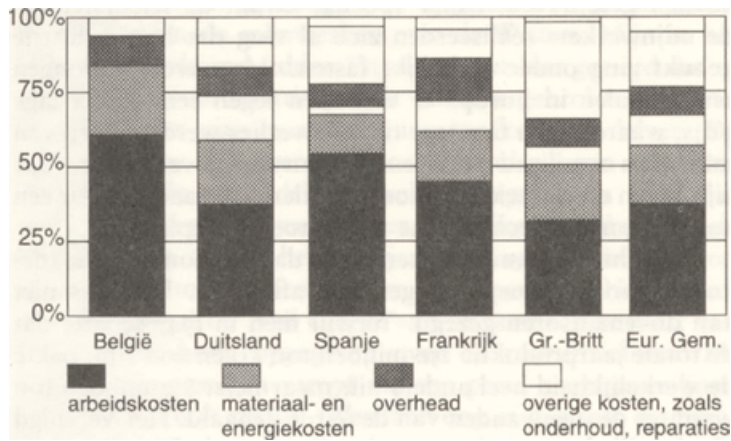
Maar meer nog dan de betrokkenheid bij hun eigen mijnwerkers en hun zwarte goud, uitten de Britten in die oktoberdagen en de maanden erna hun ongenoegen, dat ze in de loop van de opeenvolgende conservatieve regeringen als gif in hun geesten hadden opgehoopt en waarvan ze nu zagen dat dit leidde tot een totaal faillissement van het eens zo

trotse Albion, dat leed onder een ongekennde recessie. De weerzin tegen hun eigen land was in de dagen dat de gemoederen rond het mijnsluitingsprogramma op z'n hevigst waren, zelfs zó groot dat in een opiniepeiling meer dan 50 procent van de Britten te kennen gaf liever in een ander land te willen wonen. Het hoogste rechtscollège van het Verenigd Koninkrijk bracht de regering nog verder in verlegenheid: de sluitingsplannen waren onrechtmatig omdat de vakbonden er niet van tevoren over waren geraadpleegd.

Minister Heseltine zocht naar allerlei oplossingen om de plannen in een aantrekkelijkere verpakking te presenteren. Hij ging naar de Europese Commissie in Brussel om daar af te tasten of hij kans maakte de Britse mijnen met subsidies te ondersteunen. De machtige commissie voor Handel en Industrie uit het Britse Lagerhuis adviseerde in februari 1993 om British Coal gedurende vijf jaar 5 pond subsidie per ton steenkool te geven, wat per jaar zou neerkomen op 300 miljoen pond. Het geld zou enerzijds kunnen komen uit de 1 miljard pond die voor de vertrekpremies was gereserveerd en anderzijds uit de jaarlijkse subsidie van 1,2 miljard pond voor de kernenergiecentrales. Daarmee kon de Britse mijnindustrie zich verder moderniseren om te kunnen concurreren met buitenlandse mijnen. Deze oplossing was geheel in lijn met de voorschriften van de Europese Commissie. Het is dan ook verwonderlijk dat de Britse regering kennelijk van de EG-mogelijkheden geen weet had of deed alsof. Was ze er zo op gebrand om een lastige beroepsgroep voor eens en altijd uit te bannen?

Verder moest er, zo adviseerde de Britse parlementscommissie, in de Britse energiebehoeften een grotere plaats voor de steenkolen worden ingeruimd. Dat betekende dat de kernenergie een stapje terug zou moeten doen en het Noordzeegas in de elektriciteitscentrales op een lager pitje zou moeten gaan branden. De Britse consument zou - evenals die in Duitsland - belast worden met een heffing op de elektriciteitsrekening om op die manier een deel van de mijnen in stand te houden. Streek, steden en dorpen, verenigd in de Coalfield Communities Campaign, voegden daar nog een aantal eisen aan toe: sluit de gevaarlijke Manox-kerncentrales en stop de import uit Frankrijk van met behulp

van kernenergie opgewekte elektriciteit. De bevolking werd opgeroepen de toeslag van 10 procent op de elektriciteitsrekeningen voor de ondersteuning van de kernenergie niet te betalen.

Productiekosten van kolen per land (1989).

De ontwikkeling van de mijnindustrie

Groot-Brittannië heeft de mijnindustrie altijd als een kind aan de borst gekoesterd. Dit land, heeft een minister ooit gezegd, bestaat uit kolen omgeven door vis. In de beste jaren hadden de mijnen werk geboden aan meer dan 1 miljoen mensen. Maar haar geschiedenis was er tegelijk een geweest van uitbuiting, knechting en van mijnongelukken die hun weerga niet kenden. Op 4 oktober 1913 werd het macabere record bereikt toen bij een gasontploffing 439 mijnwerkers in Senghenydd (Zuid-Wales) om het leven kwamen. Maandenlange stakingen tekenden de Britse mijnhistorie: de mijnwerkers waren een machtsfactor van grote betekenis geweest. Als zij het werk neerlegden kwam het hele industriële raderwerk stil te liggen.

Toen in 1947 de kolenindustrie onder Labour-leider Clement Richard Attlee werd genationaliseerd, werkten er bij

de duizend mijnen nog 720 000 mensen. ‘Zij juichten, sommigen huilden openlijk, toen de blauw-witte vlag van de National Coal Board NCB (het latere British Coal), boven hun hoofden werd ontvouwd. Deze mijn wordt nu geleid door National Coal Board namens het volk, stond op grote borden geschreven. Maar spoedig kwam de teleurstelling: de mijnwerkers realiseerden zich al vlug dat hun industrie gebukt ging onder oneerlijke lasten. NCB werd gedwongen om de kolen in Europa te verkopen tegen een veel te lage prijs, waardoor in tien jaar tijd een verlies werd geleden van meer dan 2 miljard pond en de consument veel meer voor zijn kolen en elektriciteit moest betalen. De zaadjes voor een anti-nationalisatiecampagne waren toen al geplant.’⁶

Attlee hield de mijnwerkers voor dat de economische toekomst van hun inspanningen zou afhangen. Dat was niet aan dovemansoren gezegd. Terwijl men in 1947 schatte dat de totale jaarproductie 250 miljoen ton kolen zou zijn, pakte de werkelijkheid heel anders uit: maar liefst 822 miljoen ton werd uit de ingewanden van de aarde gehaald. Het Verenigd Koninkrijk kwam zowat om in zijn eigen kolen, waarnaar echter steeds minder vraag kwam, want de kolencrisis brak uit en het zwarte goud moest het afleggen tegen de goedkopere buitenlandse kolen, tegen het toenemend gebruik van aardgas en aardolie. En zo dreigden de Britse mijnwerkers aan hun eigen ijver te gronde te gaan. Van de 950 mijnen die in 1957 nog in productie waren, werden er daarom tot 1963 264 gesloten. In de jaren zestig kwamen er nog eens 300 bij. Het aantal mijnwerkers slonk in die tijd van 750 000 naar 300 000. ‘De mijnwerkers werden de industriële zigeuners genoemd die van mijn tot mijn trokken op zoek naar werk.’⁷ ‘Premier Harold MacMillan (Conservatief) was zo wijs om de ingrijpende sanering, die door een en ander noodzakelijk werd, over te laten aan de Labour-politicus Alfred Robens met het befaamde advies: “Vlak de cijfers maar een beetje af, beste kerel, slijp de scherpe kantjes maar wat bij, immers geen regering die goed bij haar verstand is zoekt ruzie met de Brigade of Guards, met de katholieke kerk of met de National Union of Mineworkers”.’⁸ En zo gebeurde het en zo ging het steeds meer bergafwaarts. Totdat in oktober 1992 de genadeklap leek te vallen.

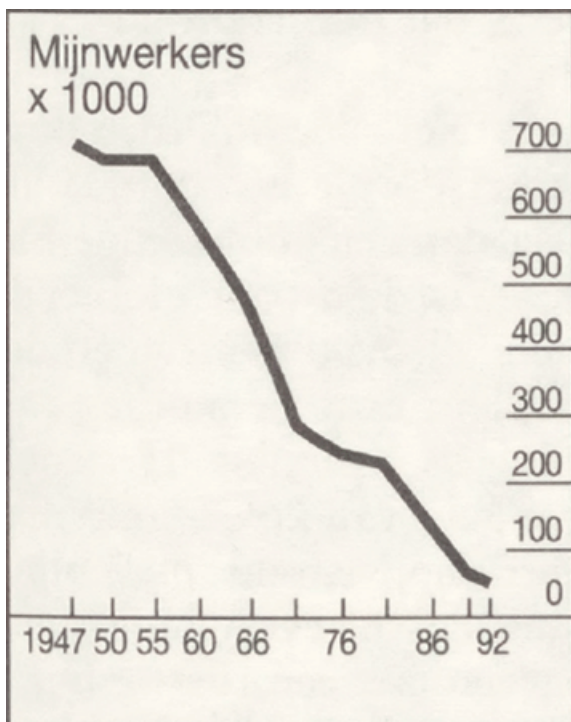
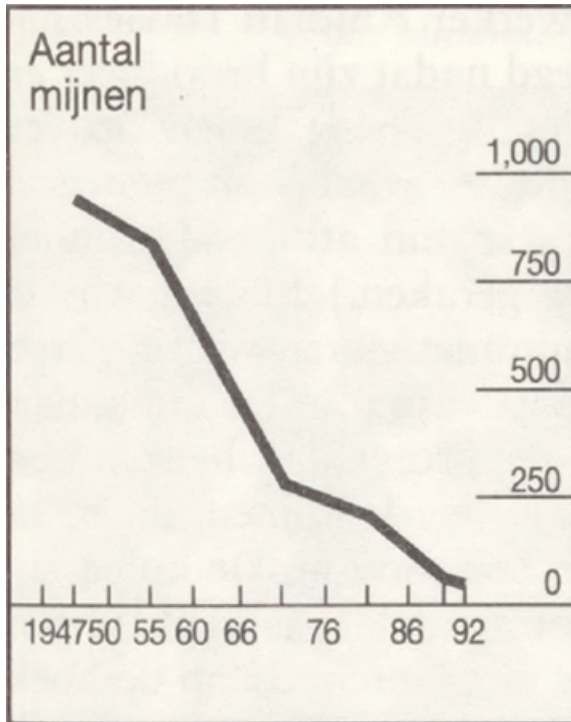
De toen geopperde sluiting van zoveel mijnen zou een flater van jewelste betekenen. Immers, de Britse mijnindustrie was op dat moment van alle mijnen in de Europese Gemeenschap de meest winstgevende. De produktiviteit per mijnwerker was er het grootst en de arbeidskosten waren het laagst. Midden in de discussie over de mijnsluitingen hadden de mijnwerkers van de Wistow Mijn in het Selby-kolenveld in Midden-Engeland met bier gevierd dat ze alle Europese produktierecords hadden gebroken door in één dienst per man maar liefst 14,5 ton kolen te delven. De kolen uit deze mijn werden voor 30 pond per ton verkocht, wat gezien de gemiddelde wereldmarktprijs van 44 dollar best een mooi prijsje was. De gezamenlijke produktie van de Britse mijnen was in het boekjaar 1991/1992 88 miljoen ton kolen, tegen 104 miljoen ton zes jaar daarvoor. Nog in juli 1992 had voorzitter Neil Clarke van de raad van bestuur van British Coal hoog opgegeven over de vooruitzichten: 'De winsten zijn gestegen van 78 miljoen pond naar 170 miljoen pond.' Maar ook zei hij: 'We staan oog in oog met de moeilijke taak om deze structurele veranderingen in de markt door het toenemend gebruik van Noordzeegas en van kernenergie te beantwoorden. Dat betekent een taaie uitdaging en we moeten niet ophouden met onze pogingen onze concurrentiepositie te versterken.'

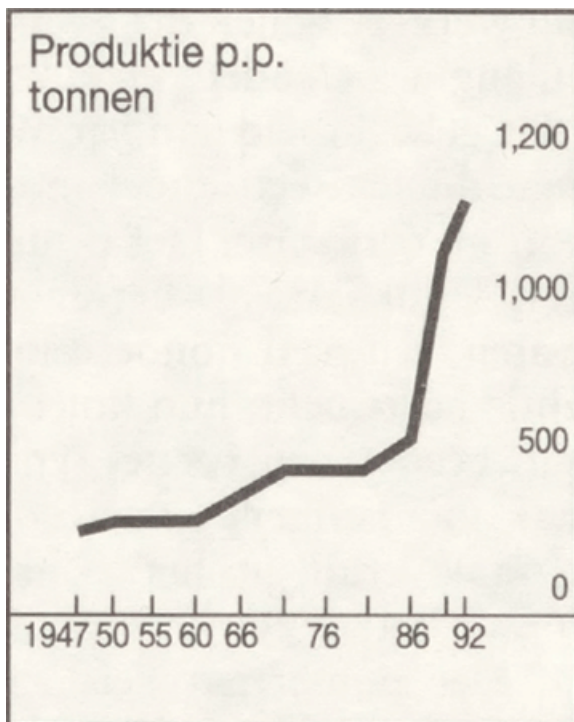
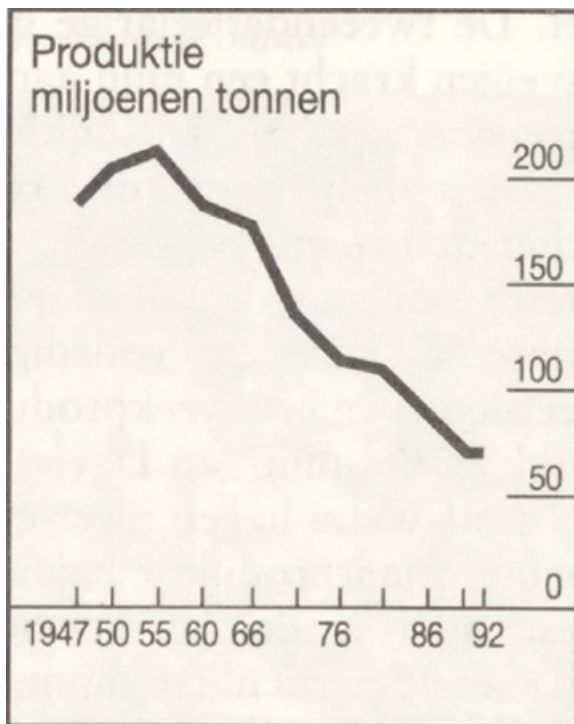
Op dat moment bevond de Britse mijnindustrie zich inderdaad op een cruciaal punt. Mochten de twee elektriciteitsmaatschappijen National Power en PowerGen er toen toe besluiten om, zoals in augustus in de Britse mijnstreken algemeen werd gevreesd, in plaats van 65 miljoen nog maar 45 miljoen kolen af te nemen, dan betekende dat sluiting van ten minste 15 mijnen en een verlies aan arbeidsplaatsen van tussen de 12 000 en 15 000. Woordvoerder Rod Crossley van British Coal Corporation had toen de versnelde neergang geplaatst in historisch perspectief: 'Ze is veroorzaakt door de komst van kernenergie, het steeds meer gebruiken van olie en gas en door de groeiende import van kolen uit landen als Noord- en Zuid-Amerika, Zuid-Afrika, Polen en uit het Gemenebest van Onafhankelijke Staten, de vroegere Sovjet-Unie. De kolen die we invoeren zijn gemiddeld per ton 10 pond goedkoper.'

De Britse kolenindustrie is veilig en behoort technologisch gezien tot de best uitgeruste van Europa. De koolwinning vindt overwegend mechanisch plaats met zeer geavanceerde kolengravers. De Britse mijnwerker voelt zich onder de grond veilig en gaat prat op zijn prestaties, waarvoor hij een goed loon ontvangt, dat naar gelang zijn produktie kan oplopen tot 500 pond (1410 gulden) per week. In de laatste drie jaar, zei Crossley in augustus 1992, zijn de produktiekosten met 30 procent omlaag gebracht tot gemiddeld 40 pond per ton. Economisch directeur A. Baker van British Coal voorzag, toen ik hem in oktober 1992 in Delft sprak, dat daar in de komende jaren nog best 10 pond van af zou kunnen gaan. Dan zou het moment zijn aangebroken dat de winningskosten van de Britse kolen dicht in de buurt kwamen te liggen van de toen geldende wereldmarktprijs van ongeveer 44 dollar. De gemiddelde produktiviteit per man per dienst van 7¼ uur lag op 6,4 ton, wat volgens Crossley zesmaal zoveel was als zes jaar geleden. British Coal was er toen alles aan gelegen om de produktiekosten nog verder terug te brengen omdat de Britse regering begin 1992 had besloten dat de mijnen geprivatiseerd moesten worden en een goed renderende mijn verkoopt nu eenmaal beter dan een slecht renderende. Met de privatisering dacht de regering de concurrentieslag te kunnen vergroten, maar zoals in alle landen waar mijnen worden gesloten werpen critici tegen dat men daarmee het belangrijke wapen van een eigen energiebron uit handen geeft.

‘Concurrentie is voor deze regering een obsessie geworden,’ zei vakbondsleider Lynk, die overigens niks tegen de privatiseringsplannen had en daar zelfs als UDM met de aankoop van dertig mijnen zijn steentje aan had willen bijdragen. ‘De verwachte effecten van privatisering,’ zei Rod Crossley, ‘namelijk dat daarmee ook de prijs omlaag zal gaan, zullen er waarschijnlijk niet zijn.’ Daarbij wees hij op de ervaringen met de privatisering in 1990 van de elektriciteitscentrales. ‘De twee maatschappijen manipuleren de markt omdat zij het voor het zeggen hebben en ze kunnen de prijs vragen die ze wensen,’ aldus Crossley. De energieprijs voor een gigant als ICI ging daarmee bijvoorbeeld met 60 procent omhoog. De verhouding kostprijs-verkoopprijs

ligt aanzienlijk gunstiger bij de dagbouwminen, waarvan British Coal er eveneens een aantal onder zijn beheer heeft. Maar door groeiende tegenstand van milieuorganisaties, die waarschuwen voor de stofvervuiling en het lawaai, krijgt British Coal daarmee praktisch geen poot meer aan de grond. 'Ze willen zo'n ding niet voor de deur. Wij zouden er elk jaar daarentegen twaalf moeten kunnen openen om onze totale produktie op peil te kunnen houden,' aldus Crossley.

De Britse kolenindustrie. Bron: British Coal.

Privé-initiatief

Net zoals dat in andere Europese mijnstreken was en nog is, is het werken in de mijn in Groot-Brittannië voor veel mijnwerkers een passie. In Zuid-Wales, waarvandaan ooit eenderde van de kolenexport in de wereld kwam en waar ooit meer dan 620 mijnen waren, had British Coal zich al lang goeddeels uit de mijnbouw teruggetrokken. In sommige plaatsen hadden mijnwerkers zelfstandig de mijnen voortgezet. De tweeëndertigjarige mijnwerker Rhidian Davies had op eigen kracht een mijn aangelegd nadat zijn broodheer ermee was gestopt. (In Zuid-Wales liggen de kolen op veel plaatsen dicht onder de oppervlakte, waardoor men geen schachten hoeft te bouwen maar schuin aflopende tunnels graaft om aan de kolenlagen te geraken.) In 1993 was de mijn van Davies een volledige mijn met vierentwintig personeelsleden en een weekproduktie van 450 ton. De vraag naar werk in de mijn van Davies is veel groter dan het aanbod. In Zuid-Wales liggen meer geprivatiseerde mijnen, die te zamen een jaarproduktie halen van 600 000 ton. De kolen zijn bestemd voor de elektriciteitscentrales. ‘Het is in Zuid-Wales met de particuliere mijnen als met de winkel op de hoek, die de rol van de supermarkt heeft overgenomen. (...) De mijnwerkers willen het zware werk, dat hun voorouders jarenlang uitoefenden, niet opgeven.’⁹

De gehechtheid aan het mijnwerk bleek me óók toen ik in augustus 1992 een Engels mijnwerkersdorpje bezocht: Thurcroft in Yorkshire. Het is niet meer dan een stipje op de Engelse landkaart, als het er al op staat. Een paar glooiende straten, een paar honderd inwoners allemaal met een en dezelfde hartstocht: hun kolenmijn. Het mistte de morgen van mijn bezoek een beetje, typisch Engels weer dus. Het rook naar hooi vermengd met een lichte geur van kolendamp. Op de etalageruit in het winkelcentrumpje stond met bijna woeste letters geschreven: ‘Closing down, everything must go.’ Het mijnterrein werd aangegeven met een roestig bord: ‘Thurcroft Colliery.’ Op het terrein stond een blauwe cabine met daarop de aanduiding ‘Job Shop.’ Het was een faciliteit die de directie verleende aan werkzoekende mijnwerkers, maar ik kreeg niet de indruk dat er hard werd gezocht,

*1

Mijnwerkers na de dienst in het badlokaal (Foto Mijnmuseum Kerkrade/Rolduc)

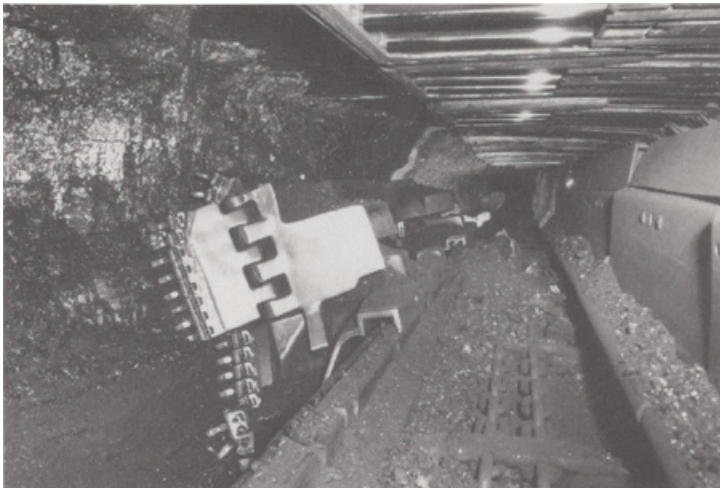

Mijnwerkers wachtend om met de liftkooi ondergronds te gaan (Foto Mijnmuseum Kerkrade/Rolduc)

*3

Mijnwerkers aan het werk met de wandlondersteuning in een pijler (Foto Mijnmuseum Kerkrade/Rolduc)

Kolenschaaf in een Duitse mijn

Het drama-Zwartberg, 1965 (© Anton Werker)

Mijnwerkersvrouwen stelden zich tijdens de Great Strike van 1984/85 in Barnsley (Yorkshire) teweer tegen de voorgenomen mijnsluitingen

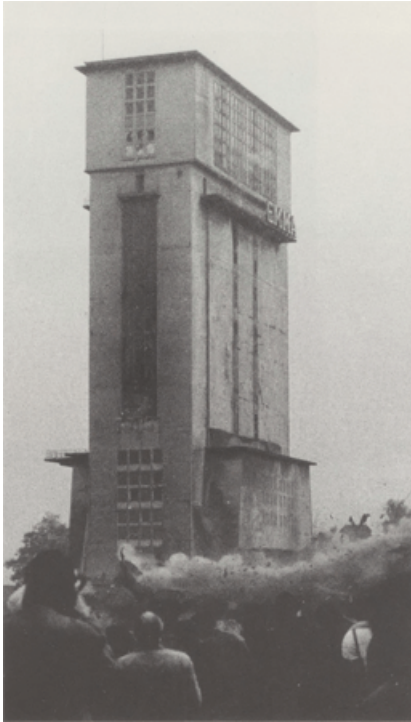

De ramp in Marcinelle (1956): familie van mijnwerkers dringt samen bij het hek

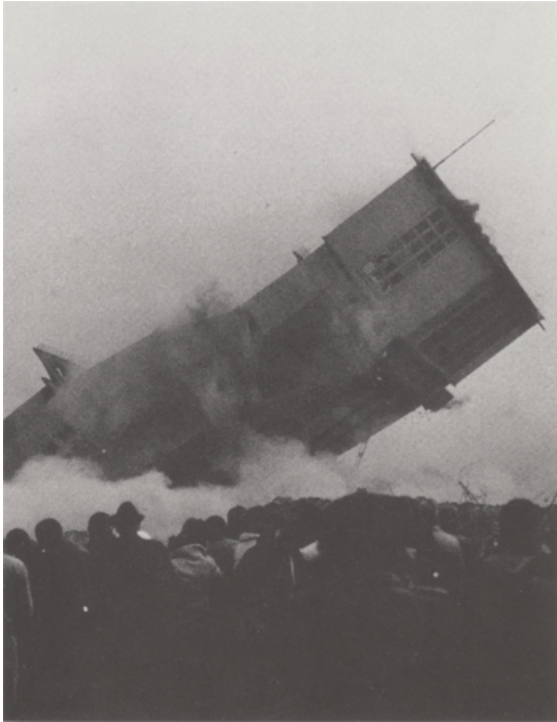

De cité van Eindhoven (Belgisch Limburg); op de achtergrond de mijn

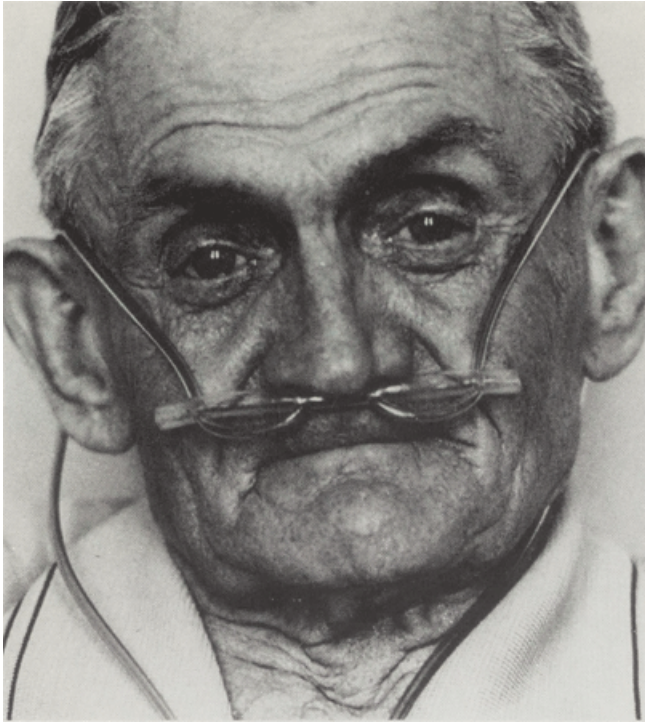
*6

Max Paumen, *De laatste gang. Het verdwijnen van de Europese mijnwerker*

Het springen van de mijnschacht Emma (© Freddy Rikken)

Silicose-slachtoffer met zuurstoftoevoer (© Freddy Rikken)

daargelaten nog dat niemand wist waar hij wat moest zoeken. Dus behalve de beheerder was er niemand te zien.

Ik ging het kantoor van de mijn binnen. De gangen klonken hol. Een loketje was verlaten. Alles ademde hier de reuk van de naderende dood. Ik stelde me voor hoe het vroeger was, toen het hier een komen en gaan moet zijn geweest van nijvere mensen. Er kwam een vrouw aangelopen met een map met papieren in haar hand. De interim-manager zat ergens daarachter in zijn kantoor, zei ze. Ik meldde me er. Drie mannen die over een bureau vol paperassen gebogen zaten, keken me verbaasd aan. Wat ik er moest? Ik wilde graag wat meer weten over de mijn, zei ik. Dat kon niet, dan moest ik me melden bij British Coal en of ik me maar terstond van het terrein wilde verwijderen, want de heren hadden 't te druk. Toen ik het kantoor verliet werd me nog nageroepen dat het ten strengste verboden was op het terrein foto's te maken; alsof het om een diep defensiegeheim ging wat hier werd bewaard, maar het was niet meer dan een uit productie genomen mijn die op dat moment ondergronds werd ontmanteld.

Toen maar weer het dorp in. Door de straten schuifelden wat mensen. Sommigen hadden het zwart van het kolengruis nog in de poriën zitten. Een jongen bij de bushalte hield een zeer uitvoerig relaas in een onverstaanbaar dialect. Wat bleef hangen was 'vierduizend pond'. Dat was, zoals me later duidelijk werd, de prijs die British Coal, tot december 1991 eigenaar van de mijn, de mijnwerkers betaalde als vertrekpremie toen ze besloot de 'pit' te sluiten. Officieel heette het 'dat het geen zin had een mijn open te houden als men niet in staat is kolen te winnen tegen prijzen die de klanten bereid zijn te betalen.'¹⁰ Beheerder Sam Norburn van het gemeenschapshuis was veel beter te verstaan dan de jongen van de bushalte, maar Sam was dan ook plaatselijk correspondent van een advertentieblad. 'Openlijk zul je hier op straat niemand zien huilen, want ze hebben dat geld gekregen (overigens tienmaal minder dan de oprotpremie voor de laatste sanering), maar als dat op is dan zullen ze wel anders piepen.' Maar voor het juiste verhaal, zei Sam, moest ik bij Chris Mallender zijn. Die werkte bij de gemeente Rotherham, waartoe Thurcroft behoort, en hij was de grote

man achter het stoutmoedige plan dat in het Verenigd Koninkrijk zoveel opzien baarde.

163 van de 200 werknemers van de mijn besloten de 4000 pond op een hoop te gooien. Enthousiast doken ze vervolgens het diepe zwarte gat in om er als gekken tekeer te gaan in een poging te bewijzen dat de mijnsluiting ten onrechte was. Totdat in juli 1992 het noodlot onverbiddelijk toesloeg. De mijnwerkers bleken namelijk niet in staat om de aan British Coal te betalen onderhoudskosten voor de mijn te voldoen en een mijn die niet wordt onderhouden, wordt onwerkbaar omdat gas en water toeslaan. Volgens de mijnwerkers had British Coal voor het onderhoud 20 000 pond per week in rekening gebracht en daar konden ze niet tegenop delven. Sedertdien zaten de 163 vermetelen thuis duimen te draaien, keken nors voor zich uit en snapten van alles niks meer.

Mallender, die toevalligerwijs de dag van mijn bezoek in het dorp was en die met plaatselijk secretaris Paul Roddis van de National Union of Mineworkers van Arthur Scargill in de Welfarehal bezig was een vergadering voor te bereiden, kon er nog niet over uit dat zijn mensen met werken moesten stoppen. ‘We dolven prima cokeskolen, gemiddeld 300 000 ton per jaar. Onze afnemers British Steel en de elektriciteitscentrales waren zeer tevreden over ons produkt. De laatste jaren maakten we bijna 8 miljoen pond winst per jaar. Onze produktiekosten lagen tussen de 25 en 28 pond per ton, waarmee we 12 pond zaten onder de gemiddelde produktiekosten in het Verenigd Koninkrijk. We konden de kolen verkopen voor een prijs die ergens vóór in de 30 pond lag. British Coal investeerde in 1991, zes maanden voordat ze besloot de mijn te sluiten, nog 10 miljoen pond om haar te moderniseren. De regering wil de mijnen gaan privatiseren. Wij gaven daarvan zo te zeggen een prachtig voorbeeld en nu dit. Wat ik denk? Dat British Coal onder druk van de regering ons de keel moest doorsnijden, want in Londen willen ze van de kolenmijnen maar vooral van de lastige mijnwerkers af. Maar voor deze streek is de sluiting een regelrechte ramp. Hier ligt het werkloosheidspercentage al ver boven de twintig. Er is geen ander werk en al heeft men op het mijnterrein een Job Shop, ik weet zeker dat ze daar in

hun bestand niet één baantje hebben te vergeven.’

Toen ik uit Thurcroft wegreed, stond Sam Norburn me nog lang na te wuiven. ‘Vertel ze in je land maar welke waanzinnigheden hier mogelijk zijn. Het zijn in Londen moordenaars, die hard werkende mensen om zeep helpen. Het is een godgeklagd schandaal.’ Toen ik een half jaar later - in februari 1993 - nog eens in Thurcroft ging kijken, was de mijn voorgoed gesloten. Waar eens de mijngebouwen en de schacht hadden gestaan, lag nu een grote egale vlakte. Alleen het directiekantoor stond nog overeind. De ramen waren dichtgespijkerd. Beter kon de vergane glorie niet in beeld worden gebracht.

Uitstel van executie

Op 30 maart 1993 stemde een meerderheid van het Britse parlement voor het voorstel van minister Michael Heseltine van Handel en Industrie om twaalf van de eenendertig mijnen die in zijn plannen van oktober 1992 gesloten hadden moeten worden, alsnog open te houden. Daarvoor was een bedrag gereserveerd van 200 miljoen pond. Daarmee bezwoer de regering een opstand in eigen gelederen, maar de tegenstanders van Labour en de liberalen bleven erbij dat het aanvaarden van het gewijzigde voorstel niet meer was dan een uitstel van executie. Labour-afgevaardigde Robin Cook rekende voor dat het besluit betekende dat de helft van de Britse kolenvoorraden, die voor een periode van driehonderd jaar toegankelijk waren gemaakt, verloren zal gaan en dat tegen het jaar 2000 het land driekwart van de steenkool zal moeten importeren, terwijl men in 1988 nog geheel in de eigen behoefte kon voorzien. Heseltine moest toegeven dat het hem sinds oktober 1992 niet was gelukt nieuwe markten voor de Britse steenkolen te vinden. De elektriciteitsproductiebedrijven waren niet bereid geweest om voor de jaren tot 1998 in totaal meer dan de afgesproken 160 miljoen ton Britse steenkolen af te nemen. Ze waren niet in staat, zeiden ze, om de rol van het Britse Noordzeegas, noch van de met behulp van kernenergie uit Frankrijk geïmporteerde elektriciteit terug te dringen.

Tijdens de vergadering demonstreerden 5000 mijnwerkers

in de buurt van het parlamentsgebouw. Dat aantal viel tegen, zeker in vergelijking met de 100 000 Britten die in oktober nog de straat op waren gegaan om uiting te geven aan hun verontwaardiging over de toen geopperde plannen om eenenderig van de vijftig mijnen te sluiten. Het leek erop dat de ergste weerstand was gebroken en dat de strijdbaarheid van het eens zo krachtige mijnwerkerslegioen was geknakt; dat de conservatieve regering, indachtig het streven van Margaret Thatcher in de jaren tachtig, voorgoed had afgerekend met de lastpakken. De mijnwerkers legden zich ook bij de gewijzigde plannen niet neer. Ze hielden vast aan hun uitgangspunt: Coal not dole.

Eindnoten:

1. *Yorkshire Evening Post*, 18 januari 1993.
2. *County under siege*, Alan Griffin, 1985, een uitgave van de UDM.
3. *The Guardian*, 1 augustus 1992.
4. *Yorkshire Evening Post*, 18 januari 1993.
5. *NRC Handelsblad*, 22 oktober 1992.
6. *A Century of struggle, Britain's Miners in Pictures 1889-1989*, uitgegeven bij het 100-jarig bestaan van de Miner's Federation of Great-Britain MFGB, de voorloper van de NUM.
7. Ibidem.
8. *NRC Handelsblad*, 22 oktober 1992.
9. *Observer Magazine*, januari 1993.
10. Publikatie van British Coal, juli 1992.

Hoofdstuk 5

De mijn in

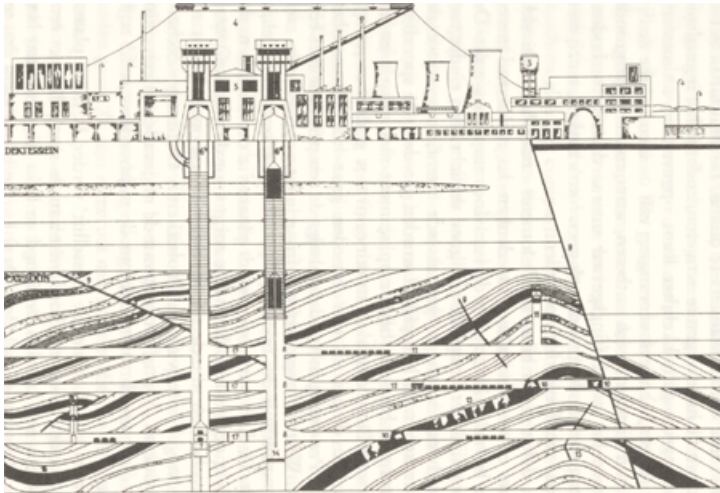
Pas als we al minstens een half uur op ongeveer 900 meter onder de grond gelopen hebben zien we de eerste mijnwerker. Hij ligt op zijn buik op de transportband waarmee de kolen uit de pijlers worden vervoerd en hij glijdt voorbij. ‘Glück auf’ roept hij en we roepen ‘Glück auf’ terug. Dan lost hij op in de duisternis en hoort men alleen nog het geraas van de transportband en staan we weer alleen in de permanente luchtstroom die op de plek waar de kolen werkelijk worden gedolven - ook wel het kolenfront genoemd - zal aanwakkeren tot een kleine storm, die vooral veel kolenstof verplaatst.

Ik bevind me in de Duitse mijn Friedrich Heinrich van Ruhrkohle AG in Kamp-Lintfort in het westelijke Ruhrgebied. Het gaat om een zeventig jaar oude drie-schachtenmijn met twee verdiepingen, een op 600 meter en een op 885 meter onder de grond. Via de verdiepingen en de vandaaruit gegraven steengangen bereikt men de pijlers, waar de kolen worden gewonnen. De mijn had in 1992 nog ongeveer 3600 medewerkers, van wie 2300 ondergronders. Toen waren nog ongeveer 300 jonge mijnwerkers in opleiding. In dat jaar werd ruim 2 miljoen ton zogenoemde esskolen gewonnen. Ze waren bestemd voor de cokesfabrieken. Esskolen bevatten tussen de tien en vijftien procent vluchtige stof. Ze worden vaak gemengd met vetkolen, dat wil zeggen kolen met een groter bestanddeel aan vluchtige stof om zo een voor de cokesfabrieken geschikt mengsel te krijgen. Cokes zijn een zeer koolstofrijk produkt dat wordt verkregen door destillatie (verhitten zonder toetreding van lucht). Ze worden gebruikt bij de bereiding van staal.¹

Het kolenveld van de Friedrich Heinrich is 123 vierkante

kilometer groot, de totale lengte van de gangen 139 kilometer. Voordat men bovengronds in een gigantische hal komt, waar zich vroeger duizenden mijnwerkers aan loketten lieten indelen voor hun werk ‘unter Tage’, zoals dat in het Duits zo treffend heet, ziet men kraakheldere kantoren met enorme beeldschermen. Daaraan zitten de operateurs. Zij besturen met knoppen op panelen de hele onderaardse stad en zetten de kolengraafmachines aan of uit. Ze kunnen de rode dodemansknop indrukken mocht er gevaar ontstaan: dan komt de hele mijn stil te liggen, maar, zegt een operateur, ‘dat is me nog nooit overkomen’. ‘Het laatste ongeluk in de mijn vond,’ aldus woordvoerder ir. Randolph Apostel, ‘twintig jaar geleden plaats. De mijnwerkers zijn wát trots op hun mijn. We hebben altijd geweldig gewerkt. We hebben met onze veiligheid en onze produktiviteit altijd aan de top gestaan. Op het ogenblik winnen we per dienst van acht uur per man 5877 kilo kolen, wat in 1983 nog maar 3882 kilo was. We dachten dat we nooit gepakt zouden worden, maar volgend jaar (1993) moeten we samengaan met onze buurman de Rheinlandmijn, want die is te zwak om op eigen benen te blijven voortbestaan,’ stelt Apostel met enige spijt in zijn stem vast.

De tocht naar beneden begint in de kleedlokalen, waar men zich tooit in de typische mijnwerkersdracht: zweetdoekje om de hals, scheenbeschermers, schoenen met verstevigde neuzen, een helm en aan een koppelriem het koolmonoxydefilter, dat het gevaarlijke koolmonoxyde tegenhoudt dat kan ontstaan bij mijnbranden. Apostel demonstreert het filter. Je moet een mondstuk gebruiken indien er sprake is van een te hoge concentratie mijngas. Hij vergelijkt het met het demonstreren van het reddingsvest in een vliegtuig voor het geval men in zee stort. ‘Maar hebt u dat al eens ooit meegemaakt? Dat is hetzelfde met het koolmonoxyde. Het komt zelden voor dat we van het filter gebruik moeten maken, maar je weet maar nooit; vandaar deze demonstratie,’ aldus Apostel. Verder heb je aan je koppelriem de batterij voor de lamp hangen. Die zal tijdens de tocht ondergronds zo zwaar gaan wegen dat ze van lood lijkt te zijn. Na de metamorfose ben je geen doctor, ingenieur of journalist meer, maar gewoon een mijnwerker, hoewel kenners het

Doorsnede van een Nederlandse kolenmijn.

(Bron: Gedenkboek bij gelegenheid van het vijftigjarig bestaan van de Staatsmijnen in Limburg)

onderscheid in rang en stand toch weten te maken (zie daarvoor hoofdstuk 7). Dan gaat het, na het klinken van een bel die wordt bediend door de seingever, met de lift met zo'n razende vaart - 8 meter per seconde - door de schacht naar beneden dat de oren verstopt raken. Het eerste rondje snuiftabak wordt uitgedeeld. Het goedje is zo sterk dat het lijkt of je voorhoofdsholte splijt. Argeloze bezoekers krijgen het meestal aangeboden, want de mijnwerkers weten maar al te goed wat de werking ervan is; het is een van hun manieren om wat met buitenstaanders te dollen. De snuiftabak is bedoeld om de luchtwegen te activeren, zodat je het ingeademde kolengruis gemakkelijker kunt opgeven en uithoesten. Voor rokers is het een vervanging van de nicotine die ze tijdens hun dienst moeten ontberen, want roken ondergronds is gezien het ontploffingsgevaar uiteraard strikt verboden. Zo mag men ondergronds ook geen foto's maken, tenzij met speciaal verzekerde fototoestellen.

We dalen af tot bijna een kilometer onder het maaiveld. Je kunt er maar beter niet aan denken dat er duizend meter aarde boven je hangt. Op de laadvloer stappen we uit. De gangen zijn hier hoog. Ze zijn goed verlicht. Een eindje van de laadvloer staan de gepantserde treintjes waarmee de mijnwerkers naar hun pijlers worden gereden. De spoorlijntjes vormen hier een heus emplacement met wissels en al. Het zweet loopt dan al in straaltjes over je gezicht en je rug, want hoe dieper je naar beneden gaat hoe warmer het wordt. Per dertig meter dalen stijgt de temperatuur met één graad. Werd de mijn niet van frisse lucht voorzien, dan zou de temperatuur zo hoog oplopen dat werken onmogelijk wordt. De luchtverversing vindt plaats via de schachten: de ene trekt de lucht in, de andere zorgt voor de afvoer. Overal hangen borden, die de mijnwerkers wijzen op de plicht zo veilig mogelijk te werken. 'Sauberkeit + Ordnung = Sicherheit' staat er. 'Vijftig procent van de ongevallen in een mijn komt door onachtzaamheid van de mijnwerkers zelf,' zegt Apostel.

Daarna gaat het met de 'Sessellift' verder. Ik neem plaats op een zadel, houd me goed vast aan de stang die met een katrol aan een kabel is bevestigd en licht wiegend gaat het steeds dieper naar beneden. Daar kun je niet anders dan te

voet verdergaan door gangen van wel zes kilometer lang. Maar hier kun je in ieder geval nog rechtop lopen, zij het dat je het gehelmde hoofd regelmatig stoot aan buizen, die tegen het plafond lopen. Hoe dieper je de mijn ingaat, hoe donkerder het wordt. Uiteindelijk is er alleen nog het licht van de mijnlamp. In het schijnsel van dat licht doen de mijnwerkers aan het kolenfront hun werk. Vroeger liepen ze door de slechte verlichting oogschade op en leden ze aan een ziekte in het evenwichtsorgaan, die duizelingen veroorzaakte. Er loopt roodbruin, ijzerhoudend water door goten. Op gezette afstanden hoor je stemmen uit een luidspreker: de intercom, waarmee met elkaar en met boven het contact wordt onderhouden. We passeren luchtsluizen, die de moderne mijn in compartimenten verdelen; enerzijds om ervoor te zorgen dat de verse lucht de juiste weg kiest, anderzijds uit veiligheidsoverwegingen. In de Nederlandse mijnen mochten zich per compartiment maar honderd mijnwerkers bevinden zodat het effect van eventuele branden, instortingen of ontploffingen enigermate beperkt bleef.

De luchtstroom wordt steeds heviger, doordat de steengangen en pijlers steeds smaller worden. In de Duitse mijn staan op vaste afstanden in de welving van de steengangen reservoirs met water, dat wordt gebruikt als er brand zou uitbreken. In de Poolse mijn, waar ik ondergronds ging, gebruikte men daar zeer fijngemalen poeder voor. Elk compartiment in de Duitse mijnen beschikt ook over de zogenoemde Dahlbusch-Bombe, een huls van staal die op een torpedo lijkt en waarin precies een mijnwerker past. Bij instortingen, waarbij delen van de mijn onbereikbaar worden, boort men gaten waardoor de benarde mijnwerkers met behulp van de torpedo kunnen worden bevrijd. De bom kreeg zijn naam naar de Duitse mijn Dahlbusch, waar ze in de jaren vijftig het eerst werd gebruikt. Ook tijdens de grote mijnramp in Lengede (1963) werd de bom ingezet. Elke mijn heeft bovendien een aparte reddingsploeg, die met de diensten naar beneden gaat. Ze zijn uitgerust met zuurstofflessen en gasmaskers.

Aan het kolenfront in de Friedrich Heinrich zijn zegge en schrijve twee mijnwerkers te zien: de ene om de machine, de andere om zijn collega in de gaten te houden, want een on-

geluk zit in een klein hoekje. De Friedrich Heinrich is een zeer moderne mijn: met slechts zestig man per 24 uur houdt men zich er bezig met de daadwerkelijke kolenwinning; de rest van het personeel doet onderhouds-, controle- en reparatiewerk of regelt het vervoer per treintjes en per liften. In de pijler staat een machtige 50 meter lange machine met twee enorme raderen, die de kolenwand steeds verder afkerven en de gewonnen kolen op een transportband gooien. Men moet hier gebukt lopen tussen de stempels, ofwel de stutten, die het dak van de pijler dragen. De mijn kent de zogenaamde wandelondersteuning. Die verplaatst zich volledig mechanisch naar gelang het werk in de pijler vordert. In oudere mijnen moesten de stempels - eerst van hout, later van staal - stuk voor stuk worden geplaatst. Zou men niet stutten, dan zouden de pijlers en gangen door de enorme druk van de aarde geheid instorten. Als de operateur boven de schaafmachine in beweging zet, kerven de raderen zich in de kolenwand. De aldus gewonnen kolen worden op de transportband gegooid. Men zou van de helse machine een geweldig kabaal verwachten, maar dat valt erg mee. De stofproductie is echter zo enorm dat zich op de brilleglazen direct een vette laag kolengruis afzet en men werkelijk zo pikzwart wordt als op foto's van mijnwerkers vaak te zien is. Het stof beneemt je de adem. Je zou wensen dat je boven was in de frisse lucht.

Op de weg terug ben je zo uitgeput dat de gids voorstelt om de transportband te nemen, eigenlijk een exclusief voorrecht van de mijnwerkers. Daar lig je dan met je buik op de kolen, die als goud glinsteren in het spaarzame licht; boven op het beste wat Moeder Aarde te bieden had totdat aardgas, olie en kernenergie de mijnindustrie in de meeste Westeuropese landen begonnen terug te dringen. De keel is droog en de tong voelt aan als leer. Boven krijg je cognac en staan de broodjes en de koffie klaar. Aan een tafeltje naast ons zit een groep mijnwerkersvrouwen, die vandaag mochten zien onder welke omstandigheden hun mannen moeten werken. 'Nooit,' zegt een van de vrouwen, die net als ik aan engtevrees lijdt, 'krijgen ze me de mijn meer in. Ik heb bloed, zweet en water gezweet.' Dan ga je onder de douche. Maar ook daarna zullen de randen van je ogen nog dagen-

lang zwart blijven; je koestert de rouwrand zorgvuldig want hij is het oogmerk; het bewijs dat je je in het diepste van de aarde hebt durven begeven. Voor een mijnwerker een alledaagse gebeurtenis, maar voor een buitenstaander een penibel avontuur waarover hij nog lang in geuren en kleuren vertelt.

Eindnoten:

1. De Nederlands Limburgse staatsmijnen haalden uit de cokes het gas voor de chemische industrie. Het gas dat over was werd met leidingen naar de huishoudens gevoerd in heel Zuid-Nederland. Daardoor ook werd DSM, toen het aardgas van Slochteren gedistribueerd moest worden, betrokken bij de Nederlandse Gasunie: het Zuidnederlandse gasdistributienet werd tegen deelneming in de opbrengst aan de Gasunie overgedragen.

Hoofdstuk 6

Duitse kolen onder vuur

Het was een koude en natte novemberdag in 1991. Ik was afgegaan op berichten dat zich in de mijn Sophia-Jacoba in het Duitse Hückelhoven vlak over de Nederlandse grens mijnwerkers ondergronds hadden verschanst als protest tegen de voorgenomen sluiting van hun mijn. Eerst was ik terechtgekomen bij Franz-Josef Sonnen, voorzitter van de ondernemingsraad, die had verteld wanneer de doodsklok over de mijn was gaan luiden. Dat was een paar dagen eerder toen minister Jürgen Möllemann (Economische Zaken - inmiddels afgetreden) bekend had gemaakt dat de Bondsrepubliek geen geld meer wilde steken in de ontginning van een nieuw kolenveld. 'Dat houdt in dat de mijn in '97 of daaromtrent moet sluiten omdat onze kolenreserves dan zijn uitgeput. Dat wil zeggen dat er dan vierduizend mensen op straat komen te staan, want economisch heeft deze streek niks te bieden. Daarmee komt de werkloosheid op meer dan 25 procent,' zei Sonnen.

Vervolgens nodigde hij me uit om naar de bezetters te gaan. We gingen in razende vaart met de lift naar beneden. Na enige honderden meters te hebben gelopen, kwamen we bij de mijnwerkers aan. Het waren er zo'n 150. Ze maakten zich klaar voor de nacht. Er werd met planken gesjouwd, die op de hobbelige vloer werden gelegd. Daaroverheen werden paardedekens uitgespreid. Een aantal lag al te slapen. Anderen keken me, terwijl in het spaarzame lamplicht slechts het wit van hun ogen was te zien, onderzoekend aan. Een elektriciën van veertig jaar werd boos toen ik hem vroeg waarom men zich zo verzette tegen het uitbannen van gevaarlijk en ongezond werk. 'Wat moeten we dan, man,' snauwde hij me toe, 'er is geen ander werk. Bij sluiting ko-

men alleen al driehonderd elektriciëns op straat te staan.’ De uitval was wellicht feller dan bedoeld. Speelde in zijn achterhoofd de wetenschap dat de Sophia-Jacoba van oorsprong Nederlands eigendom was? De familie van Beuningen, die in textiel deed, had kort na de Eerste Wereldoorlog in ruil voor een lening aan de Duitse staat de concessierechten verworven. De Nederlandse mijn ingenieur Gerard de Voos was er jarenlang hoofddirecteur geweest. Later was de mijn in handen gekomen van de Steenkolen Handels Vereniging SHV en nog later in die van de Robecogroep, die zich in 1988 had teruggetrokken, toen bleek dat er met de kolen geen cent meer was te verdienen. Sindsdien werkte de mijn onder de vlag van Ruhrkohle AG, een samenwerkingsverband van de meeste Duitse steenkolenmijnen.

De Sophia-Jacoba, waarvan de concessie grenst aan die van de nooit in exploitatie genomen Nederlandse mijn Beatrix in Vlodrop, produceerde in 1991 nog 1,6 miljoen ton antraciet per jaar, waarvan 1 miljoen ton werd geleverd aan de elektriciteitscentrales en de rest als huisbrandkolen. Op elke ton kolen werd door de mijn 15 DM toegelegd. Daardoor was de liquiditeitspositie ernstig aangetast. Om het nieuwe kolenveld te ontginnen had men 135 miljoen DM nodig, maar minister Möllemann wenste dat geld niet te geven. Dat was in de dagen dat Duitsland, dat met zeer aanzienlijke subsidies de mijnen steunt, flink op de nek werd gezeten door de Europese Commissie in Brussel, die vond dat de subsidiëring de spuigaten uitliep.

Uiteindelijk zouden de vakbonden en de overheid overeenkomen dat de mijn pas zal worden gesloten als er voldoende vervangend werk zal zijn, maar langer dan 1996 zou ze toch niet openblijven. ‘Sluiten van de mijn is voor dit gebied een ramp. Bij Akzo in het naburige Heinsberg vervallen ook al meer dan duizend arbeidsplaatsen en bij de Eschweiler Bergwerksverein (eveneens een steenkolenmijn) in Ubach Palenberg komen achtduizend plaatsen te vervallen. Wij kunnen zonder hulp van de overheid in Bonn onmogelijk vóór 1997 voor vervangend werk zorgen. We spannen ons weliswaar in om industrieterreinen aan te leggen, maar dan blijft nog de vraag of de bedrijven wel zullen komen. Ze krijgen hier immers een premie van vijftien procent op

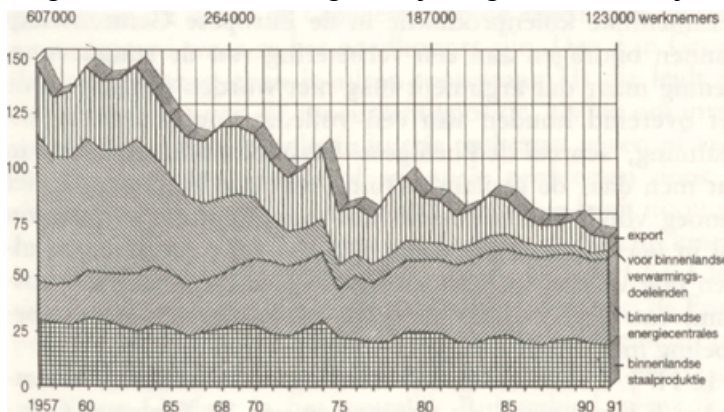
investeringen tegenover veertig procent in het voormalige Oost-Duitsland,' had Jürgen Sester, hoofd van de economische afdeling van de gemeente Hückelhoven gezegd.

De emoties in Hückelhoven en verre omgeving waren in die dagen, eind 1991, hoog opgelopen. Actievoerende mijnwerkers spraken er schande van dat in het naburige Wassenberg 400 000 DM in een opvangcentrum voor asielzoekers was gestoken, terwijl, zeiden ze, 'voor mensen zoals wij die willen werken niks wordt gedaan'. Die opmerking doet hier terzake omdat ze iets weergeeft van de gevoelens onder Duitsers, vooral onder degenen die het economisch slecht gaat, ten aanzien van vreemdelingen. Overal in de streek hingen plakkaats: 'Hände weg von Sophia-Jacoba.' Toen ik weer bovenkwam van mijn bezoek aan de bezetters, was het buiten donker geworden. Op de parkeerplaats voor de mijn stonden vuurpotten, waaraan vrouwen en kinderen zich warmden. Een vrouw barstte in huilen uit. 'Toen we maandag op de televisie hoorden dat we niet aan een nieuw kolenveld mochten beginnen, dachten we dat de wereld verging. Mijn man is drieënvijftig en die kan nergens meer terecht.' Op haar borst droeg ze een button. Daar stond op 'Vecht met ons mee voor de Sophia-Jacoba'. Het zou een tevergeefs gevecht blijken.

Ook de Duitse mijnindustrie is ondanks een jaarlijkse subsidie van 10,2 miljard DM in 1992 - men leest het goed - net als die in andere Europese landen op de terugtocht. Het aantal Duitse mijnen zal tot het jaar 2005 worden teruggebracht van 25 naar 17. Zo staat het in het met de regering overeengekomen 'Kohlekonzept 2005'. Dat houdt een reductie in aan arbeidsplaatsen van 125 000 naar 78 000. Ter vergelijking: in 1957 werkten er in de Duitse mijnindustrie nog meer dan 430 000 mensen. De produktie zal worden teruggebracht van 70 naar 50 miljoen ton. De afzet daarvan aan elektriciteitscentrales en de staalindustrie is in ieder geval tot einde 1995 verzekerd door een overeenkomst. De gezamenlijke Duitse steenkolenmijnen in het Ruhrgebied en het Saarbekken en de mijn Preussag in Ibbenbüren streven samen met de Bondsregering en de vakbonden naar het overeind houden ook na 2005 van een deel van de kolenindustrie: enerzijds wegens de werkgelegenheid, anderzijds om-

dat Duitsland geen andere energiebronnen dan de kolen (zwarte en bruinkool) heeft. Maar óók de glorie dagen van de Duitse mijnen zijn duidelijk voorbij. Een geschiedenis van meer dan twee eeuwen staat op het punt te verstikken in een onderaards labirint.

De Duitse mijnindustrie kwam in 1767 pas goed van de grond toen het zogenoemde koninklijke General-Privilegium werd afgekondigd. Het hield in dat mannen die bereid waren in de mijnen te gaan werken, vrij kregen van militaire dienst en van belastingen en het recht kregen wapens te dragen en te gaan vissen en jagen waar ze dat wilden.¹ Honderdduizenden Duitsers hebben sindsdien overal in Duitsland, maar vooral in het Ruhrgebied en het Saarbekken, gewroet naar het zwarte goud. In het Mijnbouwmuseum van Bochum, waar men kan afdalen in een imitatiemijn, ziet men de resultaten van hun noeste arbeid: hele onderaardse steden met een totale oppervlakte van tienduizenden vierkante kilometers zijn aldus ontstaan. In het Akense bekken wemelde het vroeger van de mijnen en mijntjes, die allemaal wegens uitputting van de kolenlagen zijn gesloten. Bekend was de tamelijk grote mijn Carolus Magnus, die een zeer geavanceerde methode kende voor het scheiden van kolen en mijnsteen langs elektrostatische weg. Er zijn nogal wat overblijfselen van die mijnen te zien.

Verkopen van Duitse (zwarte) kolen en werkgelegenheid in de mijnindustrie tussen 1957 en 1991

Evenals in andere Westeuropese landen kwam ook in Duitsland de klad in de kolenindustrie tijdens de oliecrisis van de jaren vijftig van deze eeuw. Daarna is het zeer snel bergafwaarts gegaan. Naar Duitse kolen is in het buitenland nauwelijks vraag meer, omdat ze veel te duur zijn. Dat er toch nog een handjevol mijnen open is komt door de overheidssubsidies waarmee in feite het verschil tussen de lagere wereldmarktprijs, die in 1992 op ongeveer 44 dollar lag, en de Duitse prijs (270 DM per ton = 308 gulden) werd bijgepast. Bonn en de deelstaten Noordrijn-Westfalen en Saarland fourneerden in 1992 4,8 miljard DM aan subsidies. Daar kwam toen nog eens 5,4 miljard DM bovenop door de zogenoemde 'Kohlepfennig', die elke burger moet betalen aan de stroomleveranciers om die in staat te stellen de dure Duitse kolen te blijven afnemen. Het gaat om een toeslag van 7,75 procent op de elektriciteitsrekening. De gezamenlijke subsidie noemt men bij Ruhrkohle AG in Essen 'de verzekeringspremie voor de toekomst'. Zelfs staat in de statuten van de Duitse mijnen dat ze er niet zijn om winst te maken, maar om de mensen aan het werk te houden.

De Europese Commissie in Brussel daarentegen heeft daar heel andere gedachten over en kapittelde Duitsland wegens zijn subsidiepolitiek. In oktober 1992 schreef de Europese commissaris voor Energiezaken António Cardoso e Cunha nog een brief aan Möllemann. 'Weliswaar zou een gezamenlijke kolenproductie in de Europese Gemeenschap kunnen bijdragen aan een verbetering van de energievoorziening maar dat argument mag niet worden gebruikt voor het overeind houden van een volledig oneconomische inspanning,' schreef de Portugees. De brief uit Brussel hield in dat men daar de geplande Duitse reductie bij lange na niet genoeg vond. Staatssubsidie van meer dan 200 DM per ton zal in 1997 worden verboden. Daarna zal ondersteuning alleen nog worden toegestaan aan mijnen die onder dat kostenniveau liggen of als het geld wordt gegeven met de bedoeling mijnen stil te leggen.

Ir. H.-J. Laufer en dr. M. Hessling van Ruhrkohle verzetten zich hevig tegen dit voornemen van de Europese Commissie. Zij vreesden dat, als deze plannen doorgaan, niet alleen alle Duitse, maar ook de meeste Europese mijnen geslo-

ten moeten worden, omdat ze allemaal ver boven het gemiddelde kostenniveau zullen blijven. ‘Het Brusselse voornemen is in schrille tegenstelling tot wat het Europese parlement en de Europese ministerraad vinden en ook met ons uitgangspunt dat we onze kolenindustrie nodig blijven hebben om een deel van de binnenlandse vraag naar energie veilig te stellen en ons minder afhankelijk te maken van import. Tijdens de oliecrises in de jaren zeventig hebben we gemerkt hoe gevaarlijk die afhankelijkheidspositie is. Bovendien heeft ons land in de steenkolen en de bruinkool en kernenergie de enige eigen energiebronnen, want olie hebben we niet en aardgas maar heel weinig. Gelukkig is de energieparagraaf uit het verdrag van Maastricht gebleven. Dat betekent dat elk land voorlopig zijn eigen politiek kan blijven voeren. Zou Nederland het leuk vinden als men in Brussel zou gaan bepalen wat het met zijn aardgas moet gaan doen?’ vroegen Laufer en Hessling zich toen af. Ze merkten er nog bij op dat het sluiten van mijnen onherroepelijk is. In een gesloten mijn zullen de kolen onder water verdwijnen. Mocht men in de toekomst toch weer opnieuw kolen gaan delven dan zullen er geheel nieuwe mijnen in nieuwe kolenvelden gebouwd moeten worden. Het bouwen van een nieuwe mijn kost minimaal 1 miljard gulden per schacht.

De Europese Commissie, zo vertelde men mij in Brussel, gaat ervan uit dat in de Gemeenschap de kolen daar worden geproduceerd waar ze het goedkoopst zijn. Dat is in Groot-Brittannië. Staatssteun is alleen toegestaan als die leidt tot een verbetering van de concurrentiepositie, als het om investeringen gaat die de kolenindustrie toekomst geven of voor het oplossen van sociale of regionale problemen door de sluiting van mijnen. ‘De Europese Commissie heeft nooit gezegd dat de mijnen dicht moeten, wel dat de beschikkingen zo nauwkeurig mogelijk worden nageleefd,’ zei Chr. Cleutinx, hoofd van de afdeling Vaste Brandstoffen van de Europese Gemeenschap in Brussel. De sociale problemen door mijnsluitingen kunnen ongelooflijk groot zijn. In een stadje als Kamp-Lintfort in het westelijk Ruhrgebied, waar ik in de mijn Friedrich Heinrich afdaalde, is 40 procent van de bevolking afhankelijk van de mijnen; in Bergkamen in het

oostelijk Ruhrgebied is dat zelfs 60 procent.

De Duitse strategie was er tot nog toe op gericht om het afbouwen van de mijnindustrie geleidelijk te laten verlopen zodat voor de vervallende arbeidsplaatsen alternatieven kunnen worden geschapen. In de oprichtingsakte van Ruhrkohle uit 1969 is daarom opgenomen dat de mijnen een bepaald deel van de omzet zullen steken in andere activiteiten zoals de chemie, milieutechniek, handel en diensten. In 1992 ging daar bij Ruhrkohle 36 procent van de totale jaarlijkse omzet, die toen 22 miljard DM bedroeg, heen. Met dat geld heeft Ruhrkohle een groot aantal dochters opgericht en aandelen gekocht in andere ondernemingen. Daarin vinden te zamen 41 000 mensen werk. De Duitse kolenindustrie stelt haar kennis ter beschikking van onder meer de Oekraïne, waar men in 1992 met Duitse hulp bezig was met de bouw van een nieuwe mijn en van landen als India, China, de Verenigde Staten en Australië. Dankzij de Duitse mijnindustrie vinden in de bedrijven die mijnmachines maken ten minste 20 000 mensen werk. Deze industrie voorziet voor 40 procent in de behoefte aan mijnmachines op de wereldmarkt.

Terwijl in Duitsland de produktiekosten van een ton steenkool in 1992 op 308 gulden lagen, was dat in Groot-Brittannië ongeveer 112 gulden. De vergelijking met Engeland, zeiden Laufer en Hessling van Ruhrkohle, gaat mank. In de Duitse prijs zijn niet zoals in Engeland uitsluitend de kosten van winning opgenomen, maar ook vele bijkomende kosten, zoals een bijdrage in de gezondheidszorg, schade die door de mijnindustrie in het verleden is aangebracht (bodemverzakkingen en het scheuren van huizen) en de bijzonder hoge sociale lasten. Een ondergrondse mijnwerker in Duitsland kan - mits hij voldoende dienstjaren heeft - al met pensioen als hij vijftig jaar is. Hij heeft een goed loon, zij het dat hij van de lijst van best betaalde vakmensen inmiddels van de eerste naar de vijfde plaats is gezakt, en hij heeft veel vakantie.

Eindnoten:

1. *Der Arbeitsplatz des Bergmanns*, Gabriele Unverfehrt en Evelyn Kroker, 1990.

Hoofdstuk 7

De mijnwerkersaard

Wat voor slag mensen is het dat diep onder de grond in hitte en modder in smalle pijlertjes en te midden van wolken stof zeven uur per dag of nog meer op zoek is naar het zwarte goud? Ik heb tijdens mijn naspeuringen voor dit boek met vele tientallen mijnwerkers gesproken in vele Europese landen. En telkens legde ik hun de vraag voor wat hen bezielde om werk te doen waarvan ze wisten dat ze het uiteindelijk bijna altijd met hun gezondheid zouden moeten bekopen. En dan keken ze me wat verbaasd aan omdat ik dat niet begreep. ‘Er wordt goed geld verdiend, maar dat is niet het belangrijkste. Daaronder,’ zeiden ze, ‘heerst kameraadschap. Je hangt aan elkaar vast in lief en leed.’ Mijnwerkers kennen een sterk gevoel van solidariteit, wat de aard van het werk en de omstandigheden met zich meebrengen. Ze zijn op elkaar aangewezen omdat ze immers uren aan één stuk werken op een paar vierkante meter. Ze zijn in voortdurend gevecht gewikkeld met de natuur en vooral met het gevaar. Daardoor voelen alle kompels zich lotsverbonden. Rangen spelen geen rol als er gevaar dreigt. Dan kan het voorkomen dat de hoofdingenieur moet gehoorzamen aan de eenvoudigste mijnwerker, omdat die toevallig beter zicht heeft op de situatie. Hun aard is er een van niet zeuren en aanpakken. Een man een man, een woord een woord. Je belazert de zaak niet. Het pand (de afgesproken hoeveelheid kolen) moet eruit. Daarvoor is een akkoord afgesloten, dat door lanterfantten van een van de ploeggenoten in gevaar kan komen, zo goed als een hele ploeg in gevaar kan komen door de fout van een van de collega's. De onderlinge band tijdens het werk is soms hechter dan de band in het gezin. De mijnwerker beschouwt de mijn als zijn vrouw.

Hij koestert haar met even veel liefde, en is in staat een crime passionel te plegen als de mijn hem afgepakt dreigt te worden. Dat zie je in alle landen waar mijnen worden gesloten.

Er bestaat een schitterend Nederlands mijnwerkerslied, waarin de haat-liefdeverhouding tussen de mijnwerker en de kolen wordt uitgedrukt. Een houwer wordt uitgedaagd door de wand, zoals men het kolenfront ook wel noemt, en spreekt hem toe: 'Jij dwarskop, jij knuppel, jij stijfkoppige koe, wil jij je voor mij niet verroeren? We zullen eens zien wie de sterkste is, ik verkoop je een dreun tussen je oren. Je zult voor me sterven, ik sla je kapot, ik zal je wel klein krijgen, smerig kreng. (...) Ik rammel, ik schop, ik trap je in je pens, ik mergel je uit tot op het bot, ik zal hem halen die rot antraciet, die stookwarmte diep uit je gat. (...) Daar lig je nu als een kreupele. Zal ik je maar op de schop nemen? Sukkel, arme hals, stuk verdriet, gloeiende vot [Limburgs voor achterwerk - MP] met oren.'¹ De natuur - ook bovengronds - staat hen na aan het hart. Mijningenieurs zijn niet zelden fervente bergbeklimmers, en veel mijnwerkers hebben wel ergens een tuintje waarin zij bloemen en groenten telen.

Tijdens hun opleiding wordt de mijnwerkers een grote mate van discipline bijgebracht. Dat is nodig om onder de grond in groepsverband verantwoord te kunnen opereren. Daardoor heeft het mijnwerkersvolk soms wat militaire trekjes; men spreekt niet voor niets over het mijnwerkerslegioen, het kolenfront, de kolenslag en vergelijkt hun pneumatische afbouwhamers niet zomaar met moderne zwaarden. Door hun outfit en hun helm hebben ze inderdaad iets van een frontsoldaat. Leerlingen van de Ondergrondse Vak School OVS in de Nederlands Limburgse mijnstreek moesten een eed doen, waarin ze blindelingse gehoorzaamheid zwoeren: 'Ik wil gehoorzaam zijn zonder tegen te spreken. (...) Op mijn eer kan men vertrouwen. (...) Ik wil trouw zijn aan God, ouders, leiders en land.' Misschien zijn de mijnwerkers wel enigszins conservatief: ze zijn geconcentreerd op hun mijn, op hun kolen, op hun woonomgeving. Ze kunnen zich nauwelijks indenken dat er buiten en na de kolen een ander, laat staan beter leven is. Als je een mijnwerker na zijn dienst uit de liftkooi ziet stappen, het gezicht pikzwart, dan

dwingt hij respect af: dat is de vechter, die er weer een harde confrontatie op heeft zitten. Bij de verschillende schachten die ik bezocht, stelde ik altijd een zekere opluchting vast dat de klus zonder ongelukken was geklaard. In ieder geval waren de mannen die naar beneden gingen altijd heel wat stiller en meer timide dan degenen die hun dienst achter de rug hadden; op hun gezichten zag je een bevrijde lach, ze maakten plezier en riepen elkaar in een jargon dat alleen zij verstaan dingen toe die kennelijk om te lachen waren.

Binnen het mijnbedrijf bestaat een groot aantal rangen en standen: van de hoofdbedrijfsingenieur via de opzichters en de schiethouwers - de mannen die met dynamiet de gangen drijven - naar de houwens en de manusjes-van-alles, de postslepers. De nieuwkomers ondergronds kregen in de Nederlands Limburgse mijnen een mijnvader toegewezen, die hen kneedde in het vak. Of die ook wel eens de gek met hen stak. Aspirant-mijnwerkers moesten zich voor de oorlog in Nederland onderwerpen aan een inwijdingsritueel, de zogenoemde 'koolstamp': de kolenschop werd tegen het zitvlak gehouden en daarop werd dan een ferme klap met een hamer gegeven. Zo was men 'gestempeld' tot mijnwerker.²

Al wie opzichter of hoger was werd gerekend tot het corps van beampten. Men herkende deze groep aan het vest dat over het mijnhemd werd gedragen of aan de koperen lamp; mijnwerkers van lagere rangorde hadden een vernikkelde ijzeren lamp. De meester-opzichter tooide zich met het hamertje dat aan de bovenkant van een stok is bevestigd en dat men in Limburg een 'vaarstek' noemde (varen = de mijn ingaan). In Tsjechië kreeg ik van een mijnwerker een dergelijke kunstig gesneden stok cadeau als blijk van erkentelijkheid omdat ik me voor zijn werk interesseerde. Hun werk is hun leven. Zitten twee mijnwerkers in het café of thuis bij elkaar, dan gaat het binnen de kortste keren over de mijn.

Gewone kompels gaan te zamen onder de douche. Het badlokaal van de staatsmijn Maurits had de grootte van een voetbalveld. In de Poolse mijn die ik bezocht, zag ik hoe de kleren van de mijnwerkers in haken hoog aan het plafond hingen; dat is een normaal beeld in de meeste Europese mijnen. Men kan de haken met een touw optrekken en ze met een slotje afsluiten, ter voorkoming van diefstal. In de geza-

menlijke douches schuren ze elkaars ruggen met een borstel, wat in Limburg ‘poekelen’ werd genoemd (poekel = rug). Voor de opzichters was er in de Nederlands Limburgse mijnen een kleinere badinrichting en de hoofdbedrijfsingenieurs gingen in aparte badkuipen, die ook bestemd waren voor hoge bezoekers. Ook in de Poolse mijn werd dit onderscheid naar rang gemaakt: na afloop van de excursie onder de grond, mocht ik in het bad van de hoofdingenieur, die me trouwens ook zijn vaarstek had geleend opdat ik ondergronds extra steun kreeg bij het moeizaam voortstompelen. In België en Nederland woonden de beampten ook in ruimere huizen dan de gewone mijnwerkers en kregen ze een duurder soort (gratis) kolen. Voor het hoger mijnkader was er het casino, de lageren moesten het doen met een patronaat. Vooral ploegbazen werden soms gehaat omdat ze met de afdelingsopzichters akkoorden afsloten over de te winnen hoeveelheid kolen per maand en de gewone mijnwerkers moesten zich dan uit de naad werken om aan die hoeveelheid te komen, wat overigens ook meer inkomen opleverde.

Mijnwerkers werden niet altijd even hoog gewaardeerd. ‘Ze hebben bij de goed gewasschen burgerij van alle landen der wereld nooit een goeden naam gehad. En als ik er lang over ga nadenken hoe dat komt, dan weet ik het: omdat ze zoo zwart worden bij hun werk. (...) Zoals de neger in Amerika omdat hij nu eenmaal zwart is volgens sommigen geen verstandig en fatsoenlijk mensch kan zijn,’ schreef Bernard Bekman in 1946 in zijn boek *Het Tweede Bedrijf*. In Zuidlimburgse dorpen in Nederland verboden de vaders hun zonen naar de mijn te gaan uit vrees dat ze besmet zouden worden met de gewoontes en zeden van vreemde volkeren. Het mijnwerk werd als ruw en barbaars gezien. In de hiërarchie van het dorp stonden de mijnwerkers op de laagste trede, hoewel het de dorpelingen wel opviel dat ze vaak vlees aten en roomboter op hun brood hadden. Dat kwam omdat ze relatief goed verdienden. Vooral kort na de oorlog, toen de economie weer op gang moest worden gebracht, werden ze in de watten gelegd met extraatjes, zoals distributiebonnen en goederen die voor anderen nog niet waren te krijgen, tot nylonkousen voor de vrouwen toe.

In de rooms-katholieke kerk werden de mijnwerkers in de H. Vastentijd ook gedispenseerd. Mochten andere katholieken alleen op zondag vlees eten, de mijnwerkers mochten zich er alle dagen van de week aan tegoed doen. Want ze moesten sterk zijn om voldoende te produceren om de economie op gang te houden of om haar, zoals na de Tweede Wereldoorlog het geval was, er weer bovenop te helpen. ‘Jij ridder van de zwarte vaan, jij brengt ons weer een brok bestaan,’ dichtte in 1945 Jan van Amsterdam. In België werd in 1958 ter ere van de mijnwerkers - uitgerekend het jaar waarin de klad kwam in de kolenindustrie - een speciale munt geslagen: de halve frank, die nog altijd in omloop is. Op de beeltenaar ziet men het gehelmde hoofd van een mijnwerker. Toen ze niet meer nodig waren omdat er naar hun kolen geen vraag meer was, herinnerden ze zich pijnlijk die vroegere dankbaarheid. En toen ze langzamerhand in de vergetelheid raakten, waren velen van hen daar bitter over gestemd.

Eindnoten:

1. Nederlands Limburgse groep *Carboon*.
2. Gerard Lemmens, *'t Koalemen'ke*.

Hoofdstuk 8

De Roemeense obsessie

Mijn interesse voor de Roemeense kolenindustrie werd gewekt toen ik in het voorjaar van 1992 in het dagblad *De Limburger* las dat de Roemeense staatssecretaris voor Energiezaken Lucian Motiu zich in Limburg op de hoogte was komen stellen van de industriële herstructurering na de sluiting van de mijnen. Daar moest meer achterzitten. Wil men in Roemenië ook de mijnen gaan sluiten? En zo ja, waar haalt dit op een na armste land van Europa dan het geld vandaan voor het scheppen van vervangende werkgelegenheid?

Het was een warme augustusdag in 1992. De tocht per auto vanuit Boekarest naar de Roemeense mijnstreek in de Jiu-vallei was moeizaam verlopen. ‘In twee uurtjes ben je er,’ had men bij de Nederlandse ambassade gezegd. Maar het duurde zes hete en stoffige uren, die ik samen met een tolk doorbracht op bochtige wegen. Wat opviel was de smog, die over de heuveltoppen en in de dalen hing. Overal langs de weg zag je gestrande personenauto's staan met de motorkappen open. Een kenmerkend beeld voor Roemenië. Evenals de aftandse vrachtwagens walmen ze als schoorstenen. Alsof je onder in de mijn was, zo sneden smog en walm je de adem af. Voordat we Petrosani, de hoofdplaats van de mijnstreek bereikten, hadden we op de slingerweg gezeten die langs de rivier de Jiu loopt. Het water van het riviertje, dat zich door de smalle engte naar beneden stort, is gitzwart. Dat komt, zoals later bleek, omdat de mijnen in de Jiu-vallei er hun afval op lozen. Roemenië zou hier in de Zuidelijke Karpaten best mooi kunnen zijn, ware het niet dat alles zo is vervuild. Dat is ook de tragiek: graag zou

men als vervanger van de mijnindustrie de toeristensector willen ontwikkelen, maar zo lang je er kans loopt op ademhalingsproblemen door de luchtvervuiling lokt een verblijf niet zo erg. De entree van Petrosani was naargeestig: grauwe, vervallen mijngebouwen, hier en daar een paar schachten en woonkazernes, waarin de mijnwerkers en hun gezinnen wonen. Bij het binnenrijden van het centrum van het 40 000 inwoners tellende stadje zelf was echter meteen te zien dat er hier voor Roemeense begrippen relatief goed wordt verdiend. Een mijnwerker verdiende in 1992 per maand ongeveer 110 dollar, bijna twee keer zoveel als een afgestudeerde ingenieur in de automatisering; dat was het beroep van mijn tolk. De winkels waren goed gevuld. De straten zagen er redelijk welvarend uit met bloemperken in het midden. Je zag er, anders dan in Boekarest, ook geen bedelaars. Er was zelfs een heus theater met 800 zitplaatsen, dat overigens in verval was, omdat er geen geld was om het te onderhouden.

We hadden ons laten inschrijven in het grootste hotel. Je moest een lange lijst met vragen invullen waardoor je hele doopceel werd gelicht en je het gevoel kreeg dat de geheime politie Securitate van de voormalige leider Ceausescu nog altijd actief was. Vermoedelijk wilde men de oude formulieren - op kringlooppapier - eerst opmaken. Het hotel rook als het ware nog naar de communistische nomenklatoera. We hadden ons na de barre tocht verheugd op een douche, maar er was geen stromend water. Van het ontbijt de volgende morgen werd de tolk ziek, waarschijnlijk omdat de boter ranzig was. Toen al bekreep me een gevoel van medelijden; wat willen die Roemenen met een miljarden guldens verslindende herstructurering als het geld er eenvoudig niet is? Ter vergelijking zij hier aangevoerd dat de totale herstructurering na de sluiting van de Nederlands Limburgse mijnen ten minste 10 miljard gulden heeft gekost en dan hebben we het over een tijd geleden.

Direct na aankomst gingen we op speurtocht door de glooiende straten; wat dat betreft vertoont Petrosani opvallende overeenkomsten met de stadjes in de andere Europese mijnstreken. We vonden het hoofdkantoor van de mijnen of zoals ze hier zeggen La Régie Autonome de l'Houille noire

(RAH), die de vijftien mijnen met hun 45 000 werknemers beheert. Iets verderop in dezelfde straat lag het kantoor van de vakbond. Daar belden we aan. Er kwam een groepje opvallend goed geklede mensen naar buiten, gehuld in een wolk van alcohol. Het waren vakbondsmensen. Mijn tolk raakte enigszins opgewonden. Voor ons stond Miron Cosma, de president van de federatie van de Roemeense vakbonden van mijnwerkers. ‘Cosma,’ zei mijn tolk later, ‘is een machtig man in Roemenië.’ Hij was het die de mijnwerkers tot vier maal toe vooring naar Boekarest waar ze gehelmd en gewapend met knuppels duchtig tekeer waren gegaan, zogenaamd om op te komen voor hun werk, omdat er plannen waren om mijnen te sluiten, maar volgens anderen omdat ze de machthebber Iliescu in het zadel wilden houden. Want van Iliescu, die tijdens de revolutie van 1989 de macht overnam van Ceausescu en die zich een democratisch communist noemt, dachten de mijnwerkers meer te kunnen verwachten dan van echte democratische presidenten. Aan Ceausescu hadden ze te danken dat ze slechts vijf dagen in de week hoeven te werken en dan alleen nog maar overdag. Later zou de geoloog Alfred Huml van de RAH zeggen: ‘Men wil geld verdienen als in het Westen, maar werken als de Arabieren.’ Kolenmijnen in andere Europese landen werken meestal continu in ploegendiensten; de weekeinden worden gebruikt voor onderhoud en bevoorrading met materieel.

De mijnen in de Jiu-vallei bestaan al ongeveer 120 jaar. Ze produceerden in 1992 5 miljoen ton kolen, wat gezien het aantal van 45 000 werknemers erg weinig was. Het kolenveld waaruit men put is 44 kilometer lang en 2 tot 9 kilometer breed. Er zit voor 200 miljard ton kolen in. Slechts 10 procent daarvan is tot nog toe gewonnen. 600 miljoen ton, zo vertelde Alfred Huml, is direct winbaar. Nog eens 600 miljoen ton kan worden aangesproken als dat nodig zou blijken uit strategische overwegingen. De kolenlagen zitten 300 tot 850 meter diep. Na de revolutie is de produktiviteit per mijnwerker gedaald van 1,3 ton kolen naar 0,7 ton. Ter vergelijking: in de Duitse mijn in Kamp-Lintfort waar ik ondergronds ben geweest, lag de produktiviteit op bijna 6 ton per man. Huml haalde nogal uit naar de mentaliteit van de mijnwerkers. ‘Meer dan de helft van onze kosten wordt be-

taald door de staat. Als de staat met die subsidies stopt, wat de bedoeling is, dan is het nog maar de vraag of de mijnen nog verder kunnen bestaan. Wat de mijnwerkers niet begrijpen is dat de rijkdom van een volk slechts kan worden verworven door hard te werken. Dat is het probleem van heel Roemenië. Het volk is verleerd hoe het moet werken om welvaart te krijgen.'

'De mijnwerkers,' had tweede secretaris Willem van Ee van de Nederlandse ambassade in Boekarest gezegd, 'zijn een obsessie voor de regering geworden. Door hun marsen op Boekarest hebben ze het land veel kwaad gedaan. Buitenlandse ondernemers, waaraan dit op één na armste land in Europa [alleen Albanië is nog armer] nu juist zo'n behoefte heeft, zien op grond daarvan af van investeringen.' Van Ee betreurde het des te meer omdat Roemenië op dat moment hard werkte aan hervormingen in de landbouw, die nog altijd de voornaamste bron van inkomsten is, en het land een handelsregister heeft opgezet, wat veel andere Oostbloklanden missen.

Cosma wilde liever niet meer met de pers praten, zei hij daar op de stoep van het vakbondskantoor, want die had volgens hem de mijnwerkersacties opzettelijk geïnterpreteerd als politieke acties. We konden een afspraak maken met de plaatselijke voorzitter Petru Brait. Het gesprek zou de volgende ochtend plaatsvinden.

Terug in het hotel meldde zich een man, die de woordvoerder bleek van de RAH. Het was Niculescu Francis. Hij had gehoord wat de bedoeling van onze komst was. Hij was in gezelschap van de hoofdredacteur van de plaatselijke krant, *De Dageraad*. Francis begon meteen te vertellen over het belang van de kolenmijnen, die te zamen 5 miljoen ton steenkool produceren. Zeventig procent van de kolen is bestemd voor het opwekken van elektriciteit, de rest voor de hoogovens of voor de verwarming. De hoofdredacteur was een echte Jiu-man. Hij was in de vallei geboren. Hij herinnerde zich nog heel goed de kop boven een artikel, toen hij in de jaren dertig bij de krant ging werken: 'De Jiu-vallei zal leven of sterven met de mijnen.'

In 1991, zo vertelde Francis, had Miron Cosma alle verantwoordelijke Roemeense ministers uitgenodigd om naar

de Jiu-vallei te komen. Maar de ministers gaven geen duidelijk antwoord op de vraag wat ze met de mijnen voorhadden. Toen het jaar erop staatssecretaris Motiu met een delegatie van de mijnwerkersbonden Nederlands Limburg bezocht, waren die van de Jiu-vallei er niet bij, want, zo zei Petru Braiț tijdens het vraaggesprek de dag erop, ‘we gaan niet naar mijnen kijken die zijn gesloten’. De ministers kregen van de Jiu-mijnwerkers te horen dat er geld in de mijnen moest worden gestoken om ze te moderniseren, waardoor de produktiekosten omlaag konden. Men vroeg daarvoor 20 miljard Lei (de Roemeense munt), maar de regering wilde niet verder gaan dan 6 tot 7 miljard Lei. ‘Als er niet wordt gemoderniseerd, bestaan er over twee jaar geen mijnen meer,’ zei Francis. Na ons gesprek nodigde hij ons uit voor een dineetje. Daar ontmoetten we in het groezelige café, dat spaarzaam was verlicht en vol zat met muggen, de voormalige mijnsmid Hans Schmidt samen met de directeur van het theater.

Schmidt, wiens Duitse ouders destijds hierheen waren gekomen om in de mijnen te werken, schilderde of tekende situaties in de Jiu-mijnen. Op een van de tekeningen waren mijnwerkers afgebeeld die beknelde waren geraakt onder de stukken van het ingevallen dak van de pijler. ‘De mijnen hier,’ zei Schmidt, ‘zijn een hel. Ze zijn nog erger dan die in het Donbasbekken in de Oekraïne.’ Regelmatig vinden er explosies van mijngas plaats. Daardoor kwamen in 1988 in de Vulkanmijn nog dertig mijnwerkers om het leven en raakten tientallen kompels verminkt door brandwonden. ‘De mijn,’ zei Schmidt, ‘heeft mijn darmen kapotgemaakt.’ Hij had een stoma, een kunstmatige uitgang van de darmen. Hij vertelde over de duizenden mijnwerkers die hartklachten hebben of lijden aan silicose. Schmidt vertelde over temperaturen van vijftig graden of meer als de kolenlagen spontaan tot ontbranding komen. Over het werk in de smalle gangetjes, waar men zijn werk alleen maar op de knieën kan doen. En over de voortdurende angst, die de Jiu-mijnwerkers wegdrinken met heel veel bier. ‘De enige twee mijnwerkers die niet dronken zijn, staan voor het hoofdkantoor van de RAH.’ Dat is in Petrosani de gevleugelde uitdrukking. Die twee mijnwerkers zijn de bronzen beelden voor het RAH-gebouw.

‘De prijs van onze kolen,’ zei Petru Brait de dag erop, ‘ligt 7 dollar onder de wereldmarktprijs.’ Die lag op dat moment op omstreeks 48 dollar. ‘Natuurlijk weten we best dat ze kwalitatief niet aan buitenlandse kolensoorten kunnen tippen omdat de calorische waarde erg laag is, maar op zich is dat geen probleem omdat de Roemeense installaties, waarin onze kolen worden gestookt, ook niet zijn ingericht op kolen met een hogere calorische waarde.’ Toen we op die augustusdag in 1992 met Brait praatten, broeide het opnieuw onder de mijnwerkers van de Jiu-vallei. Brait en zijn medevakbondsbestuurders waren uiterst alert, want men wilde, zei men, vóór alles voorkomen dat er zich groepen zouden vormen die spontaan een vijfde mars op Boekarest zouden beginnen. ‘We moeten erg voorzichtig zijn, want anders gaat men in de pers opnieuw zeggen dat we ons niet met sociale maar met politieke acties bezighouden. Maar de mijnwerkers zijn erg boos. De situatie is uiterst explosief.’

In Boekarest spraken staatssecretarissen van het departement van Energie en van het directoraat-generaal van de mijnen veel sussende woorden. Staatssecretaris dr. Virgil Muşatescu van de afdeling Energie van het ministerie van Industrie: ‘Sluiten van alle mijnen is geenszins de bedoeling. Wat we willen is moderniseren en mijnen integreren waardoor we de produktiekosten kunnen verlagen.’ Maar in Petrosani was men daar niet gerust op. Het ‘Noroc Bun’, wat hetzelfde is als ‘Glück auf’, klonk er met des te meer nadruk.

Hoofdstuk 9

Het milieu

Het stoken van kolen is slecht voor het milieu. Dat is vooral te merken in de landen van het voormalige Oostblok. Bij de verbranding ontstaan naast vaste afvalstoffen - vooral as - ook zwaveldioxyde (SO_2), stikstofoxyden (NO_x) en kooldioxyde (CO_2). SO_2 en NO_x kunnen in combinatie zorgen voor de vorming van nog een vervuilende stof: ozon. De uitstoot van SO_2 en NO_x wordt gezien als de belangrijkste veroorzaker van de zure regen, waardoor onder meer bossen worden aangetast. Kooldioxyde (CO_2) kan het broeikaseffect vergroten. Het in de kolen aanwezige methaangas kan uit de mijn ontsnappen en draagt daarmee eveneens bij aan dat effect.

Veertig procent van de elektriciteitsproductie in de wereld kwam in 1990 uit kolengestookte centrales, waaruit enerzijds het belang van de kolen spreekt, maar anderzijds ook de aanslag die ze op het milieu doen. In Nederland werd in 1992 40 procent van de elektriciteitsproductie opgewekt met behulp van kolen. De meeste kolen kwamen uit Australië, gevolgd door de Verenigde Staten, Colombia, Polen, Indonesië en Zuid-Afrika. Het Gemeenschappelijk Kolenbureau Electriciteitsproductiebedrijven GKE koopt de beste kolen, dat wil zeggen kolen met een grote energetische waarde en een laag zwavelgehalte. 'Ook in de toekomst zal het zwarte goud zijn aandeel blijven leveren omdat in de steeds modernere centrales de negatieve effecten van kolen volledig beheerst worden. (...) Kolen zijn een goedkope brandstof met een stabiele prijs.'¹

In Nederland werd in 1992 in het Structuurschema Elektriciteitsvoorziening van de regering gesteld dat er moet worden gestreefd naar een beperking van het kolenvermo-

gen tot eenderde in het jaar 2010. Het kolenvermogen zou dan niet mogen uitkomen boven 5500 tot 6000 megawatt. De regering vindt dat de centrales dan niet meer op de traditionele manier moeten werken maar met behulp van de vergassing van kolen, een techniek waarop later in dit hoofdstuk nader wordt ingegaan. Een elektriciteitscentrale met een vermogen van 600 megawatt produceert per jaar ongeveer 200 000 ton as. In de landen van de Organisatie voor Economische Samenwerking en Ontwikkeling OESO bestaat het voorschrift dat 99,5 procent daarvan moet worden afgevangen, zodat het niet in het milieu terechtkomt. Het as zou kunnen worden opgeslagen in verlaten mijnen of in die delen van nog producerende mijnen die zijn uitgeput. De uitstoot van zwaveldioxyde (SO_2) moet in het jaar 2000 met 50 procent zijn teruggebracht, wat werd afgesproken in 1990, toen de Clean Air Act werd aangenomen. Centrales zijn overgegaan op rookgasontzwaveling, waardoor de uitstoot van stikstofoxyden (NO_x) aanzienlijk is teruggebracht. Ook gebruiken ze steeds meer zwavelarme kolen. De uitstoot van stikstofoxyden (NO_x) is teruggedrongen door wijzigingen in het ketel- en branderontwerp in combinatie met rookgasbehandeling.

Vooraf in de westerse wereld worden pogingen gedaan om het gebruik van steenkool voor de elektriciteitsopwekking milieuvriendelijker te maken. Er zijn diverse technieken ontwikkeld: de circulerende wervelbedverbranding, de drukwervelverbranding en de kolenvergassing. Bij de wervelbedverbranding worden steenkool en kalksteen in een wervelende beweging gebracht. De verbrandingsprodukten worden van het rookgas gescheiden en naar de vuurhaard teruggeleid. Het van de zwavel in de steenkool afkomstige zwaveldioxyde (SO_2) reageert met de kalksteen zodat de emissie daalt, terwijl lagere verbrandingstemperaturen leiden tot een verminderde uitstoot van stikstofoxyden (NO_x). In de hele wereld stonden in 1992 ongeveer 200 van dergelijke centrales. Het principe van de drukwervelverbranding verschilt niet zoveel van die van het circulerende wervelbedsysteem. Beide systemen hebben het voordeel dat van de gebruikte kolen zo min mogelijk energie verloren gaat.

In 1993 zou in het Limburgse Buggenum een proefcentrale

met een capaciteit van 250 megawatt in gebruik worden genomen die is gebaseerd op het kolenvergassingssysteem: een derde proces om milieuvriendelijker met kolen om te gaan. Slaagde het experiment, dan zou er rond 1998 een grote elektriciteitscentrale voor kolenvergassing van 600 MW worden gebouwd in het Zeeuwse Borssele. De steenkool wordt vergast in een vuurhaard die onder druk staat. Het gas wordt gekoeld, gereinigd en vervolgens als brandstof voor een gas-turbine gebruikt. Zwavel wordt chemisch uit het gekoelde gas verwijderd.

De afgelopen jaren was er in Nederland een discussie over de bouw van een kolengestookte centrale op de Maasvlakte bij Rotterdam. De oliemaatschappij Texaco wilde daar een centrale bouwen, die op het kolenvergassingssysteem zou werken. De minister van Economische Zaken opteerde echter voor een poederkolencentrale. De (Nederlandse) Stichting Natuur en Milieu, die overigens liever ziet dat centrales gas in plaats van kolen stoken, pleitte toen voor de kolengascentrale omdat die veel minder belastend voor het milieu is. Delibereren over dit soort zaken is een luxe-discussie. De westerse landen kunnen zich immers dure investeringen in een milieuvriendelijkere toepassing van kolen permitteren, maar in de oosterse landen en in de ontwikkelingslanden ontbreekt het geld daarvoor. Zo hebben India en China aanzienlijke kolenreserves, die ze op grote schaal willen gaan exploiteren, maar ze beschikken niet over het kapitaal om te investeren in de technologie voor een schoon en efficiënt gebruik ervan met alle gevolgen voor het milieu vandien. Wie in de mijnstreken van Oosteuropese landen is geweest, zal er hebben gezien hoe ernstig lucht, bodem en water zijn aangetast en hoe er hele gebieden zijn verworpen tot woestenijen, waarin leven nauwelijks meer mogelijk is en waar de gemiddelde levensduur van de mensen met tien tot twintig jaar is bekort.

Niet alleen het stoken, maar ook het winnen en het transport van kolen veroorzaken milieuproblemen. Gedolven steenkool bevat vaak steen dat niet gebruikt kan worden. Die mijnsteen werd vroeger bovengronds opgeslagen, waardoor de steenberggen ontstonden die nu nog wel de skyline markeren in verschillende Europese mijnstreken. Tegen-

woordig worden de steenbergen beter aan het landschap aangepast en worden ze benut in openbare parken, op golfterreinen of bij andere recreatiedoeleinden; dit alweer alleen in het rijke Westen. Wat er in die steenbergen zit is overigens ook niet zo fris. Er treden chemische processen in op, die schadelijk voor het milieu kunnen zijn. Bacteriën werken samen met lucht en water in op de in de steenbergen aanwezige pyriet (ijzersulfide) waardoor sulfaten en zwavelzuur ontstaan en schadelijke elementen vrijkomen zoals arseen, waardoor grond en grondwater aangetast kunnen worden.² Soms komen de steenbergen intern tot ontbranding waardoor er een soort sintels ontstaan, die handige zakenlieden in België verkopen als gravel voor sportvelden.

In Nederlands Limburg ligt nog minstens 36 miljoen ton mijnsteen. Vlak voor het verschijnen van dit boek werden plannen bekend om dit te gebruiken in de weg- en waterbouw, maar de milieuproblemen moesten nog worden opgelost.

In dit boek gaat het om diepe steenkoolwinning. Maar in sommige delen van de wereld, zoals in Australië en de Verenigde Staten, wordt aan dagbouw gedaan omdat de steenkool daar dicht onder het aardoppervlak ligt. Het is interessant te weten dat de kolen die de Nederlandse elektriciteitscentrales gebruiken voor 75 procent afkomstig zijn uit dagbouw. De winning in dagbouw veroorzaakt veel lawaai en stof, wat vooral in dichtbevolkte gebieden hinderlijk is. In Groot-Brittannië verzetten milieugroeperingen zich er zo fel tegen dat British Coal, die tot in 1992 de Britse mijnen beheerde, die mogelijkheid niet of nauwelijks meer kon benutten.³

Eindnoten:

1. *InSpanning*, publikatie van de N.V. Samenwerkende Electriciteits Produktiebedrijven SEP, januari 1992.
2. *Steenbergen, stenen des aanstoots?*, J. Caroline Roest.
3. *Steenkool en milieu*, Shell 1991.

Hoofdstuk 10

Privatisering van de Tsjechische mijnen

Het was begin januari 1993 bitter koud in de Tsjechische hoofdstad Praag, die zojuist de scheiding had gevierd met Slowakije. De vrieslucht was doortrokken van een melange van bruinkool en zwarte kolen, die zelfs binnendrong door de dubbele ramen van het hotel en 's nachts fikse hoestbuien veroorzaakte. In de straten werd druk af- en aangereden met kolenwagens. Op de stoepen lagen hopen kolen klaar om in de gretige bek van de keldergaten te verdwijnen. Het beeld riep herinneringen op aan de Nederlandse toestand in de jaren veertig en vijftig, toen ook hier nog veelvuldig op kolen werd gestookt.

De Tsjechische steenkolenmijnen beleefden dankzij de barre winterdagen in het begin van 1993 misschien wel hun laatste kortstondige opbloei. Tsjechië wil namelijk van dat deel van zijn diepe steenkolenmijnen af dat sterk is verouderd en waarvan de produktiekosten veel te hoog zijn om te concurreren met goedkopere importkolen. Tienduizenden arbeidsplaatsen stonden in het begin van 1993 op de tocht. In de Tsjechische mijnstreken broeide de onrust. Volgens directeur ir. Milos Loužek en zijn adviseur ir. Josef Štveráček van de afdeling Energiezaken van het ministerie van Industrie en Handel in Praag speelden echter niet in de eerste plaats economische maar vooral ecologische motieven een rol bij het terugdringen van het kolengebruik: van 60 procent tot beneden de 50 procent in de toekomst onder meer ten gunste van kernenergie, die toen al voor 25 procent in de behoefte voorzag. Bovendien, zo zei hij, was de politiek van de Tsjechische overheid erop gericht het totale energieverbruik in te perken, want het is bekend dat in de meeste voormalige Oostbloklanden het stoken slechts een habbe-

krats kost omdat op kolen en elektriciteit (nog) flinke staatssubsidies zitten. Daarom hebben de meeste huizen geen thermostaten: men zet gewoon het raam open als het te warm wordt.

De grootste klappen in de zwarte steenkoolwinning zouden vallen in het gebied rond Ostrava en Karavíná in het oosten nabij de Poolse grens, waar de winning van zwarte steenkool is geconcentreerd. Daar werd begin jaren negentig in zestien mijnbedrijven, die vele tientallen schachten omvatten, nog te zamen 16 miljoen ton steenkolen gedolven. De bruinkoolproduktie was in dat jaar 80 miljoen ton. Met de diepe steenkoolwinning hield zich een onevenredig groot aantal van 70 000 mijnwerkers bezig. Nota bene: dat waren er toen al 30 000 minder dan in 1990.

Ik was op een vroege ochtend met een vliegtuigje vanuit Praag naar dit gebied gereisd. Door de raampjes had ik het sneeuwlandschap beneden me gezien. De witte deken bevatte veel zwarte plekken. Het was de *fall out* uit de verschillende met kolen gestookte elektriciteitscentrales en hoogovens die in deze streek rond de kolenmijnen zijn geconcentreerd. Na de zogenoemde *Zwarte Driehoek* in het noordwesten van Bohemen, waar de bruinkoolwinning gigantische kraters heeft geslagen in het landschap en waar door het verstoken van de bruinkool in elektriciteitscentrales en hoogovens de aarde schier onbewoonbaar is geworden, is de regio Ostrava/Karavíná de meest vervuilde van Tsjechië. In de straten van het vreugdeloze Ostrava was het kort na de landing van het vliegtuigje gaan dooien, waardoor het plaveisel één glibberige massa van zwarte smurrie was geworden. Er heerste een onwezenlijke sfeer. Gelatenheid en opstandigheid vochten om de voorrang. Perspectieven voor de zwarte steenkoolwinning zag bijna niemand meer en met het verdwijnen van een groot aantal kolenmijnen vreesde men een totale ontwrichting van de plaatselijke economie.

Directeur Productie en Verkoop ir. Jaroslav Práepiora van de Odramijn in Ostrava ontving me bereidwillig in zijn kantoor in de mijn. Deze toen eenenvijftigjarige man, die er eenendertig jaren mijnarbeid op had zitten, zou over drie jaar met pensioen gaan. Hij was weemoedig gestemd, want

net als alle andere mijnwerkers was ook hij met hart en ziel verbonden aan zijn mijn, die op de nominatie stond om bij ongewijzigde economische omstandigheden einde 1996 dicht te gaan. ‘Als de economie in dit land blijft stagneren dan ziet het er voor onze kolen slecht uit. De herstructurering van de geleide naar de open-markteconomie kan leiden tot een stijging van de produktie, maar vooralsnog zijn we daar pessimistisch over. Maar hoe het ook zij: ik denk niet dat de staat zich mag ontdoen van de enige energiebron die dit land heeft,’ zei hij in zijn kantoor, waar een televisie aanstond, die wazige beelden toonde. Het bleken opnamen van een vaste camera te zijn van wat er zich rond de liftkooien van de schacht afspeelde. Hij nodigde me uit daar een kijkje te gaan nemen.

De Odramijn is ongeveer 130 jaar oud en delft antraciet in kolenlagen die in dikte variëren van 50 tot 90 centimeter. De jaarlijkse produktie was in 1993 nog 600 000 ton. Het aantal werknemers was de laatste jaren steeds verder afgenomen: van 6000 in 1989 - het jaar van de revolutie - tot 3900 mensen, van wie 2500 ondergronders, ten tijde van mijn bezoek. Wat er te zien was, was niet hoopgevend. Hoewel volgens de directeur zijn mijn tot de veiligste in het Ostrava-bekken behoorde, straalde het mijnterrein alleen maar verval uit: krakkemikkige gebouwen, somberheid alom, wat nog eens werd benadrukt door het deprimerende regenweer. Het was er één grote blubbertroep. Bovengronders die in een door het stof diffuse licht bij de schacht bezig waren boomstammen voor de ondersteuning van de pijlers in de liftkooi te plaatsen, zagen even zwart als hun ondergrondse collega's in een Westeuropese mijn. Hen stond weinig goeds te wachten. Vermoedelijk zouden ze zich scharen in het groeiende leger van werklozen.

Vice-voorzitter František Mikes van de plaatselijke vakbond van mijnwerkers hield het toen op een verlies van 25 000 van de 70 000 arbeidsplaatsen voor het hele Ostravabekken. Hij overhandigde me een lijstje met veertien mijnen die vóór eind 1996 dicht zouden moeten, maar op het ministerie van Industrie en Handel zei Louzbecký dat het om een verouderd lijstje ging en dat het er maar vier zouden zijn. ‘Het kan nog alle kanten oprollen omdat we niet weten hoe

de economie zich zal ontwikkelen. Het aantal op het lijstje gaat uit van de slechtst denkbare omstandigheden.’ Vakbondsleider Mikes: ‘Dat is voor deze streek bijna niet op te vangen. We moeten immers ook rekenen met het verdwijnen van 20 000 tot 40 000 arbeidsplaatsen in de staalindustrie. Berekend is dat van elke vervallende arbeidsplaats in de mijnen er 0,7 verdwijnen in andere bedrijvigheid, zoals banken, restaurants, winkels enzovoorts.’

Het leek erop dat ook Mikes het hoofd al in de schoot had gelegd. ‘Als je het werkelijk objectief beschouwt, dan moet je je afvragen of het smerige, harde en gevaarlijke werk vandaag de dag nog wel verantwoord is. Bij ons moest je om aan je pensioen te komen tot honderd procent beschadigd zijn, want deze samenleving was onder de communisten zo verworden dat de gezondheid voor geld werd ingewisseld. Kunnen we niet beter de schatten in de grond laten zitten tot onze kinderen wellicht in staat blijken om ze mens- en milieuvriendelijker te delven en te gebruiken?’ Maar, zo voegde hij eraan toe, dan moet de staat wel zorgen voor vervangende werkgelegenheid.

De jonge generatie had al lang in de gaten gehad dat ze het van de mijn niet meer moesten hebben. Massaal hadden ze zich ervan afgekeerd waardoor - hoe paradoxaal dat ook moge klinken - de mijnen te kampen kregen met een personeelsgebrek van ongeveer 20 000 werknemers. Daar kwam bij dat de regering in 1990 een wet uitvaardigde waarin een limiet werd gesteld aan het werken onder de grond: mijnwerkers aan het kolenfront, waar de stofproblemen het grootst zijn, mochten daar nog maar 2500 diensten per arbeidsleven doorbrengen. Daardoor ontstond er op slag een gebrek aan ervaren ondergronders en lag veel van de productiecapaciteit braak. Bovendien waren de mijnwerkers, die onder het communistische regime nog werden beschouwd als de helden van de natie (toen gold: *ik ben een mijnwerker en niemand is meer dan ik*) en daardoor vele sociale voordelen genoten, op de trap van best betaalde beroepen gedaald van een derde naar een achtste plaats en leek hun inkomenspositie door stijgende prijzen, belastingen en ingevoerde premies op ziektekosten nog verder te worden uitgehold. De Odramijn, zo vertelde directeur Práepiora, was

in 1992 verplicht geweest de huisbrandkolen voor een door de staat voorgeschreven prijs van 850 kronen (1 kroon is ongeveer 6,5 cent) te leveren, terwijl de produktiekosten in dat jaar tussen de 1800 en 1900 kronen hadden gelegen, exclusief de transportkosten. Een deel van de verliezen die daardoor ontstonden werden toen nog door de staat gesubsidieerd, maar daaraan zou de privatisering van de mijnen een einde moeten maken.

Bij die privatisering was de al eerder in België actieve Thyl Gheyselinck opgetreden als adviseur van de Tsjechische minister van Economie K. Dyba. Hij had op 31 augustus 1992 een rapport van dertig A-viertjes gemaakt: *Coal Restructuring* C□R. Hij adviseerde de mijnen onder te brengen in vijf maatschappijen (drie voor de bruinkoolmijnen en twee voor de zwarte steenkolen), die elkaar (geprivatiseerd) moesten gaan beconcurreren. Zwakkere mijnen had hij bij sterkere ondergebracht en hij had voor mijnwerkers de mogelijkheid opengelaten om van een gesloten mijn naar een nog producerende mijn over te stappen.

Het advies van Gheyselinck had evenals in België naast lof ook felle kritiek opgeleverd, vooral van de mijnwerkers. Gheyselinck, zeiden de vakbondsbestuurders, had geen rekening gehouden met de sociale en economische gevolgen van zijn voorstel noch met de ontwikkeling van de energiemarkt op de lange termijn. Daarom waren ze op 11 november 1992 met vijfduizend man in Praag de straat opgegaan. Daartoe waren ze onder meer geïnspireerd door Belgisch Limburgse mijnwerkers, want mijnwerkers over heel Europa onderhouden contacten met elkaar.

Hun belangrijkste eisen werden toen ingewilligd: temporisering van de mijnsluitingen zodat er naar vervangend werk kon worden gezocht, blijvende staatsdeelneming in de mijnindustrie - later vastgesteld op 30 procent van de aandelen - en 22 procent staatssubsidiëring van de kosten van de mijnsluitingen. Uit het advies van Gheyselinck was ten slotte een lijstje gekomen van veertien mijnen die tussen 1993 en 1996 dicht zouden moeten. 'We zijn het ermee eens dat de mijnen die geen winst opleveren, gesloten moeten worden. Maar als de plannen van Gheyselinck door de regering wa-

ren overgenomen, dan was ons land volledig afhankelijk geworden van import, want hij hanteerde alleen maar economische uitgangspunten,' zei vice-voorzitter Cyril Zapletal van de Federatie van werkers in de mijnbouw en de olieindustrie, die 180 000 leden telt. Zapletal waarschuwde voor *sociale explosies* als de regering niet zou zorgen voor vervangend werk in de bedreigde gebieden.

Directeur Louzňecký van het ministerie van Industrie en Handel in Praag suste in een gesprek met mij de gemoederen zoveel mogelijk. Hij zei: 'Ik wil niet spreken van liquidatie van de Tsjechische mijnbouw maar van terugdringing van haar activiteiten. Kolen zullen in de toekomst altijd van bijzonder belang blijven. We beschikken over aanzienlijke voorraden en een gedeelte daarvan is ook economisch te delven, maar daar waar de winning niet rendabel is, moet de produktie worden gestopt.'

Hoofdstuk 11

Zwaar weer in Polen

Ruda Ślaska in Opper-Silezië (Polen) is de ‘Stad van steenkool en van staal’. Zo presenteert ze zich op borden aan de invalswegen, die vol zitten met diepe gaten, gevuld met pikzwart, drabbig water. De gaten zijn het gevolg van mijnverzakkingen, waardoor de stad kreunt in al haar voegen. Vogels ziet men er niet. De spaarzame bomen lijden een armetierig bestaan in een lucht die permanent bezwangerd is door een verstikkende smog. De daken zijn bedekt onder een dikke laag kolenstof en de kleuren groen en rood waarin de raamkozijnen van de mijnwerkerswoningen zijn geschilderd kunnen de stemming er niet vrolijker op maken. In de straten ziet men zelfs op het midden van de dag nogal wat dronkemannen, want veel van de ellende probeert men hier weg te drinken. Een sjofel geklede grijsaard raapt op een modderig pad de kolen op die de vrachtwagens hebben verloren en gooit ze op een karretje: armoede is hier vooral onder de niet-mijnwerkers troef. Uit het gebouw van de gezondheidsdienst van een van de mijnen komen mannen op krukken of met pokdalige uitslag op hun gezichten. Hun bleekheid wordt nog eens extra benadrukt door het kolengruis, dat diep in de poriën is ingevreten. De Poolse mijnwerker - en hij niet alleen - draagt de sporen van zijn gevecht tegen de ‘wand’ of de ‘berg’, zoals ze hier, net als destijds in Nederland, het kolenfront noemen. ‘De berg daagt je uit met zijn glinsterende huid,’ zoals de Limburgse groep *Carboon* het in een van haar liedjes uitdrukte.

Ir. Żygmunt Zymelka, die zelf achtendertig jaar mijningenieur was voordat hij in 1990 stadspresident (ongeveer vergelijkbaar met onze burgemeester) werd van Ruda Ślaska, schetste mij in zijn werkkamer in het stadhuis het belang

van de steenkolen. ‘We hebben zes mijnen, die samen 10 procent van de Poolse steenkolenproduktie leveren. Van de 170 000 inwoners hebben er 70 000 een vaste baan, 30 000 daarvan bij de mijnen. Dus die werkgelegenheid is van dominant belang. Onze mijnen zijn redelijk modern en produceren steenkool van goede kwaliteit met een hoge calorische waarde en een relatief klein gehalte aan zwavel, dus ben ik optimistisch over hun toekomst. Ik verwacht dat in het kader van de herstructurering van de Poolse mijnindustrie in onze stad slechts één mijn gesloten zal moeten worden. Maar zelfs het sluiten van die ene mijn zal ons voor enorme problemen stellen omdat we geen geld hebben om voor vervangend werk te zorgen. Dat is het grote probleem van dit moment. In West-Europa gaan steenkolenmijnen dicht in een tijd van grote rijkdom. Bij ons vallen de sluitingsplannen in een tijd van armoede. Van onze mijnen wordt verwacht dat ze zich op een modernere leest schoeien, maar we zitten midden in een recessie waardoor we nergens geld voor hebben.’

Geld is er ook niet om milieumaatregelen te treffen of de gevolgen van de mijnverzakkingen te bekostigen. De mijnsteden in Opper- en Neder-Silezië zuchten onder een adembenemende vervuiling. Doordat onder het hele grondgebied van Ruda Śląska kolen worden gewonnen, treden er mijnverzakkingen op waardoor de aarde op sommige plaatsen wel een halve meter is gezakt en huizen en gebouwen scheuren vertonen. In de beekjes vloeit het water al lang niet meer stroomafwaarts doordat de bodem is verzakt en (sterk vervuilde) meertjes en sloten zijn ontstaan. Omdat er in de ondergrond van de mijnen veel zout zit dat spontaan naar boven welt, is door het lozen van het water uit de mijnen het oppervlaktewater zo verzilt dat aan de bovenloop van de stroompjes geen enkel organisch leven meer is. ‘Als we alle water zouden ontzilten, zouden we per jaar honderdduizenden ton zout overhouden waarvoor geen afzetmarkt is en voor voldoende ontziltingsinstallaties ontbreekt het geld,’ zegt de stadspresident.¹

Opper-Silezië, het gebied rond de stad Katowice, leeft maar heeft vooral te lijden van de mijnindustrie en de daaraan gekoppelde hoogovens en elektriciteitscentrales, die de

kolen verstoken. En de ongeveer 340 000 mijnwerkers leven en lijden mee. De gemiddelde leeftijd van de inwoners ligt tien jaar lager dan in de gezondere delen van het land. De wijk Matylida in de stad Walbrzych in Neder-Silezië - na Opper-Silezië de grootste Poolse mijnstreek, waar nog vier mijnen in productie zijn, die overigens op de nominatie staan om te worden gesloten - wordt wegens de vervuiling wel de *gaskamer van Auschwitz* genoemd. Daar wordt een op de twintig kinderen geboren met hartafwijkingen en komen leukemie en gewrichtsontstekingen op abnormale schaal voor.

Stakingen

De Poolse mijnindustrie, die per jaar 140 miljoen ton kolen delft en daarmee in Europa de grootste producent is, bevond zich tijdens mijn bezoeken in augustus 1992 en in februari 1993 in zwaar weer. In augustus al had overal het oproer gekraaid. Toen waren er stakingen uitgebroken omdat volgens de vakbonden de regering in Warschau niet wilde luisteren naar hun roep om geld om de mijnen te moderniseren en de veiligheid te vergroten. Toen zei vice-president Tomasz Podrzycki van de mijnwerkerssectie van de vakbond Solidarność '80, een afscheiding van het grote Solidarność van Lech Walesa: 'Het aantal ongelukken is de laatste jaren dramatisch toegenomen. Het machinepark is sterk verouderd. Men gaat er wel prat op dat de produktiekosten per ton steenkool op vijftientwintig tot dertig dollar liggen, maar dat kon veel goedkoper als men op tijd modernere machines had aangeschaft.'

Samen leden de mijnen in 1992 een verlies van ongeveer 1,7 miljard gulden. Ze hadden een schuld van meer dan 3 miljard gulden. Kredieten waren moeilijk te krijgen omdat ze een rente vergen van meer dan 50 procent. Slechts zes mijnen bleken in dat jaar in staat om een bescheiden winst te maken. 'Maar,' zei secretaris Tadeusz Wojewoda van de mijnwerkerssectie van Solidarność, die met 90 000 aangesloten mijnwerkers de grootste is in Polen, 'de regering wilde niet luisteren en toen hebben we de winter uitgezocht om massaal in actie te komen: december is een goede maand om gezien te worden.'

Op 14 december 1992 werd in nagenoeg alle mijnen het werk stilgelegd, waarna ook de arbeiders in de staalfabrieken volgden, want ook daar stonden ten minste 50 000 arbeidsplaatsen op de tocht. Na lang en moeizaam onderhandelen hadden de gezamenlijke vakbonden van de regering een aantal toezeggingen gekregen. Onder meer werd bereikt dat de 170 000 mijnwerkers die tot het jaar 2000 hun werk gaan verliezen (op een totaal van 340 000 mijnwerkers), alleen via natuurlijk verloop geloosd zullen worden en er dus geen gedwongen ontslagen zullen vallen en dat de regering geld zal stoppen in de modernisering van die mijnen waarvan wordt verwacht dat ze een toekomst hebben. Ook zou er geld worden vrijgemaakt om vervangend werk te scheppen. De Wereldbank overwoog toen een kredietgarantie van 1,7 miljard dollar te geven. De drieënzestig mijnen zouden worden ondergebracht in zeven maatschappijen, zodat de sterken de zwakken zouden ondersteunen en men machines en kennis zou kunnen uitwisselen. De mijnen zouden niet, zoals de bedoeling was van de regering, gaan vallen onder het ministerie van Privatisering maar blijven onder dat van Handel en Industrie omdat volgens de bonden de mijnindustrie van een dusdanig grote betekenis is voor de Poolse economie dat algehele privatisering onwenselijk is. 'Alleen de staat kan met de noodzakelijke herstructurering beginnen en de staat moet toezicht blijven houden op deze zo strategisch belangrijke industrietak,' zo werd van vakbondszijde opgemerkt. Drie weken lang was Polen in de greep van de staking geweest. De voorraden, die in de afgelopen jaren wegens een stagnatie van de export waren gegroeid, raakten op. De huisgezinnen, die voornamelijk kolen stoken, dreigden in de kou te komen. De hoogovens raakten door hun kolen heen. Begin januari waren de mijnwerkers weer aan de slag gegaan, zonder dat de staking overigens officieel was beëindigd: zij was slechts opgeschort en zou opnieuw beginnen als de regering haar toezeggingen niet zou nakomen.

Ook Janek Karasewicz uit Ruda Ślaska had meegestaakt, want mijnwerkers zijn solidair. Hij is een kleine, pezige man van tweeënveertig jaar, vader van twee kinderen en ge-

trouwd met Maria. Veertien jaar geleden was hij uit het gebied van Bialystok in het noordoosten van het land, waar de lucht nog niet is bezoedeld, naar Opper-Silezië gekomen omdat hij daar als mijnwerker werk kon vinden. Hij is in Ruda Śląska in de mijn *Pokój* (letterlijk *Vrede*) werkzaam aan het kolenfront.

De ontmoeting met Janek vond plaats op 790 meter onder de grond. Daar was hij met een aantal collega's bezig met het plaatsen van stempels om het dak van de pijler te stutten. Bezweet en beroet zwoegden ze in het schamele licht van hun lampen in hun strijd tegen de natuur. Ze werkten aan de Noorse wand, zo genoemd omdat de kolen die er werden gewonnen, bestemd waren voor Noorwegen. De ombudsman van de Pokój-mijn, Jan Plewnia, bij wie de mijnwerkers met hun klachten terecht kunnen, en Solidarność-secretaris Wojewoda hadden me daarheen begeleid, want ik moest, hadden ze gezegd, zelf maar eens zien hoe vies en gevaarlijk het mijnwerk was. We hadden vanaf de liftkooi een moeizame tocht van anderhalve kilometer afgelegd door het kolenstof. De steengangen kraakten hier en daar bedenkelijk. Op een aantal plaatsen waren ze gestut met stammen van dennebomen, die naar hars geurden en het verlangen naar een groen en fris woud opriepen. Hoe groot de druk op de gangen was, was te zien aan het hout dat aan de plafondzijde versplinterd was.

‘De communisten stelden het mijnwerk voor als het mooiste werk dat er bestond, waarmee bovendien goed geld kon worden verdiend; maar er werd niet bij verteld dat we negenentwintig dagen van de maand langer dan acht uur per dienst moesten werken. Als er op de televisie mijnwerkers werden vertoond, dan was het als ze tijdens een feest aan het dansen waren,’ zei Wojewoda, die zelf in de Pokójmijn had gewerkt totdat hij door een ongeluk aan een been gewond was geraakt. Mijnwerkers werden onder het communistische regime op handen gedragen. De voormalige communistische partijleider Edward Gierek was zelf mijnwerker geweest in België. Met vele douceurtjes, zoals geheel verzorgde gratis vakanties in het berggebied Hoge Tatra in en rond Zakopane, had hij de mijnwerkers te vriend weten te houden. Dat had wel eens kwaad bloed gezet bij de overi-

ge Polen, die het in hun vakantie met heel wat minder moesten doen.

Janek Karasewicz was in de dagen van Jaruzelski begiftigd met een bronzen medaille voor ‘goed en langdurig mijnwerk’. Terwijl ik me gebukt en klimmend over stapels boomstammen tussen de stalen stempels in de pijler doorworstelde had Janek me toegeroepen: ‘Dag Hollander’, want hij was in het kader van een Nederlands hulpprogramma aan Polen op bezoek in Nederland geweest en had me, toen ik me met mijn Nederlands sprekende tolk onderhield, aan mijn spraak als Nederlander herkend. Terwijl het dak van de pijler angstaanjagend kreunde en uit de kolenwand grote stukken kool vielen nadat de mechanisch voortbewogen schraper erlangs was gegaan, maakten we terstond een afspraak voor de volgende dag.

De trieste woonkazerne in de stadswijk Nowy Bytom, waar Janek woont, had een modderige en volledig zwart uitgeslagen binnenplaats zonder ook maar een toefje groen. De carrosserie van de auto's die er stonden geparkeerd was aangevreten door de luchtvervuiling. De zwavellucht was doordringend. De koffie en enorme hoeveelheden koek stonden klaar, want de Polen in deze streek zijn bijzonder gastvrij. Overal was ik vriendelijk te woord gestaan; op veel plaatsen was me een maaltijd aangeboden, bij mijn afscheid van de Pokój-mijn had de directeur me twee beelden van grafiet cadeau gedaan: het ene stelde de H. Barbara voor, het andere de mijngeest *Skarbnik*, wat zoveel betekent als *schatbewaarder*. Bij de borrel die op de koffie volgde, had Maria in worst gedraaide augurken gepresenteerd met Nederlandse vlaggetjes op de prikkers. Bij mijn afscheid kreeg ik een fles van de beste Poolse wodka. Als Nederlander heb je hier een streepje voor, waarschijnlijk door alle Nederlandse hulpprogramma's aan Polen.

‘We liegen als we zouden zeggen dat we arm zijn, maar rijk zijn we ook niet. We leven van de vijftiende van elke maand naar de vijftiende van de volgende maand als het loon wordt betaald,’ zei Maria. Per maand verdiende Janek ongeveer 600 gulden. Ter vergelijking: een arts of een leraar aan een middelbare school verdienden daar maar iets meer dan de helft van, maar een Britse mijnwerker, zoals in

hoofdstuk 4 beschreven, kreeg per maand bijna tien maal zoveel. Als ze willen kunnen de Poolse mijnwerkers ook op zaterdag en zondag werken om iets extra's bij te verdienen, wat Janek een enkele keer doet. De diensten duren 7,5 uur, maar als de temperatuur in de mijn oploopt tot boven 28 graden mogen ze al na zes uur werken weer naar boven. Als ze vijftientig jaar ondergronds werken of vijftig jaar zijn, kunnen ze met pensioen gaan, maar men moet niet vragen hoe: vaak met silicose, rugziekten of met reumatiek, in ieder geval volledig afgewerkt. Op 4 december, als het feest van St. Barbara wordt gevierd, krijgen ze een maandloon extra. Die dag is zowat een nationale feestdag. Janek en Maria krijgen van de mijn 8 ton kolen per jaar gratis, die ze uiteraard niet opgestookt krijgen.

De huur van de woning die eigendom is van de mijn, bedraagt per maand slechts 10 gulden, maar veel bijzonders is het dan ook niet. Ze bestaat uit een keukentje en één kamer. Omdat dochter Aneta (19) ruimte nodig heeft om te studeren is de woonkamer met een tussenwand in tweeën gedeeld. Er is ook nog een zoontje, Jacek van zeven jaar oud. Was het manneke ook voorbestemd om in de mijn te gaan werken, want mijnwerk gaat toch automatisch over van vader op zoon? Daar zou zijn moeder niet blij mee zijn, want, zei ze, 'ik zit nu al hele dagen in angst als mijn man naar de mijn is en het is al erg genoeg dat hij tot dit zware werk is veroordeeld'. Janek zei dat hij zijn zoontje zou proberen 'in een andere richting te sturen. Misschien dat hij de computers bovengronds kan gaan bedienen.' Zelf was Janek een gezond mens. 'Ik heb nooit een ongeluk gehad. Het lot is me gunstig gezind.' Maria: 'Over zijn gezondheid maakt hij zich wel eens wat al te weinig zorgen.'

De Pokój-mijn was een goede mijn, zei Janek. Tijdens mijn excursie ondergronds had ik inderdaad niet zo erg veel verschil gezien met de Friedrich Heinrichmijn, die ik in het Duitse Ruhrgebied had bezocht en waarover in hoofdstuk 5 is geschreven, alleen was het er wat rommeliger. Directeur Pawel Pisarek had na afloop van de excursie de loftrompet gestoken over zijn mijn, die hij - dat moest ook vakbondsman Wojewoda toegeven, hoewel Pisarek ook onder de communisten al directeur was geweest - tot een van de mo-

dernste en daardoor een van de meest winstgevende van Polen had gemaakt. Pisarek liet me een certificaat zien waarop de kolen door een internationaal bureau waren gekwalificeerd als zeer hoogwaardig.

De kolenwinning was geheel gemechaniseerd, wat in deze mijn mogelijk is omdat de kolenlagen in dikte variëren van 1,5 tot 7 meter. Van de 2 miljoen ton die jaarlijks naar boven werd gehaald, was 55 procent bestemd voor de export. De kolen uit de Noorse wand, waaraan ik Janek had ontmoet, werden volgens de directeur verkocht voor ruim boven de 100 dollar per ton, inclusief transportkosten. De mijn veredelde de kolen voor Noorwegen tot granulaat, kleine bolletjes die in de wervelbedverbranding terecht komen en warmte-energie leveren voor de elektriciteitscentrales. Anders was het met de kolen voor de binnenlandse markt; de prijs daarvan werd kunstmatig laag gehouden: een relict uit de communistische tijd. Dat zou, dacht men, na de herstructurering en de daarop volgende privatisering anders worden.

Export

De Pokój-mijn kon nog honderd jaar vooruit, want het kolenveld bevatte nog 200 miljoen ton. Maar ook in deze mijn zouden arbeidsplaatsen gaan vervallen: van de 1200 bovengronders zou tot het jaar 2000 80 procent overbodig worden, van de 2500 ondergronders 30 procent, zo schatte de directeur. Dit alles om de produktiekosten te verlagen en de Poolse kolen aantrekkelijk te houden voor de export. In die export was in de jaren na de omwenteling in 1989 enigszins de klad gekomen. Zo was de uitvoer naar de landen van de voormalige Sovjet-Unie weggevallen omdat die landen de rekeningen niet meer betaalden. Volgens directeur ir. Engelbert Woźnica van de divisie buitenlandse betrekkingen, marketing en consulting van de Staatsmijnen in Katowice, die ik in augustus 1992 heb gesproken, probeerde men nieuwe markten te vinden, want de inkomsten door de export van kolen zijn een belangrijke kurk waarop de economie drijft. ‘We verwachten meer kolen naar Duitsland te kunnen exporteren omdat men daar bezig is met het sluiten van mijnen. De export naar dat land groeide in een jaar tijd al van

negen naar veertien miljoen ton. Ook wordt verwacht dat er weer meer kolen naar de landen van de voormalige Sovjet-Unie kunnen worden uitgevoerd als men daar de zaakjes weer op orde heeft. Dus de Poolse mijnindustrie heeft wel degelijk toekomst, zij het dat we moeten herstructureren en moderniseren en mensen moeten ontslaan,' had Woźnica gezegd.

Polen kan met zijn kolen nog vele jaren vooruit. De totale reserves (de bruinkool niet meegerekend) worden geschat op 65,2 miljard ton, waarvan 29,6 miljard ton via de bestaande mijnen winbaar is en de rest kan worden gewonnen als er nieuwe mijnen worden gebouwd. De kolen zitten op een gemiddelde diepte van 500 meter. De kolenlagen variëren in dikte van 0,5 tot 20 meter.

Directeur Pisarek van de Pokój-mijn had tijdens het avondeten in de kantine van het hoger mijnkader voorspeld dat als aardolie en aardgas op zullen zijn, wat volgens hem binnen twintig jaar het geval zal zijn, de vraag naar kolen in de wereld weer zal toenemen en de Poolse kolen weer een rol van grote betekenis zullen gaan spelen. In de kernenergie zag hij weinig toekomst, want, zo zei hij, 'elke ramp zoals die van Tsjernobyl zet een rem op die ontwikkelingen'. En hij kon een opgewekt gezicht maar moeilijk onderdrukken. Toen de maaltijd, bestaande uit vette zuurkool, aardappelpuree en Wiener Schnitzel overgoten met veel bier uit reusachtige pullen, was beëindigd wist hij het zeker: 'Over twintig jaar zullen de mijnwerkers weer op de hand worden gekust.' Het handkussen is een Poolse uiting van respect, dat tijdens de begroeting aan vrouwen wordt betoond. Toen ik het mijnterrein verliet, werd me de Poolse mijnwerkersgroet nagezonden: '*Szczesc Boze: kom goed weer boven.*'

Eindnoten:

1. Ook de Nederlandse staatsmijnen Maurits en Emma hebben met dit probleem geworsteld, maar daar waren de gevolgen meer van technische dan van milieuaard: door het zout werden de stalen ondersteuning van de mijnen aangetast en moesten ze speciaal worden behandeld.

Hoofdstuk 12

De toekomst

Is er nog toekomst voor de Westeuropese kolen? Dat is een vraag die niet onmiddellijk bevestigend of ontkennend is te beantwoorden. Voor de diepe kolenwinning door mijnbouw lijken voor de meeste Westeuropese landen de laatste dagen te zijn geteld. Diepe kolenwinning is doorgaans te duur geworden ten opzichte van de winning in andere delen van de wereld, zeker op die plaatsen waar de kolen praktisch - en in zeer dikke lagen - aan het oppervlak liggen, zoals in Amerika of in Australië. Bij het schrijven van dit boek was nog niet duidelijk hoe de geleide economie in de voormalige Oostbloklanden de overgang naar de open-markteconomie zal doorstaan. Als het welvaarts- en inkomensniveau op hetzelfde peil zullen komen als in West-Europa is te verwachten dat de produktiekosten van de Oosteuropese mijnen omhoog zullen gaan, waardoor de kolen duurder zullen worden.

Als er in West-Europa één land is waar de kolenindustrie nog kans op overleven heeft, dan is dat Groot-Brittannië. Daar was men er in 1992 in geslaagd de produktiekosten terug te dringen tot ongeveer 40 pond per ton, wat toen neerkwam op ongeveer 112 gulden.

Economisch directeur Anthony Baker van British Coal verwachtte toen ik hem in november 1992 sprak dat in de komende jaren de produktiekosten nog 10 pond per ton omlaag konden, waardoor de kosten voor een ton Britse kolen zouden uitkomen op ongeveer 85 gulden. Daarmee zouden ze de wereldmarktprijs van 44 dollar dan dicht benaderen. Overigens moet bij de Britse berekeningen worden opgemerkt dat ze louter de pure winning betreffen en geen rekening houden met maatschappelijke kosten (het milieu, bo-

demverzakkingen, reservering voor omschakeling etc). Dankzij de inspanningen van British Coal zijn in Groot-Brittannië de steenkoolreserves voor driehonderd jaar toegankelijk gemaakt; men kan er dus zonder nieuwe mijnen voor driehonderd jaar mee vooruit.

Van wezenlijk belang is welke strategie de Europese Gemeenschap ten aanzien van de kolenproductie zal voeren. Als er een gezamenlijke energiepolitiek zal worden gevoerd, die overigens in het Verdrag van Maastricht van december 1991 nog niet was geregeld, en als de EG uit marktstrategische overwegingen over eigen kolen wil kunnen beschikken, dan kan het niet anders dan dat Groot-Brittannië in de komende decennia zijn kolenmijnen moet behouden. Immers, steenkolenwinning moet dáár in de Gemeenschap plaatsvinden waar ze het goedkoopst is. Zo luidt de geest van het Verdrag waarop de Gemeenschap is gebaseerd.

Opvallend is dat een studiegroep van de Europese Commissie zich in april 1992 verdiepte in de vraag of er met name in Engeland mogelijkheden waren om gesloten mijnen in de motteballen (*mothballing*) te leggen tot het moment waarop ze weer nodig zouden zijn. Vier Britse mijnen worden nog onderhouden na stillegging van de productie. Uit berekeningen van deze studiegroep blijkt dat het vijftien tot twintig jaar openhouden van een mijn met een productiecapaciteit van 1 miljoen ton per jaar goedkoper is dan het bouwen van een nieuwe mijn. Ook in de context van deze studie blijkt dat de voorkeur naar Groot-Brittannië uitgaat, immers, zo staat er, 'de overige kolenproducerende landen van de EG komen voor *mothballing* minder in aanmerking omdat ze lang niet zo'n sterke positie en gunstige omstandigheden hebben als de Britse mijnindustrie'.¹ In het algemeen ziet de Europese Commissie in Brussel niet graag dat nationale regeringen hun steenkolenproductie in stand houden door subsidies, zeker niet als die zoals in Duitsland fors uit de hand zijn gelopen. Bij een heuse interne markt zou het, gezien vanuit economisch oogpunt, eigenlijk zo moeten zijn dat de Duitsers zich zonder gezichtsverlies van Britse kolen bedienen. Dat geldt trouwens ook voor de andere EG-landen.²

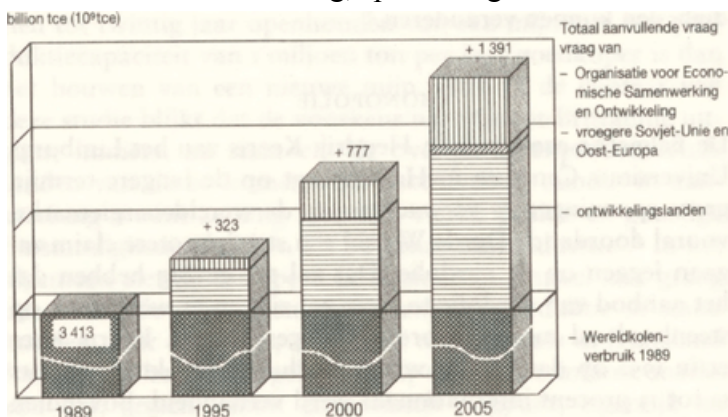
Van wezenlijk belang voor de toekomst van de Westeuro-

pese kolen, is wat er op de wereldenergiemarkt gaat gebeuren. De oliecrises van de jaren zeventig, toen de olieprijs plotseling met sprongen omhoogging omdat de olielanden embargo's voerden, gaven de steenkolen van West-Europa opeens weer een rol van betekenis. Er is zelfs even aan gedacht om ten minste één van de toch bepaald niet door gunstige omstandigheden uitmuntende Nederlandse mijnen open te houden. Critici van de sluiting van mijnen hameren steeds weer op de strategische waarde die kolen van eigen bodem hebben voor de binnenlandse energievoorziening (binnenlands hier voor het gemak te lezen als EG-binnenland). Anders dan bijvoorbeeld Noord-Amerika beschikken de meeste landen van de Europese Gemeenschap over zeer weinig andere energiebronnen. Zo is het EG-aandeel op de internationale oliemarkt slechts 6,5 procent en bij de gasvoorraden slechts 14 procent. In 1992 was de EG al aangewezen op 50 procent invoer van energie uit landen buiten de Gemeenschap. Bij aardolie was de import toen 83 procent, 60 procent daarvan kwam uit de OPEC-landen. Bij aardgas lag de importafhankelijkheid toen op 39 procent. Veel groter daarentegen zijn de EG-kolenvoorraden. In 1992 konden ze gezien de hoge produktiekosten weliswaar niet opboksen tegen kolen uit andere delen van de wereld, maar die omstandigheden kunnen veranderen.³

Monopolie

De Belgische econoom dr. Hendrik Keeris van het Limburgs Universitair Centrum in Hasselt zegt op de langere termijn grote spanningen te verwachten op de wereldenergiemarkt, vooral doordat de Derde Wereld een steeds grotere claim zal gaan leggen op de aardolie. Dat zal tot gevolg hebben dat het aanbod van aardolie te klein zal zijn en er weer meer op steenkool zal moeten worden overgeschakeld. Keeris wees er in 1992 op dat van de wereldproduktie aan kolen slechts 12 tot 13 procent internationaal werd verhandeld. Bovendien is de uitvoer van steenkool sterk gemonopoliseerd: tien maatschappijen leverden in 1990 44 procent van de 393 miljoen ton steenkool in de wereld. Volgens het Internationaal Energieagentschap zal de EG-invoer stijgen van 131 miljoen

ton in 1990 naar 300 miljoen ton in 2005. Dat betekent dat de voornaamste kolenproducenten straks de wereldprijs voor kolen kunnen gaan bepalen. Onder die kolenproducenten bevinden zich veel grote oliemaatschappijen. Ze hebben overal op de wereld grote kolenvelden opgekocht. Dat alles, meent Keeris, heeft tot gevolg dat de landen die de kolen importeren, zich dan moeten voegen naar de willekeur van de leveranciers. Koploper is Shell, die wel de grootste kolenboer van de wereld wordt genoemd. Een oliemaatschappij als Exxon heeft in Colombia (Zuid-Amerika) een van de grootste kolenvelden van de wereld gekocht en heeft daar 80 miljard dollar in geïnvesteerd, inclusief een enorme infrastructuur voor de transporten naar de haven. Het gaat hier om zwavelarme kolen, die dus ook nog een stuk minder schadelijk zijn voor het milieu. Bovendien verwacht Keeris dat er meer vraag naar kolen zal ontstaan omdat steeds meer landen kritisch staan tegenover de risicovolle opwekking van kernenergie. Het syndroom van Tsjernobyl, de kerncentrale bij Kiev die in 1986 in brand vloog, spookt nog rond in veler hoofden.

Groei wereldwijd in het kolenverbruik 1989-2005.

Bron: Internationaal Energie-agentschap

Keeris vindt de energiepolitiek van de EG en meer speciaal van zijn eigen land, België, kortzichtig; er wordt niet op lange termijn gedacht. Hij noemt het volledige stilleggen van de Vlaamse mijnen dan ook een lichtzinnige daad. In ons land, zegt hij, ligt nog voor 200 miljoen ton aan prima vetkolen, die zeer geschikt zijn voor chemische valorisatie en die zonder het bouwen van nieuwe mijnen kunnen worden aangesproken. Het Kempense bekken beschikt over grote reserves aan kwaliteitskolen, met name zwavelarme cokeskolen en zeer gasrijke vlamkolen. De laatste zijn uitermate geschikt voor bovengrondse vergassing en carbochemische verwerking. Maar op het moment dat Keeris een en ander te berde bracht, was de beheerder van de laatste mijn in Zolder, die in september 1992 dichtging, al volop bezig haar technisch onklaar te maken. Dit ondanks het feit dat de Vlaamse Raad, het parlement van de Vlaamse regering, verzocht had de sluiting op een laag pitje te zetten in afwachting van nadere studie over de energiemarkt.⁴

Zijn Brusselse collega-econoom dr. W. van den Panhuyzen is het volstrekt met Keeris oneens. ‘De prijzen voor andere energiebronnen zouden spectaculair moeten stijgen, wil dit sprookjesscenario uitkomen. En dan nog zou men in Limburg met aanhoudende verliezen te maken hebben. Er was daar geen hoop meer op fundamentele verbeteringen in de resultaten met de kolenwinning, want de geologische omstandigheden zijn er veel te ongunstig. Ja kijk, in België kunnen we, als we dat willen, natuurlijk ook best bananen gaan kweken, maar je moet je niet afvragen tegen welke prijs die dan op de markt zouden moeten komen.’

Voorzitter Roy Lynk van de Union of Democratic Mineworkers in Groot-Brittannië vindt het een kortzichtige redenatie als men stelt dat beter goedkope kolen kunnen worden ingevoerd dan de relatief dure Britse kolen te gebruiken. ‘Als je de totale werkgelegenheid beziet die de mijnen verschaffen en als je praat over het belang van de kolen voor de hele Britse economie dan is het importeren van kolen op den duur helemaal niet goedkoper. Het is toch belachelijk om jaarlijks voor 1 miljard pond aan energiebronnen het land binnen te brengen als je zelf met je eigen kolen in die behoefte kunt voorzien. De Europese Commissie in

Brussel zou er goed aan doen de eigen kolenproduktie te beschermen. Waarom wel subsidies geven aan de landbouw en niet aan de mijnindustrie, die we straks hard nodig zullen hebben als de andere energiebron - het aardgas - opraakt en we ons afhankelijk moeten maken van de import uit instabiele landen als Polen of de voormalige Sovjet-Unie of Colombia.⁷⁵

Bij de Europese Gemeenschap in Brussel vraagt men zich af waarom de EG-kolenproducerende landen zich op dit moment zo druk maken. Immers: ‘de kolenreserves in Europa zijn een kapitaal dat slaapt. Die driehonderd jaar reserves zijn nooit weg als de slechte dagen mochten komen,’ zegt Cleutinx van de EG-afdeling Vaste Brandstoffen.

Ondergrondse vergassing

Als de mijnen dicht zijn, zijn er dan andere mogelijkheden om de gigantische steenkolenlagen die er onder grote delen van Europa zitten te gebruiken? Er wordt wel eens gesproken over ondergrondse vergassing. Lenin propageerde bijvoorbeeld al vergassing van kolen, omdat hij het mijnwerk mensonwaardig vond. Door het boren van gaten tot in de kolenlagen en door het tot ontbranding brengen van de kolen zou men het daardoor vrijkomende gas kunnen winnen. Dr. Ir. J. Stuffken heeft studie gedaan naar die mogelijkheden. Zijn antwoord is onomwonden ‘neen’. Dat geldt, zegt hij, in ieder geval zeker voor de Nederlandse situatie. In de Nederlandse ondergrond is er aan kolen geen gebrek. De Delftse hoogleraar in de mijnbouw J.J. Dozy becijferde de voorraad zelfs eens op 1000 miljard ton. Stuffken houdt het op ‘vele miljarden’. Maar die lagen zitten erg diep, tot 2500 meter. Traditionele winning door mijnbouw is door die grote diepte überhaupt al uitgesloten, want daar heersen zulke hoge temperaturen (90° C op 2500 meter) dat werken er onmogelijk is. Bovendien zal bij zulke diepe winning rekening moeten worden gehouden met de geologische omstandigheden. Door de druk van de aardlaag zal de spanning zó groot zijn dat de gangen en de pijlers niet zijn open te houden. Bij ondergrondse vergassing zouden om de twee kilometer boortorens en een leidingennet moeten worden gebouwd,

wat in een dichtbevolkt land als Nederland waarschijnlijk nooit zal worden geaccepteerd. En dan is er nog het gevaar van verzakkingen en de aantasting van het grondwater. Als men onder heel Nederland het kolengas zou weghalen, dan zou het land zeker 10 meter zakken. Het kolengas dat bij experimenten naar boven werd gehaald bleek bovendien van een te lage calorische waarde te zijn.

In Waals België deed men proeven met ondergrondse vergassing in Thulin, maar die zijn niet goed afgelopen. Niet alleen had men het ondergrondse proces niet goed in de hand, men dacht ook dat de steenkolenlagen veel doorlaatbaarder waren dan in werkelijkheid, waardoor het gas moeilijk naar boven was te krijgen. Iets anders is het winnen van het steenkoolgas (methaan) zoals daarmee in 1992 in het Belgische Peer werd geëxperimenteerd. Het gaat hier om gas dat na boringen spontaan - dus zonder ondergrondse verbranding - naar het oppervlak komt als er genoeg spleetvorming is en dat men daar kan opvangen. Op zich is dat niks nieuws: bij de staatsmijn Emma in Hoensbroek vond die spleetvorming plaats door de ontginning van de kolen en werd jaarlijks 300 miljoen kubieke meter methaan gewonnen. Dat gas werd gebruikt als stookgas in de cokesfabrieken. Afgezet tegen de inhoud van de aardgasbel in Slochteren, die in 1992 nog 1950 miljard kubieke meter aardgas bevatte, stelt dat natuurlijk niets voor, maar het bewijst wel dat methaan spontaan winbaar is. Voorwaarde is evenwel dat zowel de steenkoollagen als het zogenoemde nevangesteente voldoende poreus zijn, wat zelden het geval is. En ook hier stuit men op het bezwaar van zeer veel boringen die nodig zullen zijn om een redelijke hoeveelheid gas te kunnen winnen. De vraag is of het ook commercieel een haalbare zaak is. Daarover was men het eind 1992 inzake het Peerse experiment nog lang niet eens. De beste mogelijkheden, aldus prof. Keeris, - zij het dan nog in beperkte mate - worden geboden in de oude pijlers, galerijen en steengangen van de gesloten Belgisch Limburgse mijnen.

Eindnoten:

1. *The prospects for mothballing and re-opening collieries*, april 1992.
2. Chr. Cleutinx, hoofd afdeling Vaste Brandstoffen van de Europese Gemeenschap, Brussel, november 1992.
3. Kohlekonzept 2005 van de Gezamenlijke Duitse steenkolenmijnen 1991.
4. Prof. dr. H. Keeris, *Het belang van steenkool in de energiegelans van de wereld en van België*, aangevuld met gegevens uit een vraaggesprek dat ik met hem had in november 1992.
5. Roy Lynk in een vraaggesprek met *NRC Handelsblad* in augustus 1992.

Hoofdstuk 13

Beschermheiligen en putheksen

Mijnwerkers zijn, zou men kunnen zeggen, *united in coal*. Ze hebben dezelfde symbolen, dezelfde mythes, dezelfde muzikale voorkeuren. Ze onderhouden wereldwijd contacten met elkaar. Toen de plannen bekend werden om de Duitse mijn in Hückelhoven te sluiten waarover werd geschreven in hoofdstuk 6, schreven Nederlandse en Belgische oud-mijnwerkers een brief aan bondskanselier Kohl: 'In feite zijn jullie Sozialmörder.' Tsjechische mijnwerkers gingen in Praag de straat op nadat ze door Belgische mijnwerkers waren gewaarschuwd tegen Thyl Gheyselinck, de man die in Belgisch Limburg de mijnen naar hun einde hielp en de Tsjechische regering bijstond met soortgelijke plannen. Mijnwerkersvoorman Jean Ooms in Eisden zei: 'Ik zal die man niet met rust laten tot de dag dat ik zal sterven.' In Brussel is de Internationale Federatie van Mijnwerkers gevestigd, die mijnwerkers - ook die uit andere dan de diepe steenkoolwinning - organiseert. Daar zit ook de mijnwerkerssectie van de Wereldfederatie van Werknemers uit Industriële Bedrijven.

Literatuur

Het mijnwerkersleven is altijd dankbaar onderwerp geweest voor vele boeken, gedichten, liederen, legenden en sagen. In Groot-Brittannië kozen schrijvers als D.H. Lawrence (*Sons and lovers*), George Orwell (*The road to Wigan Pier* en *Down the mine*) en Richard Llewellyn (*How green was my valley*) het mijnwerkersleven als inspiratiebron. J.B. Priestly beschreef in zijn *English Journey* de mijnwerkers als de mannen van de sterke verhalen. 'Maar ik heb nog nooit ie-

mand onder hen maar horen durven suggereren dat hij een goeie, dappere kerel is omdat hij in een benauwd, gevaarlijk stukje ruimte ondergronds zijn werk verricht. (...) De mijnwerker is geïsoleerd, ver van de rest van de gemeenschap en gewoonlijk in onaangename omstandigheden, want hij woont in de meest beestachtige steden en dorpen in dit land. Hij ziet weinig van u en mij. Aan de andere kant ziet hij heel veel van zijn mede-mijnwerkers. Zij werken samen in een moeilijk en gevaarlijk beroep waarin ze van elkaar afhankelijk zijn voor hun betrekkelijke veiligheid. Gedurende vijf jaar - eindigend in 1931 - zijn meer dan 5000 mannen omgekomen in de kolenindustrie en meer dan 800 000 zijn gewond geraakt.' In 1984 beschreef Michael Pollard de mijnwerker in het boek *The hardest worker under heaven*. In de Duitse literatuur was onder meer Max von der Grün een produktief schrijver over de mijnen. Zijn bekendste boek heet *Männer in zweifacher Nacht*. Emile Zola schreef het boek *Germinal*, dat gaat over de schrille tegenstelling tussen de rijkdom van de mijneigenaren en de armoede van de mijnwerkers.

Ook in de Nederlandse literatuur speelt de mijn of de mijnwerker meer dan eens een centrale rol. Alleen al in mijn boekenkast staan er ten minste honderd. Zo verscheen bij dezelfde uitgeverij die dit boek uitgeeft - L.J. Veen in Amsterdam - in 1914 *Onder den rook der mijn, ene novelle uit Limburg* van Felix Rutten. In feite is het een aanklacht van de schrijver tegen de aantasting van Limburg door de komst van de mijnen, die goddeloosheid en bandeloosheid heetten mee te brengen en een verwoesting van het Arcadië inluiden. Dat is een angst die in meer mijnstreken heeft gespeeld voordat er met kolenwinning werd begonnen. Tegelijkertijd is het een liefdesintriage.

De Nederlandse dichter Wiel Kusters, wiens vader en grootvader in de Limburgse mijnen werkten en die eveneens gedichtenbundels schreef met het mijnleven als onderwerp (*Een oor aan de grond* en *De gang, gevolgd door Carbone notata*), vergelijkt de wijze waarop Rutten de komst van de mijnen in het Arcadische Limburg uiteindelijk rechtvaardigt met het oudtestamentische verhaal over de leeuw die naast het lam slaapt. Kusters wijdde tijdens een verhandeling in

oktober 1992 in Hasselt ook aandacht aan de liefde van de mijnwerker voor dieren, vooral voor zijn duiven. Zo is er een Duitse mijnwerker geweest die dichtte hoe hij zijn duiven rondom de kerktoeren ziet vliegen en dat beeld ervaart als het symbool van de vrijheid die hem wacht, nadat hij zich heeft ontworsteld aan de beklemming van een vaak benauwend pijlertje honderden meters onder de grond. Mijnwerkers waren naast duivenmelkers ook fervente houders van kanariepietjes. Als ze de vogeltjes in hun handen hadden, voelden ze het leven kloppen dat onder de grond zo vaak in gevaar was. De assistente van een controlerend geneesheer van het Algemeen Mijnwerkers Fonds AMF in Heerlen vertelde hoe de wachtkamer vol zat als er ergens een kanarientoonstelling werd gehouden. Dan werden er pogingen gedaan om in het bezit te komen van een doktersattest om 'ziek te vieren'. Beter heb ik het nooit horen uitdrukken.

Ook Bertus Aafjes heeft meer dan eens over de mijnen en de mijnwerkers geschreven, onder meer in *Het Troje van het Carboon*. 'De mijnwerkers,' schrijft Aafjes als hij is aangekomen bij een pijler waar ze bezig zijn de kolen los te boren, 'stonden hoog boven mijn niveau, nu ik gezeten was, ik zag hen in al hun atletische kracht en ik besepte dat ik de helden niet slechts met Homeros aan de muur van Troje behoefde te zoeken. Hier aan deze blinkende, wegwijkende muren vochten zij een heroïsche strijd met hun gemoderniseerde zwaard en lans - de afbouwhamers - tegen het verzonken Troje uit het Carboon. En ik, die het aanschouwde, schrompelde ineen tot een kleine, blinde zanger.'¹ Peter Lenssen schreef de roman *Toplöss* over het leven van een anarchistische Limburgse mijnwerker; een van het soort dat men in deze provincie niet zo veel zag rondlopen.² *Glück auf, kompeltje* is een ontroerend, wat melodramatisch boek van Willem Capel uit 1947.

Jaap van de Merwe verzamelde in het boek *Gij zijt kanalje, heeft men ons verweten* strijdliederen van mijnwerkers, waaronder *Mijnwerkers zijn we, bergman geboren*:

*Mijnwerkers zijn we, bergman geboren
 ons licht geen vriendelijk zonnetje toe.
 Zwaar is de arbeid, duf is de dampkring,
 mat in het hoofd en de hand dikwijls moe.
 Maar als de sirene blaast,
 maakt de stoere bergman haast.
 Rustig daalt hij in de nacht,
 waar wellicht de dood hem wacht.
 Kameraden, kameraden,
 slaven zijt gij van 't moderne kapitaal.
 Voegt u samen, voegt u samen,
 toont uw moed, toont een wil als van staal.*

Ook in België is de mijnwerker vaak onderwerp geweest van literaire ontboezemingen of wat daarvoor doorgaat. Ook daar werden de mijnen in hun vroegste periode gezien als een bedreiging van het landschap en van het rooms-katholieke geloof omdat er vreemdelingen het land binnenkwamen. Dat valt te lezen in het gedicht *Heide* van Hilarion Thans. Vanaf 1930, als de mijnen goed op dreef zijn geraakt, worden er geschreven portretten van mijnwerkers gemaakt: *Mathias* en *Balthus* van Lambert Swerts, *Balrozen* en *Koolputtersvolk* van Minus van Looi. In het toneelstuk *Ik verkoos de mijn* beeldt de schrijver Frans Keyzers het conflict uit tussen voor- en tegenstanders van de mijn. Na de Tweede Wereldoorlog wordt ook over de gastarbeiders in de Belgische mijnen geschreven: *Een mannetje uit Polen* van Jos Vandelloo of *Reis tussen twee dromen* en *De lege cel* van René Swartenbroeckx en *Het verhaal van de witte Janek* (een Pool) die zwarte kolen kapte in *Winterslag* van Kasimir Kociv.

Muziek

In de opera *Mistero Buffo* naar een Nederlandstalige versie van Lode Verstraete, die een aanklacht is tegen de onderdrukking van de arbeider, komt ook een lied voor over Zwartberg:

*Ik werk in de groeve, in Zwartberg in de mijn,
 het is niet te geloven, wat mijn verdiensten zijn,
 'k heb voor een brood nog zeven frank te weinig.'
 'k Vervloek de zwarte dag
 waarop ik me begaf naar dat onmens'lijk oord,
 maar nu heb ik mijn straf.
 Ter eer van d'industrie zijn ik gebroken.*

In dezelfde opera komt ook de in hoofdstuk 1 beschreven mijnramp in Marcinelle voor: 'Zij die in Marcinelle kreveerden.' In een liedje uit de Franse Cévennes, *Les mineurs de fond*, beklagen de mijnwerkers zich over hun lot, maar tegelijkertijd denken ze vol weemoed aan hun werk terug, dat in deze streek inmiddels goeddeels is verdwenen. Het heeft dezelfde melancholieke sfeer als de liedjes op de twee grammofoonplaten die de Nederlands Limburgse groep *Carboon* in Limburgs dialect maakte. Die platen heb ik tijdens het schrijven van dit boek vaak gedraaid omdat de eindeloos mooie, weemoedig stemmende liedjes zo op mijn fantasie werkten dat ik inderdaad de vrouw van de mijnwerker bij het krieken van de dag de eieren uit het kippenhok zag halen, de bus zag aankomen waarmee de mijnwerkers zich met hun 'sjtroevelshaore' (haren in de war) uit hun kolonieën (de klemtoon op de laatste lettergreep) naar de mijn lieten rijden of waarin hun heroïsche gevecht met de kolenwand wordt bezongen. Ik ken de meeste liedjes nu uit mijn hoofd:

*De laatste kompel deed het licht uit,
 de laatste opzichter die sloot af,
 de laatste kool die ging de pijp uit
 en niemand gaat de schacht meer af.*

Dit uiteraard in het sappige dialect van de mijnstreek. Dat dialect was een allegaartje van alle talen die er werden gesproken. Wie boven zijn stand wilde leven, gebruikte daarnaast het 'Steenkolenhollands', wat soms tot grappige uitspraken leidde. Vroeg een man aan een andere of de mijnbus op die plek stopte. Antwoordde deze: 'De kuil-(kuil = koel = mijn)-bus houdt hier niet ju (de mijnbus stopt hier niet).

Mijnwerkers waren ook vaak goede muzikanten. Elke zichzelf respecterende mijn had wel een muziekkorps, dat ze volledig subsidieerde. In Nederlands Limburg waren er onder meer het Mauritsmuziekkorps, het Harmonie-Orkest van de staatsmijn Emma, de Mijnskapel van de Domaniale Mijn Maatschappij, het Harmonie-Orkest van de Wilhelmina en het Oranje-Nassau Orkest van de gelijknamige particuliere mijn. In Hornu in de Borinage had je de wijd en zijd bekend staande 'Royale Fanfare', in Eisden in Belgisch Limburg de fameuze Koninklijke Harmonie Limburg. Hetzelfde geldt voor Groot-Brittannië. 'De beroemde mannenkoren uit Wales en de bekroonde fanfares uit Yorkshire zijn gebouwd op het isolement van mijnwerkersgemeenschappen, die voor vertier op elkaar waren aangewezen,' schreef *NRC Handelsblad* op 22 oktober 1992. De muzikanten kregen speciale voorrechten, bijvoorbeeld vrij van dienst als ze moesten repeteren of als ze op tournee gingen. De korpsen - ook die in België - verdwenen allemaal kort nadat de mijnen waren gesloten. De muziek raakt ook elders in Europa in de vergetelheid; de helden van weleer raken steeds verder uit de gratie.

Geesten en heiligen

Daaronder in het zwarte gat kunnen naast de ratten, waarvan veel mijnen last hadden, nu de putheksen en de mijn-geesten hun gang gaan, als ze tenminste niet onder afschuwelijk gekrijs verzopen zijn in het water. In de Vlaamse mijnen, zo wil de legende, spookte de putheks ('put' is het Vlaams voor mijn) Leyn Wecks. Ze was een vrouw die ooit echt moet hebben geleefd en die ongeluk bracht. De mijnwerkers van Zolder hadden haar in papiermaché afgebeeld toen ze hun laatste mijn sloten. Russische krijgsgevangenen, die tijdens de Tweede Wereldoorlog in de Belgische mijnen te werk waren gesteld, namen hun eigen 'putheks' mee. Dat was de verzinnebeelding van vrouwen die vroeger in de Oosteuropese en Russische mijnen een centje bijverdienden met prostitutie. Tegenslagen werden aan haar toegeschreven of aan de kwelgeest Kasper.

Kasper is waarschijnlijk het *pars pro toto* van de gestraf-

ten, die in de negentiende eeuw de mijn in werden gestuurd om na te gaan of er sprake was van een gevaarlijke opeenhoping van mijngas. Om het gas op te sporen werden vroeger ook wel kanariepietjes gebruikt; tegenwoordig gebruikt men daar de mijnlamp voor: als het vlammetje dooft betekent dat dat de gasconcentratie te hoog is en moet dat deel van de mijn onverwijld worden ontruimd. De gestraften van vroeger dagen moesten dan het gas tot ontploffing brengen. Het gebeurde wel dat ze daarbij omkwamen. De geest van de gestrafte kreeg de naam Kasper en met gasexplosies of instortingen nam hij wraak om wat hem was aangedaan. Dan zuchtte het dak van de pijler en kraakte het hout. En dan was Kasper in actie. Mijnwerkers in Nederlands Limburg pestten elkaar wel eens met Kasper. Dan omhingen ze zich met zware kettingen en besprongen ze, vaag verlicht door de mijnlamp, hun collega, die dan hard wegliep en riep: ‘Kasper, Kasper.’³ In de Poolse mijnen spookte Skarbnik, zij het dat hij een goede mijngeest was, die waakte over de kolen.

Als Skarbnik en Kasper even niks te doen hadden, dan onderhielden zij zich met Sinte Barbara, de patrones van de mijnwerkers. In alle mijnstreken in West- en Oost-Europa ziet men van haar wel ergens een beeld en aan haar voeten brandt meestal een devotielichtje met daaronder al naar gelang het land de heilwens *Glück auf*, gebruikt in de Nederlandse, Duitse en Belgische mijn, *Noroc Bun* (Roemenië) of *Szczesc Boze Polen*). Sinte Barbara leefde in de derde eeuw na Christus in Klein-Azië. Uit vrees dat ze zich tot het christendom zou bekeren, sloot haar vader haar op in een toren. Op afbeeldingen ziet men haar meestal met een toren in de hand, soms ook met een zwaard. Toen ze toch christen werd, klaagde vader haar aan bij de rechter, die haar veroordeelde tot de doodstraf door onthoofding. Vaderlief zou eigenhandig het vonnis voltrekken maar op het moment suprême werd hij dodelijk door de bliksem getroffen. In de Belgisch Limburgse mijnen ging het verhaal dat als haar naamfeest op 4 december naderde er in de mijn veel meer ongelukken gebeurden. Dan zei men: ‘Berbke komt er weer aan.’ Jan Kohlbacher, oud-onderwijzer in de cité van Eisden, die overigens in de oude folianten geen bevestiging van

deze veronderstelling vond, heeft nog een affiche waarop staat: 'Ongevallen vermijden is haar feest voorbereiden.' Sinte Barbara is ook beschermheilige van artilleristen, klokkeluiders en -gieters, brandweerlieden en steenhouwers, maar vooral wordt ze vereerd als de patrones van een 'zalige dood', dat wil zeggen een zachte dood.⁴

Eindnoten:

1. Opgenomen in *Limburg dierbaar oord*, uitgave Meulenhoff Editie 1976.
2. Peter Lenssen, *Toplöss*, uitgeverij De Geus, 1989.
3. *Eeuwboek van de Mijnbouwkundige Vereeniging*, Delft, 1992.
4. Bronnen: stichting *Santjes en Kantjes*, Maastricht; *Het Belang van Limburg*, 24 september 1992.

Epiloog

Bij het schrijven van dit boek heb ik soms mijn best moeten doen om mijn hart niet te laten winnen van mijn verstand. Dat komt omdat ik groot respect heb voor een beroepsgroep die meer dan menige andere in de zware industrie was of is verbonden met zijn werk. De mijnwerker als symbool voor wat hard werken is. Ik heb me aldoor afgevraagd wat er kan zitten achter de bevlogenheid van deze mensen, van wie ik er in heel Europa enige tientallen heb gesproken. Terwijl ze wisten of weten dat ze grote kans lopen door het mijnwerk ziek te worden, zweren ze er toch bij. Ik bewonder ze des te meer omdat ik zelf werk heb waarbij ik niet vuil word en waarbij ik niet dagelijks in angst hoeft te zitten dat me iets zal overkomen. Bovendien zijn mensen die het aandurven in nauwe ruimtes diep onder de grond hun werk te doen voor mij altijd helden, omdat ik lijd aan claustrofobie en de afdalingen in de verschillende mijnen me hartkloppingen van angst bezorgden. Ik besef dat ik me bij het schrijven van dit boek vooral heb geconcentreerd op de ondergronders, de delvers van het zwarte goud, de frontsoldaten. Dat werk trekt me als een magneet aan. Daarover vooral, denk je, willen de mensen lezen. Maar evenmin als een krant zonder technische dienst kan bestaan, zou een mijn kunnen werken zonder de mensen bovengronds, zowel de arbeiders, de beambten, het hoger kader als de mijndirecties.

Eerder in dit boek heb ik geprobeerd in des mijnwerkers ziel te kruipen. Maar dat is me natuurlijk maar half gelukt, want wie kan zich helemaal inleven in wat andere mensen beweegt? Met elke beschrijving toucheer je slechts de werkelijkheid zonder er echt in door te dringen. Maar meer dan

het vaak in de vluchtige journalistiek gebeurt, waar men enkel even aan de dingen ruikt om de dag erop weer naar een ander onderwerp te snellen, kon ik me nu eens verdiepen in een onderwerp dat me al tientallen jaren bezighoudt. Ik ben mijn krant *NRC Handelsblad* dankbaar dat ze me met behulp van het *drs. A.S. Spoor Fellowship* deze kans heeft gegeven.

Ik schreef dit boek in mijn huidige woonplaats in Midden-Brabant (Nederland) - ver weg van de mijnwerkers - maar toch in het besef dat diep onder mij in de grond vele miljarden tonnen steenkool zitten, die misschien nog wel eens zullen worden aangesproken als andere energiebronnen uitgeput raken. Vaak zaten mijn gedachten tijdens het schrijven bij de mannen die tegelijkertijd ergens in de Europese aarde in het zweet huns aanzien en zich voortdurend bewust van het gevaar bezig waren met hun kolenslag. Als het me eens niet meezat, dan keek ik naar de brok steenkool die ik tijdens mijn Europese zwerftocht van een Belgische mijnwerker kreeg. Op de brok zitten in koper het mijnsymbool - de twee gekruiste hamers -, een speciaal geslagen munt van 50 Belgische centimes die in 1958 werd uitgegeven en een minuscule mijnlampje. De brok is gevestigd, anders zou ze in de lucht oplossen. Ook dit boek zal oplossen, want niks heeft eeuwigheidswaarde, te meer daar de situatie in de mijnindustrie voortdurend verandert. Onder de brok staat 'Glück auf'. 'Glück auf', 'Noroc Bun', zoals ze in Roemenië zeggen of 'Szczesc Boze' (Pools). Dat wens ik iedereen toe, zeker de mijnwerkers. Ik zal de zwarte zwoegers missen. De kolen hebben in Europa dan misschien wel hun diepste schittering verloren; voor mij waren de contacten met al mijn informanten warm alsof ze met de beste kolen waren gestookt.

Register

Abdelmalek, Mimoun **22**
 ABWM, Algemene Bond van Werkers in het Mijnbedrijf **62**
 Acker, Achiël van **22**
 ACV **24, 35**
 AMF, Algemeen Mijnwerkers Fonds **69, 154**
 Amsterdam, Jan van **119**
 Apostel, ir. Randolph **102, 104**
 Attlee, Clement Richard **91**
 AZL, Administratiekantoor Zuid-Limburg **69**

Baker, Anthony **94, 145**
 Batselier, N. de **32, 33, 38**
 Beatrix, staatsmijn **60, 73, 109**
 Bekman, Bernard **118**
 Beuningen, Van **109**
 BFM, Beambten Fonds Mijnbedrijf **69**
 BINK, Begeleidingscommissie Inventarisatie Nederlandse Kolenvoorraden **74**
 Blegny-Trembleur **45-48**
 Boekx, Josef **20, 21**
 Bogers, drs. W.A.J. **63**
 Bois du Cazier **40-42**
 BOM, Beweging Oostelijke Mijnwerkers **35**
 Borinage **14, 40, 41, 43-45**
 Borssele **128**
 Boyd, John T. **83**
 Brait, Petru **123, 124, 125**
 British Coal **83, 84, 86, 90, 92-98, 129, 145, 146**
 Buggenum **127**

Califice, Pierre **29**
Carboon **136, 156**
 Ceausescu **121, 122**
 Churchill, Winston jr. **88**
 Cieters, Luc **30, 33, 35**
 Cité Cheratte **45**
 Cité Eisden **48-56**
 Clarke, Neil **84, 93**
 Clean Air Act **127**
 Cleutinx, Chr. **113, 150**
 Cluysenaer, ir. J.L. **59**
 Coalfield Communities Campaign **90**
 Cockerill (-Ougrée) **19, 23**
 Comité Verbroedering Opzichters **33**
 Commissie-Martens **68, 74**
 Cook, Robin. **99**
 Cörver, P. **78**
 Cosma, Miron **122, 123**
 Coveliers, Hugo **38**
 Crossley, Rod **93, 94, 95**
 Cunha, António Cardoso e **112**
 CVP, Christelijke Volks Partij **35**

DAF, Van Doorne's Automobiel Fabrieken **37, 65, 66**
 Dahlbusch-Bombe **105**
 Davies, Graham **73**
 Davies, Rhidian **96**
De Limburger **67, 120**
De Morgen **30**
De Nieuwe Linie **62**
 Desmit, Willy **45-48**
 Dohmen, Frans **62, 63, 64**
 Domaniale Mijn **58, 60**
 Dozy, J.J. **150**
 DSM **27, 56, 63, 67**
 Dumont, André **13, 18**
 Dumont, mr. H. **69, 70**
 Dyba, K. **134**
 Dylst, Désiré **36**
 Dylst, Michel **13, 33, 34, 35**

Economisch en Sociaal Tijdschrift **29**

Ee, Willem van **123**

EGKS, Europese Gemeenschap voor Kolen en Staal **26, 58, 65, 70**

Emma, staatsmijn **58, 60, 61, 68, 73, 149**

Europese Commissie **90, 109, 112, 113, 146, 149**

Europese Gemeenschap **15, 17, 26, 113, 146, 147, 150**

Evens, Jos **40**

Exxon **148**

Fonds voor Beroepsziekten **76**

Francis, Niculescu **123, 124**

Friedrich Heinrich, mijn **101-106, 113, 142**

Frische, Paul **11, 60**

Geologie en Mijnbouw **65**

Gezondheidsraad **81**

Gheyselinck, Thyl **10, 30, 31-35, 37, 134, 152**

Gierek, Edward **140**

GKE, N.V. Gemeenschappelijk Kolenbureau Electriciteitsproduktiebedrijven **17, 126**

Goossens, Fienie **68**

Goossens, Pieke **68**

Gorge, Henri de **45**

Grauwels, Jan **33, 35**

Grimethorpe **82**

Grognard, Urbain **10, 19, 25, 29**

Haenen, Marcel **11**

Halil, Kurt **55**

Heckman, Paul-Jozef **66, 67**

Hellemans, ir. A. **63**

Hendrik, staatsmijn **58, 60, 61, 68**

Heseltine, Michael **83, 88, 90, 99**

Hessling, dr. M. **112, 113, 114**

Het Belang van Limburg **35, 36**

Het Laatste Nieuws **24**

Hofer, Hans **21, 76**

Hornu, Le Grand **44, 45**

Hückelhoven **108, 110, 152**

Huml, Alfred **122**

Husson, August **24**

- Iliescu **121**
 Industriebond NKV (FNV) **62**
 Internationale Federatie van Mijnwerkers **152**
- Jippes, drs. Hieke **89**
 Jones, Doreen **82**
 Jonker, Piet **62, 69, 70, 71, 80**
 Julia, particuliere mijn **60, 68, 69**
- Kamp-Lintfort **101, 113, 122**
 Karasewicz, Janek **139-143**
 Karaviná **131**
 Kasper **157, 158**
 Katowice **137, 143**
 Keeris, prof. dr. Hendrik **11, 53, 147, 148, 149, 151**
 Kinnock, Neil **84**
 Kloosterrade, abdij **58**
 Kluft, Peter **39, 40**
 Kohlbacher, Jan **52-54, 158**
 Kohlekonzept 2005 **110**
 Kohlepfennig **112**
 Kolendirectorium **25**
 Koninklijke Harmonie Limburg **56, 157**
 Kremers, dr. J. **72**
 KS, N.V. Kempense Steenkolenmijnen **14, 19, 29, 30-33, 36, 38, 39, 52**
- Lambert, G. **18**
 Latos, Jan **25**
 Laufer, ir. H.-J. **112, 113, 114**
 Laura en Vereniging, particuliere mijn **19, 59, 60**
Le Combat **23**
 Leeuwen, ir. P. van **73**
 Lely, ir. C. **60**
 Lengede **105**
 Limburg-Maasmijn **49**
Limburgs Dagblad **73, 79**
 Loeckx, dr. A. **52**
 Louz□ecký, ir. Milos□ **130, 132, 135**
 Lubbers, drs. Ruud **69, 80, 81**
 Lynk, Roy **85, 86, 87, 94, 149**

- MacMillan, Harold **92**
 Maesen, dr. F. **79**
 Major, John **88**
 Mallender, Chris **97, 98**
 Marcinelle **40-44, 156**
 Martens, Wilfried **31**
 Matla, dr. W. **77**
 Maurits, staatsmijn **58, 60, 67, 68, 73, 117**
 McCulloch, Nigel **89**
 McGregor, sir Ian **87**
 Meulenberg, André **61**
Mijnalarm, Het **27, 28**
 Mijnbouwkundige Vereeniging **74**
 Mijnbouwmuseum Bochém **111**
 Mijnmuseum Rolduc/Kerkrade **58, 74**
 Mijnwerkers-Brancardiers **49**
 Mikes[□], Frantis[□]ek **132, 133**
 Minerva-Fricke, mijnarchief **19**
 Minten, Luc **51**
 MIR, Mijn Industrie Raad **62**
 Möllemann, Jurgen **108, 109, 112**
 Moors, mgr. P. **57**
 Motiu, Lucian **120, 124**
 Musatescu, dr. Virgil **125**
- National Power **84, 93**
 Natuur en Milieu, stichting **128**
 NCB, National Coal Board **92**
 NedCar **66, 67**
 NIM, Nationale Investerings Maatschappij **30**
 NKMB, Nederlandse Katholieke Mijnwerkers Bond **61**
 NMFS, Nationale Maatschappij voor de Financiering van de Steenkolenmijnen **30**
 NMNS, Nationale Maatschappij voor de herstructurering van de Nationale Sectoren **37**
 Nolens, mgr. W.H. **60**
 Norburn, Sam **97, 99**
NRC Handelsblad **9, 17, 64, 89, 157, 161**
 Nulens, Raf **40**
 NUM, National Union of Mineworkers **82, 84-88, 92, 98**
 NVR, Nationale Verzekerings Raad **76**

- Odramijn **131-133**
 OESO, Organisatie voor Economische Samenwerking en Ontwikkeling **127**
 Oetelaar, Mari van den **75**
 Ombilinmijn **59**
 Ooms, Jean **34, 35, 152**
 Oranje Nassaumijnen, particuliere mijn **59, 60**
 Ostrava **131, 132**
 OVS, Ondergrondse Vak School **116**
- Panhuyzen, prof. dr. Wim van den **29, 30, 36, 37, 149**
 Partij van de Arbeid **36**
 Patro Eisdien **49, 55**
 Paumen, Max jr. **11**
 Petrofina **33**
 Philips **37, 38**
 Pierre, ir. R. **59**
 Pierson, Marc A. **27, 28**
 Pisarek, ir. Pawel **142-144**
 Pleumeekers, drs. J.B.V.N. **80**
 Plewnia, Jan **140**
 Podrzycki, Tomasz **138**
 Pokój, mijn **140-144**
 Pont-à-Mousson **19**
 PowerGen **84, 93**
 Práeporia, ir. Jaroslav **131, 133**
 Preussag, mijn **110**
- Raedts, ir. C. **63**
 RAH, Régie Autonome de l'Houille noire **121, 123, 124**
 Renotte **23**
 Rheinlandmijn **102**
 Rijkswacht **24, 25**
 Robeco **109**
 Robens, Alfred **92**
 Robinson, Olga **82, 83, 84**
 Roddis, Paul **98**
 Roton, mijn **46**
 Rozendaal, Simon **9**
 Ruda Śląska **136-140**

Ruers, Thei **68**
 Ruhrkohle AG **101, 109, 112, 114**

Saluyts, Alfons **42, 43**
 Sarolea, ir. Henri L.C.H. **60**
 Scales, Bill **85**
 Scargill, Arthur **82, 85, 86, 87**
 Schiffelers, ir. Winand **11, 63, 68, 70, 80**
 Schmidt, Hans **124**
 Sclep, Valeer **25**
 Senghenydd **91**
 Sester, Jürgen **110**
 Shell **148**
 SHV, Steenkolen Handels Vereniging **109**
 Sinte Barbara **158, 159**
 Skarbnik **141, 158**
 Smith, Mary **82**
 Société Générale **19, 33**
 Soete, Antoon **30**
 Solidarność **138**
 Solidarność '80 **138**
 Sonnen, Franz-Josef **107**
 Sophia-Jacoba, Duitse mijn **75, 108, 109**
 Spinoy, Anton **27**
 Stuffken, dr. ir. Jan **11, 27, 59, 148**
 Sůtverácůek, ir. Josef **128**
 Super Club, Holding & Finance N.V. **38**

Texaco **127**
 Thatcher, Margaret **87, 100**
 Thurcroft **96-99**
 Tsjernobyl **144, 148**

UDM, Union of Democratic Mineworkers **85, 86, 94, 149**
 Ulusoi, Kemal **55**
 Uyl, drs. Joop den **9, 26, 57, 58, 61, 63, 64, 65, 68, 80**

Veld, Elske ter **80, 81**
 Velzeboer, prof. ir. Piet **73**
 Veraert, dr. J. **77**

Vlaamse Raad **38, 39, 149**
 Vlaamse Volksbeweging **24**
 Volksunie **19, 24, 25, 38**
 Volvo Car B.V. **66, 67**
 Vooy's, ir. Gerard de **109**
 Vriendenkring Zwartberg **29, 36**
 Vulkanmijn **124**

Walbrzych **138**
 Walesa, Lech **138**
 Weijnen, Jo **11, 67, 68**
 Wemmers, H.H. **62**
 Wenckebach, ir. H.J.E. **59, 60**
 Westerwoudt, Theo **17**
 Wilde, Maurice de **27, 28**
 Wilhelmina, staatsmijn **60, 61**
 Willem-Sophia, particuliere mijn **60**
 Wistow Mijn **93**
 Wojewoda, Tadeusz **138, 140, 142**
 Woźnica, ir. Engelbert **143, 144**

Zapletal, Cyril **134**
 Ziolkowski, Janek **48-51, 77**
 Ziolkowski-Hannak, Gusta **48-51**
 Zolder **13, 14, 19, 20-22, 31, 34, 35, 39, 149**
 Zwartberg **10, 13, 23-26, 155**
 Zwartberg, Akkoorden van **26**
 Żymelka, ir. Zygmunt **136**